

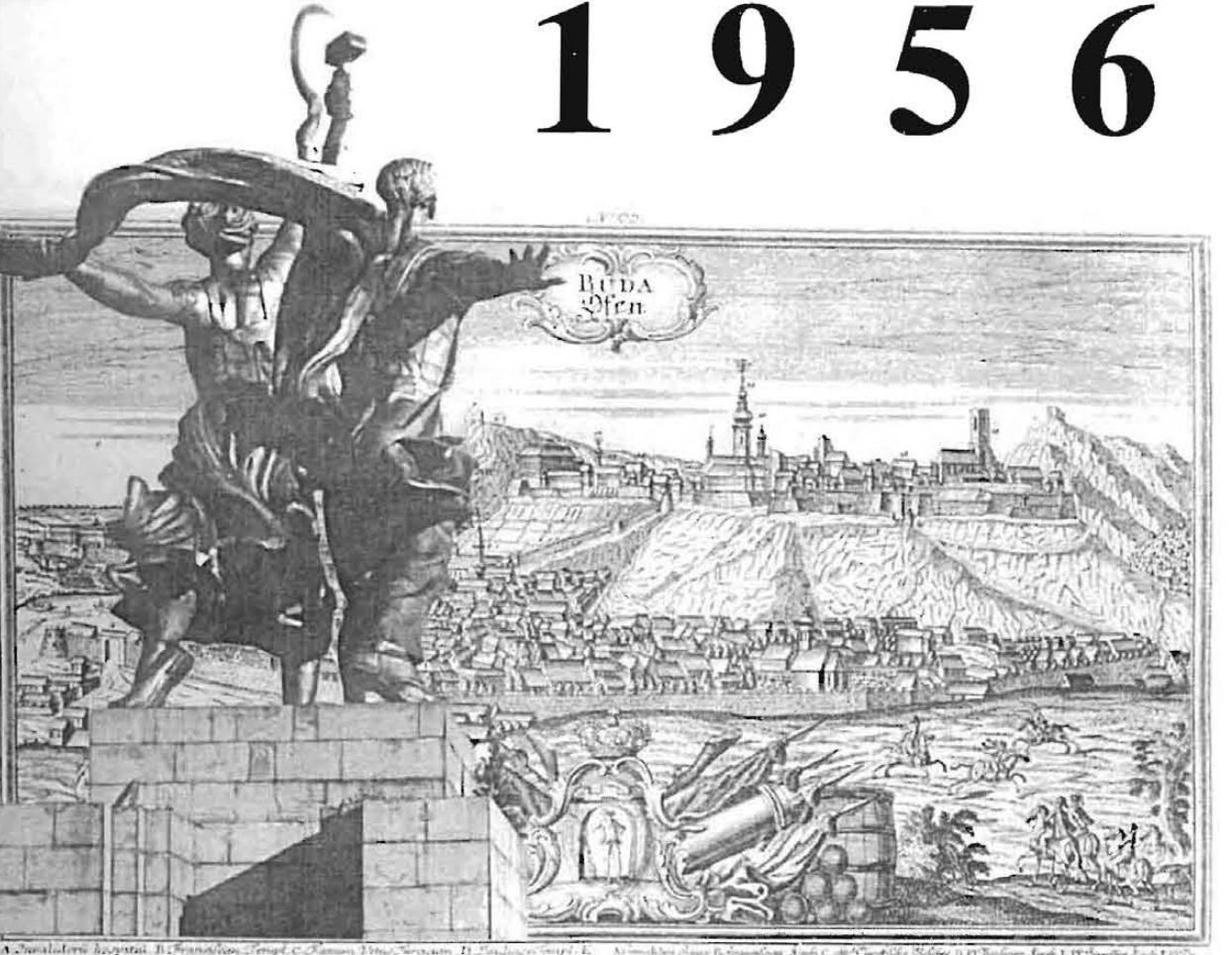
Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul V

64 pagini - 2.000 lei

1956

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii” a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași.

Cuprins

2. Editorial	Stelian Tănase	Din nou despre elite (II)
5. Lideri și imagini	Rodica Chelaru	Teză și antiteză
8.	Mihai Coman	Fabricare și metamorfoză
13.	Paul Dobrescu	Dezbaterea publică și somâtiile realității
18.	Laurențiu Vlad	"Unul lui Dumnezeu" și Salvatorul
21. 1956	Redacția	Un an crucial
22.	Louis Ulrich	Raportul Hrușciov
26.	George H. Hodos în dialog cu Stelian Tănase	Procesele staliniste și noua utopică
31.	Document	O scrisoare inedită
34.	Mihai Reteagă	O evaluare americană
38. Dezbateri	Adrian Marino	Problemele politologiei românești
41. Anatomia comunismului	Document	Cazul Vasile Luca
43. Actualitatea	Florica Vasiliu	Sindicale și politica
46.	Daniel Săulean	Sistemul electoral românesc față în față cu democrația
50.	Andrei Tărănu	Confruntări clientelare
53.	Ovidiu Vaida	PNȚCD – Apropiere de realitate
56. Politică internațională	Corneliu Bjolla	Virusul Cecenia
60. Cărți și autori	Ștefan Stănciugelu	Zbigniew Brzezinski, <i>Europa Centrală și de Est în ciclonul tranziției</i>
61.	Dragoș Petrescu	F. Tănărescu et al., <i>Ideologie și structuri comuniste în România. 1917-1918</i>
63.	Laurențiu Panaite	6 martie 1945. Începuturile comuniștilor României
64. Semnale		

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GHIȚĂ IONESCU
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

*Fundatia
Societatea Civilă*
President: DAN GRIGORE

Editors:
Stela Arhire
Mircea Boari
Romulus Brâncoveanu
Aurelian Crăciu
Mihail Dobre
Liana Ionescu
Gabriel Ivan
Victor Neumann
Dan Pavel
Cristian Preda
Cristian R. Pîrvulescu
Valentin Stan
Louis Ulrich
(redactor-șef adj.)

Graphics:
Tomnița Florescu
Manager:
Alice Dumitrache
Desktop Publishing:

Ω OMEGA PRESS '93

Manuela Gheorghiu
Mirela Palade

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, intelectuali, oameni politici și studenți. Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se cîștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii

- șase luni – 15.000 lei
- un an – 30.000 lei plus taxele poștale.

Abroad: annual subscription readers is \$50 or its equivalent in your country's currency.

Cont FUNDATIA SOCIETATEA CIVILĂ

Lei: 402466026422
USD: 402466028405
BANKCOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

noua adresă a Fundației Societatea Civilă este:
Intr. Grigore Alexandrescu, nr. 3, ap. 1
oficiul poștal 22/212 București
12-15 luni-joi; 11-13 vineri
Tel: ● Administrație: 673 6186 ● Tehnoredactare: 614 0827
● Fax: 223 3389

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria Copiilor: București, Piața Romană 9
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Librăria Bihac Naplo: Oradea
Librăria Omniskop: Craiova
Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Prosum: Brașov, str. Anghel Saligny 15
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smîrdan 5
SC San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Helta 59

Revista poate fi procurată și direct,
din Intrarea Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1, sector 1

Tiparul executat la ARARAT
Bd. Republicii 43, București

Din nou despre elite (II)

STELIAN TĂNASE

Cine alcătuiește astăzi clasa noilor proprietari? Burghezia, o vom defini astfel, a apărut în condiții mult mai dificile decât în Ungaria, Iugoslavia sau Polonia. Motivul este politica economică a regimului precedent în anii '70 -, și mai ales '80, cînd s-a recurs la o supercentralizare și concentrare a deciziilor și resurselor. În anii '70 regimul a încercat "un nou salt înainte", adică un program de investiții masive în 2-3 industrii, menit să realizeze *take-off*, desprinderea de condiția de țară subdezvoltată într-un timp scurt. În anii '80, odată cu eșecul acestui proiect, Ceaușescu s-a lansat în plăta datorilor externe. Dificultățile crescînd, devenite acute după 1984-5, nu l-au dus spre schimbări ale managementului economic. Soluția lui a fost de a concentra și mai mult deciziile la nivelul unui număr extrem de redus de persoane. Soluția abordată de nomenklatura altor țări din blocul sovietic a fost de a descentraliza, de a reduce rolul statului și al planificării, de a introduce partial mecanisme de piață în formarea prețurilor, de a tolera o economie paralelă care răspunde unor cereri specifice pe care economia de comandă nu le putea satisface. Aceste măsuri au permis în acele țări apariția unor pături la periferia sistemului cu o oarecare autonomie economică, care au deprins în timp "știința afacerilor". La căderea comunismului, aceștia au alcătuit nucleul noii burghezii post-comuniste. Dacă înainte de '89 ei se ocupau de propriile lor întreprinderi, ca o ocupație secundară, ei devin acum patroni *full-time*. Acestei categorii i se adaugă foștii directori de întreprinderi, care părăsesc industria statului pentru propriile lor firme, sau își înșușesc prin diferite metode întreprinderile pe care le-au condus. O altă categorie care se integrează acum sunt experții, specialiștii, cei cu înaltă calificare care grăvitează mai ales în jurul firmelor străine sau mixte pentru a-și vinde "capitalul profesional" la un preț cît mai ridicat. Ultima categorie care îngroașă rîndurile burgheziei în Europa post-comunistă sunt cei veniți din exil.

Tabloul acesta prezintă variații semnificative de la țară la țară. Acolo unde s-au introdus reforme, ca în Ungaria, Polonia, Iugoslavia, noua burghezie a apărut relativ repede, s-a adaptat condițiilor schimbante, a exercitat o influență pozitivă asupra tranziției, și a exercitat presi-

uni importante asupra deciziilor politice în direcția reformelor spre economia de piață și integrarea cu Occidentul. În țările comuniste "conservatoare" acest strat social a fost aproape inexistent, rămînînd ca reforma să fie înfăptuită de birocratie, de stat. Cum există o veche tradiție a statului ca agent al modernizării, situația este "normală". Presiunile de jos, din afara administrației au stîrnit reacția negativă a birocratiei sub argumentul apărării intereselor statului, au marginalizat noua clasă de întreprinzători, considerînd-o ca un potențial focar de putere alternativă. România este un exemplu al acestei linii.

Noua burghezie nu este omogenă, între segmentele ei există o rivalitate și diferențe de interese adesea mari. Marea burghezie conectată cu statul, cu cercurile bancare, cu piețele externe privesc cu neîncredere prestația economică a micilor întreprinzători, la afacerile de familie etc. Cei care și-au constituit afacerile în afara economiei statului comunist, cu capitaluri proprii, percep negativ eforturile foștilor directori de a-și înșuși întreprinderile statului, percepînd-o ca o concurență neloyală, ei nu considerînd grupul ex-directorilor ca o veritabilă burghezie, ci mai curînd ca pe niște "îmbogățăi de război", profitori ai unei conjuncturi. Ei își manifestă scepticismul cu privire la capacitatea directorilor de a supraviețui în condițiile liberei concurențe, și-i acuză de frînnarea procesului de privatizare, de o influență negativă asupra ritmului reformei, ca elemente conservatoare care beneficiază de economia-hibrid din anii '90. Si unii și alții se regăsesc pe platforma comună a refuzului aplicării principiului *restutio in integrum* a vechilor proprietăți, care ar mișcă "porția" burgheziei post-comuniste în cadrul privatizării, și ar aduce concurență în plus pe piață. Un alt punct al acestei alianțe *sui-generis*, al coincidenței mai bine zis de interese, este poziția ex-directorilor și întreprinzătorilor particulari în legătură cu privatizarea în masă. Ei se opun, în speranță că întreprinderile vor fi vîndute pe piață și și le vor putea înșuși prin licitație, cumpărare etc. În România, cum burghezia are o pondere scăzută, opoziția ei la privatizarea în masă nu a fost foarte puternică, așa cum s-a manifestat în alte țări ex-CAER (vezi aceeași analiză pentru Ungaria, Polonia, Rusia, în Ivan Szelenyi and Szonja Szelenyi, *Post-Communist Elites in Eastern Europe. Introduction*).

Influența burgheziei asupra altor segmente ale societății variază, astăzi în raport cu aceste segmente, cît și în timp. Tendința este ca influența ei să crească, înțîi asupra factorului politic, supus unei presiuni tot mai accentuate de a opera decizii în interesul burgheziei. În România, burghezia nu a luat o linie liberală, ea fiind conectată și dependentă de stat, și preferă coabitarea cu birocratia, de care este adesea tutela. Afacerile se desfășoară de la o vreme nu numai prin intermediul birocratiei, dar și al clasei politice. Reunirea acestor interese s-a făcut printr-o dublă mișcare, de apropiere a politicianilor de cercurile de afaceri, și a cercurilor de afaceri de instituțiile politice, partide în principal – cu un accent de cele aflate la putere. Parlamentul se află mai puțin în vederile cercurilor de afaceri, deși sporadic apar critici, ale marii burghezii mai ales, cu privire la lipsa unei legislații adecvate. Lobby-ul finanțier/bancar, comercial sau productiv acționează prea puțin în direcția parlamentului, și excesiv în direcția guvernului. Este o orientare bine precizată spre executiv, dublată de o quasi-ignorare a legislativului.

Efectivele burghezi și românești s-au format în marea lor majoritate din largi segmente ale nomenklaturii, pe de-o parte, iar pe de alta, din intelectualitatea tehnică. Din zona profesiunilor liberale există un procent semnificativ, dar mai redus; cauza o găsim în disparitatea veniturilor, a poziției sociale, a amplasamentului profesional în ianuarie 1990, care înseamnă atât profesia (compatibilă în grade diferențe cu economia de piață, și cu cererea pentru anumite meserii), aria profesională, contactele cu instituțiile autohtone sau externe etc. Pentru nomenklatura și intelectualitatea tehnică plasarea s-a făcut relativ simplu. O specificare pentru nomenklatura, cei cu o pregătire strict ideologică s-au văzut în imposibilitate de a-și converti "experiția". Cei cu experiență managerială, au părăsit zona politicului pentru a "se obscuriza" în zona afacerilor. Burghezia românească, spre deosebire de Ungaria sau Polonia, nu putea să apară înainte de '89. Îmbogății din afaceri sub regimul trecut aveau o existență clandestină, periferică, și reprezentau cazuri izolate, adesea odată descoperite erau deferite justiției, iar averile confiscate, chiar dacă nu se făcea dovada infracțiunilor și ilegalităților în acumulare. Procesul apariției noii burghezii are rădăcini extrem de reduse în anii '80 (învers ca în Ungaria și Polonia), de aceea dinamica este aici mult mai pronunțată, decât între elitele politice și/sau cele culturale. Circulația elitelor în mediul politic prezintă trenduri diferențiate. În comparație cu alte țări este mult mai redusă, predominant fiind fenomenul de reproducere a

lor, pe ansamblul elitelor. O comparație între cele trei elite (economică, politică, culturală), indică așa cum am văzut, anumite modificări. În zona politicului regăsim cea mai redusă circulație, reproducerea este masivă, iar circulația se referă exclusiv la schimbarea eșalonului personalului politic și administrativ, avem deci o simplă mișcare pe verticală, pentru unii descendente (clanul Ceaușescu și clienții lui), pentru alții ascendență, dinspre eșaloanele 3-4 ale nomenklaturii vechiului regim spre vîrful actualei clasei politice. Personalul guvernamental, al partidelor majorității parlamentare a cunoscut cea mai scăzută circulație. Partidele din opoziție prezintă două tendințe (a) cele care reproduc structurile antebelic și imediat postbelice, personalul de la vîrful acestor partide afîndînd autoritatea și legitimitatea tocmai prin apartenența la vechea gardă; (b) cele care nu revindică o tradiție ante-'89 și care își recrutează personalul din rîndurile intelectualității umaniste, manageriale și tehnice. O concluzie preliminară: în partidele majorității parlamentare, fenomenul de reproducere al elitelor este dominant, în vreme ce în cele din afara acestui segment, circulația elitelor (deși limitată) este fenomenul dominant.

Elitele culturale sunt cele mai conservatoare, cultura este un proces cu un grad mai mare de inerție (vezi Gramsci). Cultura se află în perioada recuperărilor, cunoaște deci un moment conservator, de întoarcere spre trecut, de integrare a valorilor ignorate sau marginalizate. Nu se observă semne că ne aflăm la sfîrșitul acestei partide, dimpotrivă, tendința se consolidează. Prioritatea pare a fi acum anihilarea dispariților, găsirea unui echilibru, regăsirea organicității, după fracturile produse de represiune și cenzură, de monologul ideologic. Dinamica instituțională este minimă, legislația se schimbă foarte încet, ca și alte tipuri de reglementări. Personalul elitei culturale este, în mare, același și ocupă cam aceleași poziții dinainte, exercită o influență egală în întindere ca înainte de 1989. Este o situație paradoxală; era de așteptat ca prefacerile cele mai mari să apară aici, circulația elitelor să fie cea mai intensă. Constatăm că autoritatea culturală este exercitată de aceleasi persoane, iar administrația culturii a suferit modificări de personal minime. Un rol major îl are, în crearea acestei situații, centralizarea instituțiilor de cultură și învățămînt, încă anexe ale administrației de stat.

Între cele trei elite (economică, politică și culturală) relațiile sunt determinate de cîțiva factori. Primul: nici în zona economicului, nici în cea a politicului, nici în cea a culturii nu s-au format contra-elite. Înainte de a avansa,

să definim ce este o contra-elită. Contra-elita se deosebește de dizidență, rezistență anticomunistă, prin aceea că are proprii ei lideri, propriul sistem de valori, un program propriu, dar mai ales are propriile structuri; altfel spus, este *institutionalizată*. Ele creează în interiorul unei societăți dominată de elita guvernantă propriile ei instituții, și aceste instituții contestă instituțiile oficiale, legitimitatea și liderii lor. "Noul evoluționism", articolul lui Adam Michnik, din 1977, punea în termeni tranzanți această chestiune și propunea constituirea unei societăți paralele cu cea oficială în care instituțiile statului să le fie contrapuse instituțiile ale societății civile. A fost o tactică benefică, ce a dus la Solidarnosc etc. În acești termeni, putem spune că numai Polonia și-a constituit o contra-elită. În celelalte țări ale blocului nu a fost depășită faza dizidenței, rezistenței individuale anticomuniste.

De ce nu s-a format o contra-elită în România? Premise au fost. Principala condiție pentru formarea contra-elitelor este ca vechea elită să degenerizeze. Acest fenomen se produce cînd vechea elită se închide și nu mai cooptează, din rîndurile non-elitelor și sub-elitelor, elementele de valoare. Or, contraselecția a fost regula recrutării elitelor în anii '80. Era normal ca în afara elitei guvernante elementele blocate în carieră, capabile profesional, să se regrupeze, să producă o alternativă. Fenomenul (care este miezul teoriei elitelor în formularea lui Vilfredo Pareto) s-a derulat în Polonia, unde elementele dinamice ale muncitorilor au format o contra-elită. În Ungaria, Kadar a dus o politică de cooptare a elitelor culturale (cu capital de cunoaștere, în termenii lui P. Bourdieu). Efectul a fost dublu: un regim reformist, care reprezenta nu numai interesele aparatului de partid, dar și al categoriilor profesionale cu înaltă calificare, a elitelor culturale. În final, tranzitia s-a produs în Ungaria mai nedată și datorită acestei politici de cadre. În Polonia, nerecрутarea elementelor de valoare în elita guvernantă a dus la apariția unei opozitii puternice, și a unei contra-elite care ralia elementele de valoare ale noilor generații care nu și găsiseră loc în structurile regimului. A rezultat declinul (*degenerarea*, în termenii lui Pareto) vechii elite, a aparținutului comunista, paralel cu afirmarea unei contra-elite. În România, recrutarea cadrelor a urmat *trend-ul polonez*; cu toate acestea, nu s-a format o contra-elită, nici măcar o opozitie care să înfrunte regimul. Au lipsit alți factori. Și au fost în schimb prezenti factori de natură inhibitorie: cultura politică, tradiția istorică și structura socială dominant rurală. În ciuda unui proces de degenerare pronunțat al elitei guvernante românești în anii '80,

fenomenele conexe ale unui asemenea proces, cum le descrie Pareto, nu s-au produs. Configurația elitelor românești de azi este determinată de acest fapt. Reproducerea elitelor este fenomenul dominant, în vreme ce circulația lor este limitată și relativ periferică. Elita economică și cea culturală exercită o influență redusă asupra elitei politice, totuși cea economică are, între limite fluctuante, un impact. Elita politică, pe mai vechiul *trend* al înființării factorului politic din regimurile comuniste, își subordonează în mare măsură, celelalte elite și face eforturi de a le menține sub control.

Un element care determină raporturile între diferențele elite îl constituie recrutarea lor. Constatăm diferențe semnificative între gradul de supraviețuire în aceleși poziții, mai ales în elita economică, și dinamica superioară a circulației elitelor politice. Deși redusă în comparație cu circulația elitelor politice în Ungaria de pildă, în raport cu celelalte elite din societatea românească, circulația este mai pronunțată. Mecanismele pe care și le-a instituit (scrutinuri electorale, congrese etc.) permit o mobilitate mai accentuată a personalului, în ciuda caracterului oligarhic, ierarhizat al partidelor, și votului pe lista care blochează apariția unor noi lideri, alternative politice, grupuri și programe. Elita economică cunoaște o circulație pe orizontală, personalul managerial migrând din sectorul de stat spre cel privat în poziții echivalente, dar pe ansamblu este o "rotire a cadrelor". *Background-ul* acestor măgeri indică prezența lor în poziții medii și înalte în cadrul economiei planificate în vigoare pînă-n 1989.

Considerațiile de mai sus sunt aproximări empirice, fără a fi dublate de o cercetare sociologică și riguroasă. Ea ar trebui deschisă, întrucât problema elitelor, a celor care iau decizii pentru societatea românească este de maxim interes. Nu doar academic, dar mai ales practic. Vom continua, cu puținele mijloacele pe care le avem la dispoziție, scrutarea elitelor românești din anii '90. □

STELIAN TĂNASE (1952) – Writer and political analyst. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Vice-President of the Romanian Political Science Association. He authored several books (novels, political essays). Fellow Scholar at Wilson Center in 1994.

Currently, he is Editor of *Sfera Politicii*.

Teză și antiteză

RODICA CHELARU

The electoral campaign which will open up soon will bring back in the forefront the concept of political leader. And, of course, its embodiment: party leaders and candidates who, aiming at certain seats, will vigorously launch themselves into the political-electoral struggle. And, since the great parade is taking place only once every four years, the image of each political leader – dim, creased, rarely intact or in progress – comes again obsessively.

To decipher the mechanisms and the means by which the image of a political leader is built or, conversely, is demolished means to understand the flux and the reflux of the political life. It equally means to distinguish between false and genuine. And, when the moment comes, it mainly means to vote being warned against the risk of being seduced by false statements. In the following pages we have neither the pretension to exhaust the subject, nor to blame somebody. It is just an effort among others to understand.

Așadar, din ce se compune imaginea liderului politic? Cu precădere din declarații și gesturi politice. Culisele politice – unde rigoarea, cînd există, și atenția față de orice cuvînt se relaxeză – constituie de asemenea un prețios ingredient al imaginii. Ferindu-se cu grijă de privirile indiscrete ale presei, personalitățile politice se arată abia atunci în adevărată lor lumină. De aici, și reacția lor, uneori violentă, adesea enervată, la adresa "îndrăzneților".

Un lider politic se remarcă, de regulă, prin simpla lui prezență – apariția charismatică. Degajat, sigur de sine, cu gesturi mășturate, îngrijit fără a fi pedant, zîmbind firesc, el seduce înainte chiar de a deschide gura. Cînd o face, vorbește clar, coerent, are și idei, ferindu-se de a deveni prea demagogic. Glumește fără grosolanie, ironizează fără sarcasme gratuite. Iar cînd confundă ambicia cu veleitarismul, promisiunile realiste cu demagogia găunoasă, opinia publică nu ezită: îl respinge. Aceasta ar fi, în linii generale, portretul ideal al omului politic, dar și al electoratului. Detaliile suplimentare, accentele sunt apanajul celor care-l susțin: familia, consilierii, partidul. Presa filtrează și ea, separînd esențele de impurități, iar rezultatul este o imagine bună, mediocru sau proastă a liderului politic. Sigur că idealul este greu de atins, chiar și în țări cu îndelungată tradiție democratică. Mecanismele bine unse ale democrației occidentale apropie mult idealul de realitate.

Viața politică românească este încă departe, foarte departe de a se fi decantat. De aceea, poate, portretul, imaginea liderului politic se alcătuiește după cu totul alte

tipare și reguli, care contrazic flagrant modelul occidental. Nu de puține ori, asistăm la declarații contradictorii ale politicianilor români, care generază confuzie în opinia publică. Ambiguitatea și contradicția constituie, aşadar, două dintre marile păcate ale întregii politici românești, de la stînga la dreapta și invers. Ele ar trebui, în teorie măcar, să erodeze pînă la dispariția din jocul politic imaginea oricărui lider care se lasă atras de succesul lui efemer. Căci, din păcate, nu întotdeauna opinia publică sesizează aceste ambiguități și declarații contradictorii. Si destule exemple ar putea sprijini această observație.

Echidistanța afișată de președintele Iliescu față de partidele politice s-ar putea încadra în timpul de ambiguități întreținute de liberal, care creează o falsă imagine. Pe de o parte, domnul Iliescu a susținut o coaliție guvernamentală care s-a dovedit și fragilă, și nepotrivită. Efectele ei sunt încă departe de a se fi epuizat. Niciodată însă președintele Ion Iliescu n-a recunoscut public eșecul acestei alianțe, nici consecințele ei. Pe de altă parte, justificînd binecuvîntarea pe care a dat-o fostului patruțat PDSR–PUNR–PRM–PSM, domnul Iliescu – din poziția sa de mediator constituțional – a atacat virulent Opoziția... ca adversar politic. În opinia sa, pe care o susține și astăzi, președintele Iliescu consideră Opoziția drept singura răspunzătoare de faptul că lucrurile au ajuns într-o fundătură, iar PDSR – pe listele căruia Ion Iliescu a candidat la alegerile din '92 – n-ar fi avut altă ieșire. Totuși, în timp, s-a dovedit că impasul putea fi depășit, cu un minimum de flexibilitate politică. După ce, sub diferite preteze, a respins orice colaborare cu Opoziția –

Lideri și imagini

și nu invers, așa cum s-a vehiculat varianta Puterii – PDSR descoperă azi soluția electorală a unui guvern minoritar, susținut, în condiții precise, de... Opoziție.

În context, oferta Opoziției apare, și ea, surprinzătoare, ținând cont de concepțiile ireductibile pînă acum ale celor două tabere. Dar, formulate ca atare, acuzațiile domnului Iliescu la adresa Opoziției au menirea de a induce în mintea alegătorilor idei care să devină, cu timpul, convingeri cu efect electoral precis. Una ar fi că Opoziția n-ar dori binele țării și al națiunii, fără însă ca opinia publică să cunoască în detaliu motivele refuzului net de a participa la guvernare. Un "guvern de largă coaliție", cum sună oferta prezidențială, făcea ulterior imposibilă o distincție clară a răspunderii politice a fiecărui dintre partidele participante. Electoral vorbind, deruta, confuzia ar fi fost complete, iar alegătorii s-ar fi găsit, astfel, în imposibilitatea de a mai face vreo opțiune. A doua idee ar fi că domnul Iliescu apărea drept un lider politic animat de nobile intenții, părind însă obligat de împrejurări să accepte un compromis neplăcut – formarea patrulaterului de guvernare.

Chiar și atunci cînd scandalul PDSR-PRM a ajuns în curtea Cotrocenilor, domnul Iliescu a preferat doar declarațiile ambigue. Iar cînd atacurile liderului PRM l-au vizat direct, președintele – invocînd demnitatea funcției sale – s-a cantonat în tăcere. Refuzînd, astfel, orice răspundere politică față de o alianță care s-a dovedit catastrofală și pe care presa a întuit-o în formula "să te faci frate cu dracu' pînă treci punctea".

Cu toate aceste ambiguități, contradicții și tăceri bizarre, imaginea domnului Iliescu nu pare să fi ieșit prea șîfonată, de vreme ce toate sondajele de opinie îl creditează drept favorit în cursa prezidențială. Una dintre explicații se află în sprijinul de care se bucură, constant, domnul Iliescu din partea televiziunii publice.

Instituția din Calea Dorobanții s-ar putea numi creațoare de imagine, la propriu și la figurat. Impactul ei rămîne considerabil, îndeosebi în mediul rural și în micile orașe de provincie. Adică tocmai acolo unde convingerile, odată formate, se schimbă greu și unde televiziunile particulare, presa independentă și liderii politici ai Opoziției nu pot restabili echilibrul democratic, prezentînd și alte puncte de vedere. Așa încît, tentația imediată a omului de rînd este de a lua de bun ce vede seară de seară la televizor: vizite prin fabrici, discuții de la om la om într-

liderii Puterii și gazde, în totdeauna zîmboare, atente să nu scape un cuvînt. Și astă, la o oră de vîrf. Orică altceva iese din sfera de activitate cotidiană a Puterii este împins în programul de noapte, cînd mulți visează deja că a două zi li s-a mărit salariul. În ultimii doi ani, nicio dată televiziunea publică nu a prezentat imagini în care dl. Iliescu, sau oricare alt lider al Puterii, să fie contestat, chiar vehement – așa cum s-a întîmplat, în realitate – de către "o anumită parte a opiniei publice". Limbajul folosit în asemenea împrejurări – element important al imaginii publice – iese adesea din tiparele decentei. Cîți au aflat și cîți își mai amintesc de invectiva prezidențială, din '92, la adresa unui jurnalist constănțean? Explicațiile oferite atunci au părut neconvincătoare – cel puțin pentru presă – și nu au șters multă vreme impresia de penibil.

În același registru, al falsei imagini creată prin omisiune, s-ar înscrive și prima confruntare politică: Ion Iliescu-CFSN, pe de o parte, Opoziția democratică, pe de alta. Atunci, telespectatorii au văzut și au auzit un singur discurs, iritat: al domnului Iliescu. Motivul avea să fie cunoscut mult mai tîrziu: toate microfoanele lăsate în față liderilor Opoziției fuseseră închise, astfel că opinia publică a avut atunci, cu cîteva luni înainte de alegeri, convingerea că nimic nu-i stătea în cale lui Ion Iliescu.

Cît de importantă este contribuția televiziunii publice la formarea și consolidarea unei imagini favorabile a liderilor politici aflați la putere reiese și din situații mai delicate. Presa este plină de articole care dezvăluie, documentat, cazuri de corupție la vîrf. Cetățeanul de rînd vede însă pe micul ecran tot felul de "peștișori" corupți ce cad în navodul poliției și Parchetului. Nu i se prezintă însă niciodată vreunul dintre marile scandaluri de corupție, în care – potrivit presei independente – sunt implicate nume sonore din conducerea partidului de guvernămînt.

În 1993, un alt lider politic binecunoscut, Gheorghe Funar, președintele PUNR, apărea la televizor în chip de salvator al națiunii, prezentînd binefacerile jocului Caritas. A trecut ceva timp pînă cînd s-a dovedit că jocul este o escrocherie de proporții și că însuși Gheorghe Funar a jucat și a cîștigat cîteva milioane de pe urma lui. Imaginea politicianului Funar s-a deteriorat însă mai tîrziu și nu doar din picina escrocheriei Caritas. Alianții săi politici au preferat atunci să se ascundă în spatele unor de-

Lideri și imagini

clarăii confuze sau să tacă, pur și simplu. Sprijinul de care Gheorghe Funar s-a bucurat mereu – chiar și atunci cînd afirmațiile sale au lezat unele interese naționale – n-a constituit un balast al imaginii domnilor Gherman și Năstase, lideri ai PDSR. Rațiuni de putere, jocuri politice obscure îi determină să păstreze și acum alianța cu echipa Funar-Gavra, chiar cu prețul unui vals jenant printre declarării cu un fals izamenînător.

La fel de confuze pot fi socotite și declarăriile politice ale liderilor PSM sau PRM. Deși membre ale patrulaterului, o vreme, și deși reprezentate în eșalonul doi al guvernării, aceste partide și liderii lor clamează de mai multă vreme că nu-și asumă nici o responsabilitate nici pentru actele politice din Parlament, nici pentru erorile guvernării Văcăroiu.

Evident că Opoziția nu putea fi ocolită de păcatele politiciei românești: ambiguitatea și contradicția. Odată trecut de cealaltă parte a baricadei, Petre Roman pare să uite o mulțime de gesturi și declarării potrivnice Opoziției de acum șase ani – căreia i-s-a alăturat din motive independente, poate, de voința sa. E drept că atunci domnul Roman era prim-ministrul post-revoluționar, convins probabil că steaua sa nu va apune curând. Așa se face că acum, cînd candidatura sa la alegerile prezidențiale a fost anunțată oficial, este posibil ca Petre Roman să aibă nevoie de sprijinul politic tocmai al celor pe care îi critica aspru acum cîțiva ani.

Firește că imaginea liderului politic nu se rezumă doar la cuvintele și gesturile sale publice, chiar dacă ele constituie osatura edificiului. Sprijinul partidului sau al alianței politice pe care-o conduce sau din care provine constituie un element poate tot atât de important. Analizați politici sunt, în majoritate, de acord că PDSR n-ar fi cîștigat alegerile din '92 dacă nu era "tras" de Ion Iliescu. După cum, liderul Convenției Democrate, Emil Constantinescu n-ar fi obținut peste 5 milioane de voturi, la aceleași alegeri, dacă n-ar fi beneficiat de impactul de atunci al CDR în rîndul electoratului.

Fluxul și refluxul politic au lansat sau, dimpotrivă, au măturat lideri politici cu partide cu tot. Este, între altele, cazul PDAR și al președintelui său, Victor Surdu, care s-au estompat din primele linii ale peisajului politic. Cam în aceeași situație se află și liderii partidelor care au părăsit CDR. Atunci, liderii lor s-au bucurat, pentru

scurtă vreme, de atenția sporită a presei, în căutare de senzațional. Prestația politică a domnilor Patriciu, Rusu și Cunescu n-a avut darul să ridice PL '93 și PDSR la cota electorală rîvnită. Virînd barca din mers, Sergiu Cunescu s-a aliat cu Petre Roman, făcînd uitate criticile fără menajamente la adresa fostului prim-ministru. Ceea ce atunci părea categoric imposibil – o alianță și, de ce nu? o fuziune – între două partide ai căror lideri păreau că profesează păreri ireconciliabile, iată că s-a înfăptuit.

Există, desigur, lideri politici a căror imagine a rămas constantă sau chiar a cîștigat în credibilitate. Secretul ar putea fi o anumită statură morală. Președintele PNCD, Ion Diaconescu, s-a păstrat în limite constante, deoarece declarăriile sale nu au lăsat loc interpretărilor. Faptul că-I secunda pe Corneliu Coposu nu părea nici să-l macine, nici să-i slăbească fidelitatea și convinerile. Ceea ce, fără îndoială, nu este de ajuns pentru a spori impactul imaginii sale. Dispariția domnului Coposu a transferat asupra domnului Diaconescu și, implicit, asupra partidului, o bună parte din credibilitatea morală a liderului tăranist de înaltă înținută. În același timp însă, Ion Diaconescu pare să se îndrepte spre o anume flexibilitate politică pe care pînă acum n-a scos-o în relief. Așa încît, recentele sale declarării au dat naștere unor interpretări care i-ar putea, în timp, afecta imaginea păstrată constant.

Nu ne propunem, în finalul acestor considerații, nici să tragem concluzii, nici să dăm sfaturi. Nu acesta a fost scopul rîndurilor de față, ci încercarea de a pătrunde contradicții care mincăză imaginea liderilor politici și datorită căror electoratul, opinia publică au ajuns să se complacă într-o indiferență neliniștită. Ea, indiferența, ar trebui să dea serios de gîndit celor care aspiră să conducă destinele acestei țări. □

RODICA CHELARU – She graduated from the Faculty of Philology, Department of French Language and Literature, University of Bucharest.

Currently, she works as journalist.

Fabricare și metamorfoză

MIHAI COMAN

In mass communication the effect of a message is different from the sum of the explicit meanings that it contains. Against the background of the electoral controversies the press debate around the Păunescu case focused the public attention on this name and imposed it as a priority of that time. In this way the press re-oriented the public opinion's priorities and achieved what the sociologists call the agenda effect – that is, some issues are strongly debated in the public space, others are ignored.

The Păunescu case is considered by the author as relevant for that effect. The article presents the main steps and issues taken into account by the press which contributed to the return in a political disguise of a man discredited with the public.

In seara zilei de 17 iulie 1992, cu o săptămână înainte de începerea oficială a campaniei electorale, pe canalul 2 al Televiziunii Române, într-o emisiune cu priză la public, o vedetă a aceluia moment, Mihai Tatulici, lansa spre dezbaterea publică, aparent fără nici o legătură cu momentul electoral, destinul unui personaj arhicunoscut și arhicontestat: Adrian Păunescu. După o lungă absență de pe micul ecran, figura lui Adrian Păunescu a erupt în casele spectatorilor uimind, mai întâi, printr-o schimbare la față în sensul propriu al cuvîntului: chipul de pustnic contrasta vehement cu imaginea poetului recitindu-și opera pe scena festivalului "Cîntarea României". În plus, contracicind așteptările, Adrian Păunescu nu și-a pus cenușă în cap, nu s-a scuzat pentru trecutul său "oficial", ci din contră, foarte ofensiv, s-a prezentat ca un critic sever al dictatorului, ca un Mecenat al culturii, ca un campion al dreptății, ca unicul susținător consecvent al unei stîngi "luminate", ca un novator în poezia română etc. Bătăios și sigur pe el, poetul și-a exagerat atât meritele, cât și păcatele; el și-a orchestrat cu grijă succesiunea lăudătorilor și a lăsat fără replică vocile detractorilor, luîndu-le-o înainte și autodefinindu-se ca un "porc".

Emisiunea a surprins, a iritat, a stîrnit compasiune, dar nu ar fi declanșat o dezbatere generalizată dacă nu ar fi fost continuată de o adevărată avalanșă de articole în presa scrisă. Trebuie să amintim aici, pentru a așeza lucrurile în contextul lor real, că în aceeași zi președintele PNL, Radu Cîmpeanu, lansa propunerea fulminantă ca regele să candidideze la funcția de președinte, că în să-

apărea nota "O sfidare TV: Adrian Păunescu revine pe micul ecran", tonul era critic, dar titlul incitant invita spectatorii să asiste la această "sfidare". În al doilea, o știre nesemnată anunță, sub titlul atractiv "Va intra Adrian Păunescu în emisie?", că în fața Televiziunii Române ei vor constitui pichete care vor încerca să împiedice accesul poetului în instituție; suspansul era astfel garantat, ceea ce nu putea decât să mărească audiența respectivei emisiuni. Aceste două exemple, ca de altfel, întreaga suită de articole ce au urmat, confirmă faptul că în comunicarea de masă efectul unui mesaj este diferit de suma înțelesurilor explicite pe care acesta le conține, deși majoritatea textelor atacau adeseori cu agresivitate, prestația poetului, imaginea generală a fost opusă, publicul larg părând a dori să-i dea o șansă lui Adrian Păunescu, iar unele categorii chiar susținându-l vehement. Acest caz îmi amintește de o experiență analoagă, istorisită de Martin Schramm în carte sa, *The Great American Video-Game: Presidential Politics and Television*. Astfel, jurnalista Leslie Stahl, care realizase o emisiune TV extrem de critică la adresa președintelui Ronald Reagan, a fost sunată, după difuzarea emisiunii, de responsabilul campaniei electorale al lui Ronald Reagan, care i-a mulțumit călduros pentru materialul dat pe post. Uimită de această atitudine, jurnalista i-a amintit că emisiunea fusese, totuși, un atac la adresa președintelui care candida pentru a doua oară pentru Casa Albă. La care a primit următorul răspuns: "Publicului nu-i pasă de ceea ce spui, dacă imaginile arăta ceva diferit". În cazul nostru, publicul posedă deja o imagine despre Adrian Păunescu; textele jurnaliștilor, chiar dacă defavorabile, nu au făcut altceva decât să reactualizeze această imagine, să o readucă în atenția opiniei publice, să o facă altceva, să o facă să pară ceva normal, într-un cuvînt să "naturalizeze" prezența poetului în viața publică românească.

Pe fundalul controverselor electorale, dezbaterea declanșată de presa scrisă în jurul cazului Păunescu a concentrat atenția publicului asupra acestui nume și l-a proiectat ca pe o prioritate a momentului. În acest fel, presa a reorientat prioritățile opiniei publice, realizând astfel ceea ce sociologii numesc "efectul de agenda". Abordând mai intens anumite probleme, mass-media stabilăște lista subiectelor de interes și, prin aceasta, ierarhiiile și valorile pe baza căror oamenii definesc, clasifică și interpretează realitatea.

"Modelul agendei subliniază felul în care presa are puterea de a focaliza atenția publicului asupra unei liste limitate de teme, marginalizând în schimb altele. Drept rezultat, unele teme sunt intens dezbatute în spațiul public, iar altele sunt ignorate (Tim O'Sullivan, *Key Concepts in Communication and Cultural Studies*, London, Routledge, 1994, p. 8). În săptămâna ce a precedat începerea campaniei electorale, voit sau nu, presa scrisă a plasat numele și personalitatea lui Adrian Păunescu într-o poziție de vîrf în "agenda" publicului, facilitând prin aceasta, din nou voit sau nu, lansarea poetului în viața politică.

O asemenea "performanță" nu ar fi fost posibilă dacă în spatele cazului respectiv nu ar fi existat un potențial de semnificații capabile să declanșeze interesul public și să reactualizeze anumite valori. Din acest punct de vedere, numele lui Adrian Păunescu a funcționat ca un *operator binar*, deoarece el concentra mai multe nucle de opozitii, care, luminate de o lectură sau alta, puteau așeza figura lui în diferențe configurații simbolice. Discursul jurnalistic s-a ancorat în aceste opozitii, accentuând una sau alta, ordonând astfel cîmpurile semantice în care se va înscrive interpretarea publicului.

Prima temă intens dezbatută a fost aceea legată de oportunitatea emisiunii. Cea mai mare parte a presei a condamnat inițiativa lui Tatulici, văzind în ea o încercare de a reactualiza figura poetului de curte al lui Ceaușescu. Aducerea lui Păunescu pe post a fost astfel prezentată ca o dovedă că "ticăloșia a atins cote maxime" (*Cotidianul*, 24-07), că "a început reabilitarea tovarășilor" și că "noua curte folosește bufonii celei împușcate" (*idem* 22-07), ca o "simplă emisiune de propagandă" (*România Liberă*, 22-07), ca o încercare "de a aduce în scenă un om de care are nevoie bravul președinte Iliescu în căutare de slugi electorale cu gura la lătrăi" (*Expres*, 29; vezi și *Tinerama*, 87 sau *Expres magazin*, 29).

De la bun început, o asemenea perspectivă plasează prezența poetului într-un peisaj politic și îl definește ca pe o persoană-cheie în acest angrenaj; criticat și chiar blasfemiat, Păunescu devine, în ochii publicului, un "adversar", un "dușman" real, astfel spus o piesă majoră pe eșicierul electoral. Intensitatea atacului la adresa lui Păunescu îi creează, în fapt, o poziție și o dimensiune pe care, singură, emisiunea lui Tatulici nu îl putea conferi. Păunescu devine astfel inamicul major, simbolul celor

cu care Opoziția se confruntă, exponentul restaurației vechilor demnitari: "Poetul care în zilele revoluției a scăpat cu fuga de sentimentele contondente ale cititorilor și-a zis că-i momentul împăcării cu situația. În definitiv, n-au revenit toți – și chiar mai mult decât atât: nu s-au întipărit și mai sus". (*România Liberă*, 17-07).

Pe de altă parte, în alte articole, emisiunea este considerată salutară, deoarece a permis "spargerea zidurilor artificiale în jurul poetului", fiind "un gest restaurator față de o personalitate de excepție" (*Adevărul*, 21-07 și 21-07). Observăm că accentul se mută din sfera politiciei în cea literară: dezbararea nu ar fi avut ca obiect un om politic, ci un destin literar; prin această glisare, retragerea din viața publică nu mai apare ca un act de necesară purificare morală, ci ca o nedreptate, iar reactualizarea poetului nu mai are statutul unei blasfemii, ci al unei firești recunoașteri a valorii. Evident, focalizarea literară mută centrul de interes de la funcție (= instrument politic al unei puteri) către persoană (cauză a proprietelor acțiuni). Această mutare permite prezentarea emisiunii ca o "întrecere", ca o confruntare între intelecte și caractere, ce nu mai are nici o legătură cu contextul electoral și cu vicisitudinile politiciei de odinioară sau de acum. În terminologia lui Daniel Dayan și Elihu Katz (*Media Events*, 1992, Cambridge University Press) emisiunea poate fi privită ca un ritual mediatic, centrat pe "contest", adică pe înfruntarea a doi sau mai mulți competitori în vedere dobândirii "exelenței". Astfel, în *Adevărul* (20-07), un articol reducea întreaga emisiune la o bătălie a sprijitelor, în care poetul a demonstrat că posedă "intelect fenomenal, cu capacitate de memorizare, efort și cu reactivitate comparabile cu cele ale lui Iorga, originalitate ideatică și estetică, repulsie acerbă față de locul comun dusă până la crearea propriului loc comun, capacitatea de a influența, cu mijloace exclusiv intelectuale, spiritul unei epoci...".

Autorii care consideră că emisiunea lui Tatulici nu a fost o simplă confruntare de idei, ci o manevră, descriuță această "manevră" în mod fie simplist (majoritatea cred că Adrian Păunescu va face campanie electorală lui Ion Iliescu), fie fantezist (spre exemplu, un articol lansează ipoteza că Păunescu va fi viitorul președinte al TVR); un singur text atrage atenția asupra faptului că Adrian Păunescu, dominat de o "ruinătoare iubire de sine", nu acceptă să fie un instrument, că el să luptă pen-

tru sine, pentru "locul lui Păunescu" (*Adevărul*, 21-07). Mi se pare ciudat faptul că, deși toți cei care scriu despre cazul Păunescu sunt conștienți de egolatria acestuia, nimici nu s-a gândit la ipoteza că poetul își pregătea propriul drum politic: singura explicație posibilă a acestui "lapsus" este aceea că analiza jurnalștilor a fost permanent obturată de faptul că, în imaginul lor, Adrian Păunescu nu reprezenta altceva decât un "poet de curte", adică o anexă a lui Ceaușescu și, implicit, a politiciei.

Astfel, Păunescu a fost gândit îndeosebi prin raportarea la trecut, la un trecut definitiv în mod simbolic, fără nici un fel de aducere în actualitate, fără nici un fel de investigare lucidă a combinatoriilor politice posibile. Această punere în perspectivă, acestă definire prin raportarea exclusivă la perioada comună conduce la amestecarea planurilor într-un amalgam simbolic, dominat nu de concepe clare, ci de semne globale, sugestive, dar ambivalente; discursul jurnalistic va reitera aceste semne globale în articole dominate de un limbaj de tip literar, sporind prin aceasta ambivalența personajului, care, astfel, se deschide spre mai multe interpretări.

Cîmpul acestor interpretări este circumscris de cea de a doua mare temă a acestei discuții: *imaginea* lui Păunescu. Imagine a persoanei concrete, imagine a persoanei publice. La acest capitol, jurnaliștii au dat dovadă (încă o dată dacă mai era nevoie...) de o remarcabilă vocație pamphletară.

În marea lor majoritate, articolele fac apel la o terminologie ancorată în bestiarele escatologice: poetul este văzut ca un "sfînt umflat cu pompa" (*România Liberă*, 21-07), ca un "individ malefic", un "rău al națiunii" (*Cotidianul*, 20-07), ca un personaj "lacrimogen, cu barba căruntă, ipocrit ca un fariseu, recunoscînd că e un mare ticălos, dar nu bețiv" (*Cotidianul*, 24-07), ca ceva "grotesc" care stîrnește "repulsie intelectuală" (*România Liberă*, 21-07) ca o ființă marcată de o "hulpavie generalizată", care "a ieșit la iveală atunci cînd a simțit că s-au adunat destule jigodii care să hămăie pe morțintele celor asasinați" (*Adevărul*, 22-07), ca o "clăie de grăsimi păroasă și patetică", ca "o slugă electorală a lui Iliescu cu gura de lătrău", ca "psihopat", "cabotin", "lichea ciocoistă dementă" etc. (*Expres*, 29 și 34). El este comparat cu "corbii care revin de pe gunoaiele periferiei și ocupă altarul bisericii" (*Expres*, 29); tandemul său cu Mihai Tatulici sugerează o "străucămilă" (22, 29), iar apa-

riția sa este un "vis urât" în care "o arătare anacronică sfidează cîteva milioane de proști, nelepdîndu-se nici acum de Satana neamului nostru, pe care în sufletul lui întunecat îl consideră și acum Măria Sa" (*Cotidianul*, 20-07).

Mai mult decât atât, Păunescu însuși pare a "plusa" în această sarabandă a cuvintelor tari, denumindu-se singur "porc"; termenul este ambiguu, deoarece, chiar dacă implică o evidentă decădere a ființei, el nu conotează vinovăția sau agresivitatea; la limită, porcul, consumator în exces, poate fi o victimă, deoarece el suportă agresivitatea altora și sfîrșește prin a fi sacrificat. Asumarea, în public, a propriilor păcate are două avantaje ritual-simbolice: ea dă impresia auto-penitenței și stîrnește compasiunea, pe de o parte și, pe de altă parte, prin identificarea cu ceea ce Mihail Bahtin numea "josul material-corporal", dă o notă hilară, ludică și devalorizează întregul proces. Surprinși de ușurința cu care poetul își atribuie magnificență și degradarea, jurnaliștii își mărturisesc sentimentele ambivalente; în consecință, figura și prestația poetului stîrnesc "frică", "groază", "repulsie", "jenă" etc. Asemenea chip, ce pare a fi scos din textele apocaliptice, sugerează o întruchipare a răului absolut. Păunescu, despre care un jurnalist spune că "depășise în impopularitate pe odiosul" (*Cotidianul*, 24-07), devine, în toate aceste articole, întruparea racilelor comunismului; de aceea, a te distanța vehement de el, a-l sacrifică (în planul discursului) ca pe un "țap ispășitor" reprezentă un act cathartic, un act de eliberare de sub presiunea fantomelor trecutului.

Total se petrece ca și cum cei care scriu aveau nevoie de un suport, de o figură în care să concentreze o anumită imagine asupra comunismului și că s-au folosit de Păunescu pentru a-și confirma această imagine. Prin aceasta, ei au scos în afara lor elementele malefice pe care le reprezinta experiența comună (oricum comună) și au trăit sentimentul că au exorcizat răul trăit prin încărcarea lui în contul exclusiv al unei singure persoane.

Deși mulți dintre jurnaliști au refuzat "propunerea" lui Tatulici de a vedea în Păunescu și de a-l discuta în capacitatea sa de a fi "cel mai exagerat și reprezentativ caz al societății noastre", în fapt, prin ponderea pe care i-au acordat-o și prin ipostazierea sa în întruchiparea malefică a ambiguităților comunismului, ei au confirmat și amplificat această perspectivă.

Ajungem astfel la cea de a treia temă a acestor articole – aceea a vinovăției. Și, implicit, a distincției dintre puri și impuri, acuzați și acuzaitori, oameni care au dreptul să vorbească și oameni care trebuie să tacă. Tatulici își situase emisiunea sub semnul privirii retrospective, al purificării prin asumarea faptelor trecute și prin înțelegerea mecanismelor care le-au generat. Era o perspectivă dinamică, flexibilă, care implică ideea de recuperare și de reintegrare a acelora care, prin dezbatere și pocăință publică, se detasează de poverile trecutului, se eliberează de el și își făresc o nouă trajectorie în actualitate. Multe articole contestă, în discutarea cazului Păunescu, tocmai această fluiditate a destinelor, această posibilitate de a se rupe, printr-o simplă auto-flagelare mediatică, de istoria personală. Și mai afirma domnul Mihai Tatulici că din sul cultiva "dialogul ca formă de a scăpa de complexul vinovăției. De frică". Cum să aibă o victimă complexul vinovăției, domnule Tatulici? Complexul vinovăției îl au doar călăul și complicitii lui. Cît despre frică... Noi, victimele, măcar cu atîta ne alesesem de pe urma Revoluției. Nu ne mai era frică. După această emisiune am simțit din nou cum ni se strecoară frica în suflet" (*Cotidianul*, 20-07). Textul de față este construit în jurul unor cupluri înălțuite de opozitii: noi-ei, victime-călăi, nevinovați-vinovați, democrație-comunism; aceste opozitii se poziționează în raport de un operator simbolic ambigu: *frică*. Aceasta "alunecă" de la o categorie la alta, în funcție de jocul momentelor istorice. În trecut, victimele, reprezentanți ai aspirațiilor democratice, susțineau de frică; după căderea comunismului, victimele s-au eliberat de frică, în timp ce călăii au început să se teamă că vor fi judecați; în prezent, în mod special după revenirea lui Păunescu, victimele emancipate încep să credă că vor redeveni victime și mărturisesc patetic cum "li se strecoară frica în suflet". În asemenea condiții, Păunescu poate fi "reprezentativ" pentru destinele unei anumite categorii, dar nu mai poate fi reprezentativ pentru destinul fiecăruia dintre "noi". În loc să federeze societatea în jurul traseului, vicisitudinilor, reușitorilor și erorilor sale, fenomenul Adrian Păunescu creează două mari clase: grupul celor care acceptă identificarea cu el (noi = Păunescu = vinovați) și al celor care se consideră mai presus de aceasta (noi = Păunescu = nevinovați). Prima categorie își revendică dreptul la dobândirea nevinovăției prin diferite procedee simbolice, în timp ce a

două categorii, în numele, în ultimă instanță, a unui capital de frică deja acumulat, le refuză dreptul la această emancipare. Discursul jurnalistic, alocind vinovăția și nevinovăția, fixează granițe, stabilește criteriile de excluziune și segmentează publicul, societatea în general, în două categorii antagonice: noi și ei. Evident, aceste clivaje nu sunt creația mass-media și nu se datorează exclusiv exercițiului acesteia; dar ele sunt accentuate de discursul jurnaliștilor și, mai important, sunt fixate într-un limbaj simbolic, în chip natural ambivalent, care îngreunează perceperea rațională, non-afectivă, dialogică a acestor procese politico-sociale. Cititorul are posibilitatea de a "negocia" cu aceste categorii și de a se plasa pe sine în aceea pe care o consideră el mai adevarat pentru destinul, interesele, aspirațiile sau reprezentările sale. În ambele cazuri, el se "victimizează", fie în numele amenințărilor și fricii trăite în trecut, fie în acela al amenințărilor și fricii rezimtite în prezent. Plasat la încrucișarea acestor opoziții, Păunescu oferă un operator simbolic, prin care grupurile (de jurnaliști sau de public) se pot plasa într-un cîmp sau altul, prin identificare sau negare. Deoarece miza acestei dezbateri nu este imaginea lui Păunescu, adică o alteritate, ci imaginea fiecărui vorbitoare, adică propria identitate, luările de poziție nu mai pot să fie detașate, lucide, raționale, ci sunt patetice, agresive, metaforice. Deducem de aici că, în procesul de construire a figurii mediatici a unui om politic, sunt favorizate acele persoane sau destine care, prin ambivalența lor, permit concentrarea mai multor cîmpuri de semnificații într-o singură reprezentare.

Sesizînd zona vulnerabilă a discursului defavorabil lui Păunescu, centrat exclusiv pe un pol al sistemului de opoziții, un articol care consideră că poetul reprezintă "un monument viu și mareț al condiției generale a neamului său", atribuie detractorilor, printre inversiune simbolică, aceleași "păcate" pe care ei le atribuiau opozitorilor lor: "Altminsteri, tentația și tendința de a dezaproba programarea emisiunii, sub pretextul că se spucă micul ecran cu un postcomunist și apologet al ceaușismului, decurg din reflexul exmatriculării din mass-media, dintr-o sferă sau alta a vieții publice, sau a vieții publice în ansamblu, care jine exact de esența manierei comuniste și ceaușiste de a vedea și rezolva lucrurile" (*Adevărul*, 20-07). Rîndurile de mai sus răstoarnă opozitiile fixate de textele anterioare, plasînd poetul în ecuația

unei "noi" a cărui membri sunt nevinovați, toleranți, deschiși la dialog etc.; persoana care este capabilă să se supună disecării propriei traectorii existențiale are șansa de a se purifica și de a renăște într-o ipostază nouă, mirifică: de aceea, articolul respectiv poartă titlul "Povestea porcului". El ne amintește astfel că ființa urâtă și dispreată se poate metamorfoza, sub "vraja" iubirii semenilor săi, într-un adevărat Făt-Frumos: este o metaforă pe care "ruinătoarea iubire de sine" a poetului nu avea cum să nu o aprecieze.

"Nu s-a întîmplat nimic nou după decembrie '89 cu Adrian Păunescu, nici în bine, nici în rău. Graficul receptării lui n-a suferit nici o modificare: a rămas la fel de acceptat și contestat, tot atât de iubit și de urât ca înainte" – scria într-un articol lucid C. Stănescu. În 17 iulie 1992, totuși, ceva s-a întîmplat: a început procesul de fabricare a unui personaj politic, pe temelia unei figuri literare, posesoare a unor legende populare contradictorii; dimensiunea non-elitistă și ambivalentă ale destinului au reprezentat elementele esențiale în acest proces; ele au fost amplificate de un discurs jurnalistic de factură preponderent simbolică, axat îndeosebi pe relevarea "excesului" (fie el în rău sau în bine) pe care s-a întemeiat traseul lui Adrian Păunescu. Descriș ca "ceva" ieșit din comun, ca o sinteză a ambiguităților perioadei comuniste, el a putut fi asumat de fiecare segment de public, în conformitate cu reprezentările sale dominante, fapt care a facilitat acceptarea sa în noua ipostază, de figură politică. Exagerînd "răul" sau "geniul" personajului, discursul presei a confirmat imaginea pre-existentă și a propulsat o nouă imagine, de om politic, care, puțin credibilă în acele zile, avea să se configureze și să se dezvolte în perioada următoare. □

MIHAI COMAN – Professor and Dean of The Faculty of Journalism and Mass Communication Sciences, University of Bucharest.

He is an anthropologist, author of six books devoted to Romanian popular culture, and of the first introduction to mass communication published in Romania. More recently he published several papers in French and American scientific journals devoted to the symbolic analysis of media discourse.

Dezbaterea publică și somatiile realității

PAUL DOBRESCU

The image is more important than the reality that created it. The acute demand for the elaboration of image strategy is the logical consequence of this reality. The author analyses the fundamental relationship between the public image of the political leader and his political evolution. The article is a pleading for a stronger correspondence between the political personality and the social segment that it represents.

Din avalanșa de evenimente și fapte care conțină zilnic atenția publică, în mod nemijlocit noi nu cunoaștem, prin forța lucrurilor, decât un procent cu totul nesemnificativ. Atunci ce știm noi despre aceste evenimente și fapte? Știm ceea ce se spune despre ele. Față de ce reacționăm sau luăm atitudine? Față de imaginea pe care o proiecteză despre ele un ziar sau altul, un purtător de cuvînt, un post de radio, de televiziune sau vorba auzită la serviciu ori în public. Dacă cineva face o declarație, formulează un punct de vedere despre respectivul eveniment – și are șansa să fie reluat de presă –, a doua zi poate constata apariția unui alt punct de vedere, a unei replici. Care, la rîndul lor, pot cunoaște contrareplici. Ia naștere, astfel, o lume aparte, *lumea reprezentărilor, lumea imaginii*. O lume cvasi-independentă de realitatea care a generat-o și pe care o reflectă sau pretinde că o reflectă. Apare o relație structurată pe trei etape: scena acțiunii propriu-zise; reprezentarea umană a acestei acțiuni; răspunsul, reacția care se raportează nu la acțiunea propriu-zisă, nu la realitatea-realitate, ci la reprezentările noastre despre această realitate. Între om și realitatea primă se interpune ceva – o realitate secundă, cvasi-independentă, lumea imaginii, care evoluează de sine stătător, o lume subiectivă prin definiție, în care adesea realitatea primă care a generat-o nu are decât rolul de simplu motiv sub emblemă căruia se desfășoară confruntări de percepții, de interpretări, de interes, adesea adevărate războiaie ale imaginii. De menționat că realitatea secundă mijločește, stimulează reacții, dar efectul acestor reacții nu rămîne doar la nivelul imaginii. Comportarea, atitudinea sunt declanșate de lumea reprezentărilor, dar ele se manifestă în lumea re-

Lideri și imagini

sunt ele și ceea ce așteptăm noi să fie, ceea ce percepem, ceea ce înțelegem noi din ele; iar cînd analizează atitudinea oamenilor, grupurilor, analistul unează să pornească de la această realitate, să ia nota de ceea ce alții cred că știu.

Cînd spunem imagine publică, spunem automat mass-media, pentru că acestea reprezintă suportul real al imaginii. Explosia preocupărilor în domeniul construirii imaginii publice are în amonte explozia mass-media, vehiculul adevărat prin care oamenii și grupurile sociale promovează percepțiile asupra diverselor fenomene, fapte, evenimente. Puterea enormă a presei provine din rolul pe care îl îndeplinește – acela de a organiza pentru societate informațiile, de a ușura dar și de a orienta percepția socială a diverselor fenomene. Să nu uităm că presa profesionistă nu urmărește doar să transmită informații, chiar și ordonate într-o anumită lumină. Ea dăltuiește pe nesimțite, modelează categoriile de înțelegere a lumii exterioare, orizontul nostru, chiar vizionarea noastră. Cineva spunea că presa nu ne obligă cum să gîndim, dar ne furnizează temele de gîndire, dominantele momentului. Pe temen scurt, această afirmație poate sta în picioare. Dacă avem în vedere un interval mai mare de timp, presa pătrunde în universul nostru de gîndire, furnizează nu doar obiectul meditațiilor, ci și unghiurile, modalitățile din care acest obiect poate fi surprins, analizat; mai mult, ea poate, în timp, influența forță, capacitatea analizei, nu numai categoriile intelectuale antrenate în procesul analizei, dar și valorile optionale în lumina cărora se desfășoară aceasta. Să corelăm acest fapt cu realitatea imaginii, cu forța lumii alcătuită din imagini și percepții publice și vom descoperi puterea enormă a presei în lumea de azi. Presa nu este, cum s-a spus, puterea a patra, ci, dacă este practicată cu mare profesionalism, reprezintă puterea dominantă a lumii de azi. Fără îndoială, presa nu poate arresta și nu poate condamna, nu poate aloca fonduri sau promulga legi, dar ea oferă mediul informational în care face zilnic baie cetățeanul, structurează opiniile, pregătește pe nesimțite și subtil atitudinea de mîine.

Sesizînd acest rol copleșitor – încă la începutul deceniului al treilea –, Walter Lippmann nu era de acord să lase o misiune aşa de importantă, cum ar fi formarea opiniei publice, doar la îndemîna presei. Nu pentru că nu ar fi fost atașat de presă, întrucât a reprezentat un nume celebru în publicistica acestui secol, dar realizează că presa are și altă logică, nu numai promovarea adevă-

rului. Pentru a fi sănătoasă, opinia publică trebuie să fie organizată pentru presă și nu de către presă. Autorul american imaginează centre de analiză politică, menite să structureze aceste opinii. Evoluția lucrurilor a rezervat o victorie limpede a presei. Si parcă pentru a-i confirma temerile lui Lippmann, un alt conațional al său, Newt Gingrich, vorbește astăzi – într-un articol publicat nu de mult în *Le Monde* și reluat în *Adevărul* – de deriva mass-media, de apelul la senzațional, care contribuie atât de mult la decadența sistemului democratic, a valorilor și principiilor sale.

Din cele spuse mai sus ar putea rezulta concluzia că imaginea publică a liderului politic este o *înfruntare mediatică*. Da, este și aceasta! Considerațiile de față nu se vor un îndemn la subestimarea strategiilor mediatici urmărind construirea imaginii publice a unui lider sau altul. Ceea ce dorim să relevăm este că în domeniul politic și cu deosebire într-o perioadă așa de dificilă, cum este tranzită, raportul realitate primă–realitate secundă, dezvoltat mai sus, trebuie tratat mai nuanțat, particularizat în funcție de împrejurările pe care le traversăm.

Nu putem face abstracție de faptul că în perioada tranzită se operează pe un corp în stare febrilă, care trimit continuu semnale și impulsuri în domeniul politic propriu-zis. „Reconstrucția realității de către mass-media” este în asemenea condiții mult mai limitată, pentru că „mărtorul” realitate dezvoltă numai contrafaccerea, ci chiar construcția imagologică prea depărtată de viață reală. Tensiunea – normală în anumite limite și pe care o întîlnim oriunde șioricind – dintre realitate și sfera politică îmbracă forme mult mai accentuate. Sunt situații în care realitatea socială nu se regăsește, nu se simte reprezentată în sfera politică sau nu este mulțumită de soluțiile pe care politicul le oferă problemelor cu care se confruntă și își cere dreptul la cuvînt. Schimbările massive – și concluziile tocmai prin faptul că s-au repetat în mai multe țări – în peisajul politic central-european ilustrează această tensiune și pună în lumină nemulțumirea realității propriu-zise față de prestația politicului.

Cînd discutăm despre imaginea liderului politic nu putem să nu ținem seama de această stare reală, să nu accentuăm cerința de captare a semnalelor care vin din sprijina socială, pentru a le încorpora în ceea ce se propune publicului ca strategie, ca personalitate în măsură să răspundă așteptărilor sale.

Dacă acceptăm acest punct de pornire, va trebui să recunoaștem și pozițiile diferite de pe care își vor con-

Lideri și imagini

strui discursul partidele (personalitățile) aflate la putere și cele din opoziție. Dacă realitatea este încordată, tensionată, cele ce trebuie „să dea socoteală” sunt în primul rînd formațiunile (personalitățile) aflate la putere. Ele ar trebui să fie foarte interesate să facă deosebirea între greutățile ce țin de tranzită, pe care nimenei nu le-ar fi putut evita, și propriile greșeli, care se cer recunoscute iarăși cu franchețe.

Subliniem acest lucru pentru că el ar putea preveni discursul de factură populistă. Este firesc ca partidele (personalitățile) din opoziție să nu opereze distincția semnalată mai sus, pentru a atribui puterii vini pe care nu le are. Paradoxal, cel puțin după cum evoluează lucrurile pînă acum, se pare că nici forțele politice (personalitățile) care au exercitat sau exercită puterea nu sunt foarte tentate de o astfel de distincție, pentru că o dată făcută, ea poate lumina absența unei abordări unitare, cum poate evidenția lipsa reacției, sau cel puțin a unei reacții corente, în anumite situații. De pildă, la data cînd așternem aceste rînduri, cetățeanul este cel puțin nedumerit de lipsa de decizie în luarea unor măsuri pentru combaterea corupției, chiar și după anunțarea unei demisiilor „la virf”, în aparatul statului investit cu această răspundere socială, așa cum nu cunoaștem o explicație coerentă a crizei energetice din ultimele săptămâni și nu avem cunoștință de adoptarea unor măsuri împotriva celor ce se fac vinovați de această situație cu considerabile consecințe economice și sociale.

Cu alte cuvinte, problemele de fond ale puterii nu sunt acelea de a face față unei confruntări de imagine (deși nici în acest plan nu este foarte prezentă), ci de a face față somășilor realității sociale. În aprecierea publică a prestației puterii va conta, mai ales în împrejurări de acest fel, nu atîn „ce nu a făcut”, ci reacția în fața unor fenomene, decizia sau lipsa de decizie, de sanctiune promptă, promptitudinea sau amînarea. Cînd lucrurile se acumulează apără un gen de nerăbdare publică, chiar o iritare în față indeciziei, iar hotărîrea devine calitatea care primează în profilul omului politic. Acumularea fenomenelor de corupție, manifestarea unei crize în domeniul energiei mută centrul de greutate al confruntării politice de pe linia putere–opozitie pe relația mult mai importantă putere–realitate socială.

Am considerat necesare aceste precizări pentru a fixa în termeni mai realiști problemele legate de imaginea publică a omului politic, mai ales că, fiind la începuturi, construirea de imagine este supusă unor „mode” nu neapărat oportune.

Ca orice domeniu nou, importul necesar de procedee, de tehnici, de metodologii a fost asimilat unui transplant de practici de pe alte meridiane, potrivit credinței naive: „Dacă merge în America, de ce nu ar merge și la noi”. Se scapă din vedere un lucru esențial: ca și literatură, imaginea publică a unei personalități operează cu psihologie și trăiri, cu percepții și chiar prejudecăți. Construirea de imagine se face pentru oameni vii, animați de anumite valori, marcați de anumite griji, de anumite dominante psihologice și spirituale.

Mimetismul în acest domeniu este pur și simplu fatal, pentru că elementele de construcție ale imaginii publice sunt cele cerute de solul psihologic și social al comunității respective. Procedeele de construcție pot fi importante, elementele de conținut – nu. Ceea ce în America poate fi de mare efect și impact, la noi se poate dovedi contraproductiv, deci contraindicat.

De aceea, considerăm că progresul în știința construirii imaginii publice a personalităților politice este condiționat de asimilarea unor procedee și tehnici moderne, de știință elaborată unor strategii coerente și inteligente dar, deopotrivă, de identificarea corectă a preocupărilor, interogațiilor, vrerilor diverselor segmente de populație. Construirea de imagine este un *sumnum* în amontele căruia se află și progresele științei imaginii, dar și ale unor domenii ca sociologia, statistica, psihologia, pricperea de a sesiza ceea ce preocupă oameni, comunități, societatea în ansamblu, de a răspunde adevarat, intelligent, convingător.

Considerăm că o serie de propunerii, proiecte legate de acest an electoral se află sub influența unui mimetism vizibil. De aceea ele și priejuiesc constatări instructive.

S-a anunțat candidatura la primăria Capitalei a lui Ilie Năstase. Este o „mișcare” bună? Nimici nu poate spune cu certitudine nici da, nici nu. Fostul nostru tenisman are cîteva atuuri indiscretabile. Este cunoscut. Simpatia de care se bucură poate fi un avantaj, favorizînd o percepție pozitivă. Mai pot fi amintite și alte date promițătoare: lumea îl percepă ca un om corect, care nu a venit „să facă bani” în România. Deci o persoană mai impermeabilă la diverse tentații de corupție. Dezavantajul enorm însă este acela că Ilie Năstase nu intrunește calitățile unui bun gospodar (nici tu pretinde!). Or, după experiența amări pe care au trăit-o în ultimii ani, bucurările vor un gospodar hotărît și nu sunt tentați să mai rîse. Au nevoie de mai multă certitudine, vor oameni care au probat deja, au realizat ceva în acest domeniu.

Lideri și imagini

Într-o confruntare cu domnul Erbașu, de pildă, domnul Năstase apare net dezavantajat. Primul poate arăta ceea ce a făcut din acest punct de vedere – și într-un domeniu sensibil pentru capitală, construcțiile, pe cind cel de-al doilea este descoperit.

Să conchidem că domnul Năstase nu are sănse? Nu, dar atuul său trebuie bine scos în relief. Atu în raport cu ce? În raport cu așteptările populației. Din această perspectivă, principalul atu al lui Ilie Năstase este nu atât popularitatea, ci posibilitatea de a aduce capital, de a deschide Bucureștiul forței investiționale străine.

În acest caz, candidatul trebuie să-și recunoască slăbiciunea (faptul că nu e gospodar), să caute o alternativă convingătoare de suplinire care, conjugată cu atuul, să poată oferi electoratului ceva mai atrăgător decât ceilalți candidați. În cazul de față, soluția-alternativă nu poate fi decât apelul la oameni care prin calitățile lor (verificate) să poată garanta că așteptările investiției vor fi gospodărite cum se cuvine.

Rezumând, putem spune: Ilie Năstase nu poate căsiști- ga decât în echipă, beneficiind de o reglementare legală, care să îi dea alegătorului certitudinea că dacă îl votează, alesul poate să numească în posturile-cheie pe cei cu care a candidat. Altintre, sănsele lui Ilie Năstase sunt mici și dacă se mizează doar pe popularitate, riscul de a eșua este considerabil. Pentru că lipsurile, starea actuală a orașului, nemulțumirea reală și întemeiată privind gospodărirea capitalei îndeamnă la o atitudine tăioasă.

Mai este ceva: dacă PDSR a recurs la o asemenea soluție – surprințătoare pentru multă lume –, atunci ea nu mai trebuie “brevetată” și în altă parte. Dacă se apelează frecvent la “personalitatea populară” (presa a relatat că la Pitești ar candida Dobrin, din partea aceleiași formațiuni politice), atunci procedeul poate ilustra o insuficientă pregătire a alegerilor.

Considerații cumva similare pot fi făcute, credem, și pe marginea unui proiect electoral, “Contractul cu România”, lansat de Convenția Democratică. Idee inginoasă, dacă nu ar fi fost mai înainte lansată pe alte meridiane. Dar să convertești “Contractul cu America” în “Contractul cu România” este facil și poate crea din start o reacție de respingere. Reacție, considerăm, justificată: o formă care dorește să căștige alegerile dar, practic, plăgiază titlul programului electoral al altor formațiuni din altă țară își riscă foarte serios capitalul de încredere. Ne este teamă că și în acest caz, ca și în cel înfățișat mai înainte, putem identifica o anume subevaluare a forței de judecată a electoratului.

Înțelegem efortul de a da o formă precisă, angajantă propunerii electorale. Pe fondul unor promisiuni făcute fără un minimum simț al echilibrului, al unui populism care ar trebui să îngrijoreze, a concepe programul sub formă de “contract” sugerează spirit aplicat și răspundere (angajare) pentru cele promise.

Pe de altă parte, a fixa un termen de 200 de zile pentru rezolvarea atelor probleme – care îin nu numai de guverne și guvernări, ci și de particularitățile acestei tranziții dureroase, imprevizibile, iarăși nu este de natură să proiecteze cea mai favorabilă lumină asupra adâncimii demersului, corectitudinii evaluării, profesionalismului care ar trebui să o ghidzeze.

“Spuneți publicului ceea ce dorește el să audă” – este un veritabil motto al constructorului de imagine; un adevărat, fără îndoială, de real folos, întrucât constructorul de imagine trebuie să facă apel la toate trăirile unei comunități, inclusiv la prejudecăți, pentru a înțepune o percepție și a obține o reacție. Iar cu prejudecata, mai ales cind o măgușești, intri repede într-un anume tip de comunicare.

A spune publicului ceea ce vrea să audă poate însemna să-i cultivi iluzia, să-i întărești așteptarea pozitivă (chiar dacă mai puțin întemeiată), să-i proiectezi o vizionă cumva edulcorată despre ziua de mâine. Mi se pare că acest discurs politic a dominat peisajul confruntării publice din ultimii ani. El nu a fost încurajat de media, dar nici cauterizat cum se cuvenea. Sîntem departe de a fi depășit punctul critic al maladiei populiste. Din semnele de început ale prezentului an electoral, se pare că această suferință va consemna un “vîrf de sarcină” în lunile care urmează. Din parcurgerea sumară a unor programe sau a unor poziții publice, am putea înțelege că, dacă votăm cu formațiunile respective, în 48 de ore se va rezolva problema corupției, nu vom mai avea altă grija decât să atingem vîrsta pensionării, care, evident, va fi mult mai scăzută. Este nu numai simplism în proiectele și promisiunile populiste, este – să spunem deschis – dispreț, dispreț real față de electorat. Dacă starea actuală – marcată de griji, tensiuni, necazuri – solicită acțiune hotărâtă, decisă, nu putem scăpa din vedere și faptul că ea favorizează, totodată, manipularea. Discursul populist care cultivă iluzia poate juca rolul unei adevărate “arome ideologice”.

Mi se pare că presa ar trebui să facă din combaterea acestui flagel politic o cauză asemănătoare cu cea a co-

Lideri și imagini

rupției propriu-zise, pentru că, în ultimă instanță, este o formă de corupție a naivității și lipsei de experiență.

A spune publicului ceea ce vrea să audă poate însemna, deopotrivă, a da glas întrebărilor și preocupărilor, interogațiilor sale adânci și grave. A te raporta la realitatea-realitate, a nu te opri la nivelul realității secunde, a sonda mai adânc viața socială, a extrage și exprima suferința, vrerea, gîndul adevărat. Priviți la mulți oameni politici! Nu au discurs, pentru că nu au crezuri, nu sunt punctatori de legăminte, nu exprimă pe nimeni, nu vor decât să facă din politică mijlocul pentru o căpăturire rapidă. Se extinde un fel de bonjurism modern, exprimat de omul îngrijit, curățel, spălătel, care zîmbește frumos, omul de imagine. Creat în bună măsură de media. Dar care nu are reprezentativitate socială. Legătura sa cu realitatea este în bună măsură mimată.

Distanțarea oamenilor de politică se datorează și acestei situații. Dezbaterea publică nu are gravitatea pe care o are realitatea adevărată. Ea alunecă, patinează, absoarbe din această realitate atât cît să-și procure o brumă de legitimitate. Realitatea primă este nemulțumită nu atât de mult de problemele cu care se confruntă, cît de modul cum o reprezintă o parte a realității secunde – dezbaterea politică, liderii ei. Viața socială decide în ultimă instanță “modelul” de personalitate pe care îl dorește. În cadrul unei societăți aşezate, jocul de imagine, știința promovării imaginii au un rol mai mare. Pe o întindere socială brăzdată de tensiuni, convulsii, probleme aspre, există ceva ce se impune dincolo de jocul de imagine. Poate folosindu-l subtil sau, poate, în contra lui. □

a lipsei de identitate, a gregarismului pe care îl stimulează.

Imaginea standardizează. Ea impune stereotipii. Într-o perioadă în care se cuvine să ne preocupăm mai mult asimilarea unor cuceriri în domeniul construirii de imagine – și nu găsim cuvinte suficiente de potrivite pentru a încuraja această cerință –, mă simt dator să semnalizez cerința de diversificare a “modelelor”, cerința unei corespondențe mai accentuate între personalitatea politică și segmentul pe care îl reprezintă. Primatul nu este al strategiei, ci al mediului social, al felului în care este reprezentat.

Așa cum nu există un “om politic pentru toate sezoanele”. Un om politic bun, potrivit oricărui și oriunde, chiar în cadrul aceleiași comunități naționale. Sînt personalități politice “cerute” de o perioadă, pentru ca acele calități care le consacră într-un moment să le facă mai puțin dezirabile în altul.

Specialiștii în imagine, media, propun modele de oameni politici, caută să le facă populare, cunoscute, într-un cuvînt să le impună. Pînă la urmă, selecția o face realitatea, în acord cu vrerile, cu problemele, preocupările și proiectele ei. Viața socială decide în ultimă instanță “modelul” de personalitate pe care îl dorește. În cadrul unei societăți aşezate, jocul de imagine, știința promovării imaginii au un rol mai mare. Pe o întindere socială brăzdată de tensiuni, convulsii, probleme aspre, există ceva ce se impune dincolo de jocul de imagine. Poate folosindu-l subtil sau, poate, în contra lui. □

PAUL DOBRESCU (1946) – Ph.D. in Philosophy. He authored several books: *Tehnocratie și putere politică* (1981), *Computere și trandafiri (sau paradoxurile progresului)* (1988), *America Americii – California* (1993), and translated into Romanian under the title *Europa Centrală și de Est în ciclonul tranziției* (1995) the main studies from 1990 to 1995 of Zbigniew Brzezinski.

Currently, he is Lecturer and Dean of the Mass Communication Faculty of the National School of Political Sciences and Administration.

“Unsul lui Dumnezeu” și Salvatorul

LAURENTIU VLAD

The French Revolution it was the explosive meeting point of the two principles of legitimization of the political power: hereditary and elective. It desacralized the image of the king ("God's Anointed") and its Christian foundation, ruining the traditional solidarities. Thus it has been conceived the citizen who replaced the man of Ancien Régime. With him, it was sanctioned in the framework of the Revolution's festivities and the new religion pantheon the cult of its heroes. Therefore man substituted himself to the divinity devoting his own cult which very soon degenerated into aberrant forms of religiosity, one of them being exactly the contemporary mythology of the Saviour.

1. În 1957, Ernst Kantorowicz publică la Princeton un volum care a făcut vogă în literatura de specialitate: *The King's two bodies. A Study in medieval political theology*. Analiza s-a construit pe distincția dintre trupul fizic al individului care definează la un moment dat autoritatea politică și corpul etern al instituției pe care o încarnează (*dignitas*). În acest caz, instituția era cea care punea în circulație o anumită imagine, gesturile omului Ludovic XIV, spre exemplu, nefiind decât niște ritualuri admise, ușor încadrabile într-o serie. Să luăm consacrarea monarhilor francezi din Vechiul Regim: ceremonia ungerii cu ulei sfânt, care era de tradiție merovingiană, se desfășura la Reims, ea stabilind în mod public legătura individului cu instituția. Prin aceasta se consacra și o legătură particulară cu Dumnezeu, care legitima actul guvernării și-i conferea monarhului puteri speciale pe pămînt. Una dintre ele era aceea de taumaturg. De Paște, de Crăciun sau de Înălțare, mii de oameni bolnavi de scrofuloză așteptau să fie atinși de regele lor spre a fi vindecați. Toți regii Franței făceau acest gest, diferența între ei neavând decât valențe cantitative; dacă Ludovic al XIII-lea ajungea la performanța de 3.000 de bolnavi pe an (1620), fiul său atingea 2.400 într-o singură zi (22.04.1701).

Imaginea populară a regelui sau principelui avea însă și alte coordonate. El era marele judecător sau marele vrăjitor (acesta din urmă fiind portretul alternativ în vremea vînătorii de vrăjitoare din secolele XVI-XVII)

sau după imaginea lui Dumnezeu-Tatăl, părintele tuturor (*Père du peuple*). (Goubert) Imaginea populară a regelui deriva dintr-o tradiție savantă de sorginte creștină. În estul Europei, ea marca legătura cu lumea bizantină (Pippidi). Ideea celor două corperi ale împăratului era, desigur, cunoscută: “Împăratul cu ființa trupului iaste întocma cu tot omul. Iar cu putința dregătoriei iaste asemenea lui Dumnezeu celui ce iaste preste toate. Că pre pămînt nu are altul mai mare decât sine. Pentru aceia și lui să cade ca și lui Dumnezeu să nu să mînje. Iar ca unui om muritor să nu să înalță. Că măcar deși iaste cinstit cu chipul lui Dumnezeu, ce cu pulberea țărnei iaste anestecat, cu carea să să înalțe să fie tuturor întocma.” (Agapet). De aici și concepția potrivit căreia domnul sau principalele era pus deasupra judecății pămîntești: “Gașparu-vodă văzându mare turburare și fugă în oastea leșăscă, părăsit și de oștenii săi, au purcesu și elu noaptea și au trecut Prutul bine. Numai, amu la braniște fiindu cu puținei de ai săi și den boieri, Șeptiliciu hatmanul și Goia postelnicul, pe lîngă dînsul, i-au omorât ceia ce era cu dînsul. Scîrnava și groadnică faptă și neauditză în toate țările creștine. Domnul, ori bun, ori rău, la toate primejdiiile scrisu trebuiește, că oricum este de la Dumnezeu este. Precum dzice svânta Scriptură... adecă: «Nu-i nici o putere, fără de la Dumnezeu dată».” (Costin).

Pentru vina de lesmajestate, tradiția bizantină prevedea, pe lîngă pedeapsa capitală, multilarea pretendenților învinși, de unde și denumirea de “Cîrnul”, dată chiar unor domni români. (Constantin Șerban)

În Occident, începînd cu secolul al XII-lea, legiștii regatului francez, inspirați de dreptul roman, adăugau imaginii “unsului lui Dumnezeu” și a suzeranului tuturor, ideea imperiului regal: “Rex Franciae est imperator in suo regno”. Conceptul rațiunii de stat, apărut mai tîrziu în gîndirea politică (sec. XVI), nu a făcut decât să întăreasă imaginea imobilă a regelui, accentuîndu-i caracteristicile în spațiul laic. În cadrele fixate, autoritatea monarhului era inatacabilă. De altfel, doctrina interzicea revolta împotriva regelui, ea fiind întotdeauna asociată cu revolta împotriva ordinii providențiale.

Vechiul Regim a cunoscut însă și mijloace de contestare a puterii regale. Să ne amintim de monarhia din secolul al XVI-lea, care puneau la originea suveranității un contract între monarh și supuși. Monarhul își exercita astfel autoritatea prin consumămint popular. Dacă una din părți nu-și respectă obligațiile contractuale, atunci înțelegerea nu mai putea fi valabilă. Nu se ataca natura instituției, ci natura individului care posedă autoritatea; dacă regele acționa ca un tiran și iniția acțiuni împotriva legii lui Dumnezeu și dreptului naturii, atunci se legitima rezistența armată pînă la eliminarea tiranului, pînă cînd Statul corupt la acest moment ar fi atins din nou acordul originar (Hotman, de Béze).

În secolul al XVII-lea Fronda și, mai apoi, Pierre Jurieu au reactualizat ideile monarhacilor provocînd teama susținătorilor monarhiei absolutiste, mai ales în contextul evenimentelor din Anglia (revoluția, regicidul și protectoratul). Se naștea astfel imaginea înfricoșătoare a lui Cromwell tiranul. Liderii Frondei au fost adesea asociați lui Cromwell, dar de fiecare dată ei s-au eschizat, spunînd că acțiunea lor nu vizează monarhia, ci pe oamenii din jurul ei, pe Mazarin în speță.

Protectoratul lui Cromwell a acutizat imaginea neantului originar, căci orice revoltă, în opinia partizanilor monarhiei, nu ducea decât la punctul inițial al istoriei, care coincidea cu sfîrșitul ei. Viziunea ciclică asupra istoriei și lectura evenimentelor contemporane arătau chiar că *Les six livres de la République* ale lui Bodin erau o constantă a culturii politice și nu un simplu exercițiu intelectual.

Din 1660, pe tronul Angliei reveneau Stuarts. Pe continent lucrurile se așezaseră: Fronda încrește, asemenea și revoltele țăranești, astfel încît se poate spune că Franța trăia vremea discursului unificator al absolutis-

mului. Cromwell nu mai era, în această perspectivă, tiran – el devenise omul providențial, care a readus de fapt Anglia pe făgașul firesc. Bossuet spunea că dacă Roma ar fi avut un Cromwell, ea nu-ar fi pierit. (Goulemot) Oricum, lumea ar fi revenit la normal, căci Providența vegheia și orice zbatere terestră (revoluția particulară) nu se putea înscrie decât în revoluția generală. (Bossuet)

Lui Bossuet îi va răspunde Jurieu, dar teama de revoltă/revoluție va stăpîni multă vreme spiritele. Iată, de exemplu, opinia lui Fénelon: “Pe de o parte, monarhii trebuie să știe că despotismul tiranic îi va duce în mod sigur spre apusul puterii lor. Pe de altă parte, supușii trebuie să fie de acord că datoria lor de buni cetățeni este mai degrabă să susțină, decât să se revolte; ei nu pot împiedica abuzul autorității suverane fără să riste răsturnarea întregii ierarhii și, prin rebeliune, să contribuie la instalarea anarhiei. Dacă am fi siguri că am conserva pacea și ordinea societății și am remediu răului de care suferă patria eliminînd un singur om, legile celei mai simple politici ar cere poate acest sacrificiu. Dar revoltîndu-ne suntem siguri că dragostea de patrie ne însuflă, că într-adevăr principalele este tiran, că greșelile lui sunt de neierat, că moartea sa ne va vindeca de răului de care suferim, că vom găsi un principie mai bun ca să conducă după el și că, în fine, această revoltă, chiar pentru o cauză legitimă, nu va fi oare pentru pasiunile dezlanțuite ale oamenilor pretextul unor noi revolte iraționale care ar afecta astfel însuși fundamentalul societății? Ca să vindem răurile corpului politic trebuie oare să ne servim de un remediu violent de care nu suntem siguri că poate avea succes? Si chiar dacă admitem că ar reuși, aceasta nu ar fi cauza abuzurilor care ar duce la distrugerea oricărei guvernații?”. (Fénelon)

2. Două sunt principiile de legitimare a puterii politice: ereditar-monarhic și electiv-democratic. (Ferrero) Fiecare corespunde unei etape istorice distincte. Punctul lor de intersecție a fost Revoluția franceză, care a desacralizat imaginea regelui și fundamentalul subtil al existenței sale creat de creștinism distrugînd solidaritățile tradiționale. Astfel, ea a conceput cetățeanul, individul civic, dar în același timp a încercat să construiască unanimită inventînd sărbătorile Revoluției și cultul eroilor ei. Acestea duceau la crearea unei religii civice, întrucât erau păstrate toate mijloacele de

sacralizare care fuseseră utilizate pînă atunci de Biserică. Astfel, în locul crucii sau a imaginii lui Christos se întîneau templele încinate Rațiunii sau busturile lui Marat. (Ozouf)

Societatea contemporană este moștenitoarea directă a transferului de sacralitate operat de Revoluție.

De-a lungul secolului al XIX-lea, oamenii au tot gîndit transcendența în termeni iacobini; fie ca o "putere spirituală" (Comte), fie ca o "transcență socială" (Durkheim). Nu trebuie uitată nici credința aproape irațională în ideea de progres. Dar căutările și soluțiile găsite erau expresia evidentă a eșecului. Primul război mondial lovea de fapt în sistemul de sacralizare a valorilor laice și în iluzia suficienței progresului. Nici după război nu au existat soluții mai durabile.

În fapt, "sacrul" secolului al XX-lea îl constituie rationalitatea și eficacitatea, astfel încât "templele oficiale" sănătate popule de aceleași personaje ca în secolul al XIX-lea. (Girardet) Au existat însă forțe care s-au declarat nesatisfăcute de aceste "temple oficiale" și au găsit forme aberante de religiozitate (fascismul și comunismul).

Dar aberația religiozității contemporane vine tocmai din aducerea pe pămînt a înșuși Salvatorului. Imaginea lui Christos, chiar dacă ea nu intervine direct în aceea a sutelor de salvatori europeni din secolele XIX și XX, este subînțeleasă. Explicația rezidă în faptul că în Vechiul Regim trona imaginea stabilă a lui Dumnezeu; cu toții așteptau Judecata de Apoi și orice vînzolală terestră rămînea în sarcina Providenței.

Lumea de astăzi, folosindu-se de imaginea Mîntuitorului, actualizează continuu momentul ultim, al Judecății. Știm cu toții că mitul Salvatorului (un fel de supra-om/Nietzsche) apare doar în vremuri tulburi. Se pare că ultimele două secole au avut o istorie destul de zburătoare, dată fiind inflația de Cromwell-i din imaginariul politic. Poate doar Elveția și Anglia au evitat acest fenomen, Angliei ajungîndu-i experiența timpurie a protectoratului. (Girardet).

Ca să încheiem, vom sintetiza astfel epocile istorice tăiate de Revoluția franceză: stabilitate și în vreme de război în Vechiul Regim, haos, chiar și-n vreme de pace în era noastră. De aici și două imagini fundamentale ale conducerilor, chipul lui Dumnezeu, respectiv, chipul omului. □

Bibliografie

1. *Tocmirea capetelor celor de învățătură care iaste scris de Agapit... închinată Împăratului Justinian*, mss. rom., secolul al XVIII-lea, B.A.R.
2. Théodore de Bèze, *Du droit des magistrats sur leurs sujets* (1574) – *Mémoires de l'estat de France sous Charles IX* (1578), în J. Imbert, H. Morel, R.J. Dupuy, *La pensée politique des origines à nos jours*, Paris, 1969
3. Jean Baptiste Bénigne Bossuet, *Discours sur l'histoire universelle*, în *Oeuvres*, ed. abatele Velat și Yvonne Champailleur, Paris, 1961
4. Miron Costin, *Letopiseul Tării Moldovei*, ed. Magdalena Popescu, București, 1975
5. Fénelon, "Essai philosophique sur le gouvernement civil" (Ramsay, 1719-1721), în *Textes politiques du 18-e siècle*, ed. Serge Baudiffier, Paris, 1980
6. François Hotman, *La France-Gaulle* (1573), în *Mémoires de l'estat de France...* în J. Imbert, H. Morel, R.J. Dupuy, op. cit.
7. Guglielmo Ferrero, *Pouvoir. Les génies invisibles de la Cité*, Paris, 1988
8. Raoul Girardet, *Mythes et mythologies politiques*, Paris, 1986
9. Pierre Goubert, *L'Ancien Régime: les pouvoirs*, Paris, 1973
10. Jean Marie Goulemot, *Discours, histoire et révolutions*, Paris, 1975
11. Ernst Kantorowicz, *The King's two bodies. A Study in medieval political theology*, Princeton, 1957
12. Mona Ozouf, *La Fête révolutionnaire*, Paris, 1976
13. Andrei Pippidi, *Traditia politică bizantină în Țările române în secolele XVI-XVIII*, București, 1983.

LAURENTIU VLAD (1967) – He graduated from the Faculty of History, University of Bucharest.

He published articles and studies in various magazines and journals as *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, *Synthesis, Polis, Dilema* etc.

Currently, he works as Researcher at the Institute for South-East European Studies. Ph.D Candidate at EHESS, Paris, with the thesis "O istorie a participării românești la expozițiile universale, 1851-1939".

Un an crucial

Începînd cu acest număr revista *Sfera Politicii* va consacra în fiecare lună pagini evenimentelor politice din 1956, considerat de către redacție un an crucial în istoria regimurilor politice comuniste din Europa de Răsărit. Denunțarea de către Hrușciov a lui Stalin și a crimelor sale la cel de-al XX-lea Congres al PCUS va avea un efect extraordinar asupra lumii comuniste. Ea a contribuit la declanșarea evenimentelor din Polonia și Ungaria și a distrus pentru totdeauna mitul infiabilității conducerii sovietice a mișcării comuniste. Deși Imperiul Sovietic nu a căzut, nu și-a mai revenit niciodată de pe urma șocului pe care l-a suferit.

Nikita Hrușciov se lansa într-un violent atac iconoclastic împotriva omului care, în ciuda tuturor zvonurilor ce începuseră să circule după moartea sa, simboliza încă pentru cei mai mulți comuniști puterea partidului sovietic, Uniunea Sovietică și ideea revoluționară. Papă și Cezar în același timp – figură divină, omnipotentă și infiabilă pentru militanți, personificare a răului pentru dușmanii comuniștilui – Stalin a fost folosit de către succesorul său ca țap îspășitor pentru toate actele de violență, teroare și despărtism oriental și medieval comise de regimul comunist sub domnia sa.

Impactul imediat al celui de-al XX-lea Congres al PCUS și dezvăluirea "crimelor lui Stalin" a fost diferit în Europa Răsăriteană, în funcție de caracteristici naționale și de situația economică și socială. Efectul inițial al Congresului a fost stimularea apropierei și cooperării dintre Iugoslavia lui Tito și Uniunea Sovietică. În Polonia și Ungaria, unde mișcările începuseră din 1955, destalinizarea a amplificat ruptura existentă în eșaloanele superioare ale partidelor comuniste și a încurajat elementele liberale, reformatorii și reformiștii conduși de Wladislaw Gomulka și Imre Nagy. În țările în care conducerea partidului nu a fost serios amenințată, liderii comuniști au adoptat formal punctul de vedere al Kremlinului, s-au aliniat noii sale politicii, dar și-au menținut un control strîns asupra reformelor și au înăbușit orice opozitie. În final, teama de a fi copleșită de valul de-stalinizării și de "trezirea" forțelor democratice a obligat conducerea sovietică să schimbe accentul de la reformă la continuitate, de la patriotismul redescoperit la solidaritatea internațională. Dar această mișcare de întoarcere a venit prea tîrziu și a fost prea echivocă pentru a mai opri valul revoltei în Polonia și Ungaria. Deși avînd origini și caracteristici similare, mișcările din Polonia și Ungaria au ajuns însă la concluzii diferite: compromisul ca alternativă a confruntării, domolirea în locul catastrofei.

Evenimentele din cele două țări pot fi rezumate astfel: Polonia a evitat represiunea sovietică deoarece comuniștii polonezi s-au dovedit capabili să acioneze relativ independent de conducerea sovietică încă din aprilie 1956; era în interesul național al Poloniei să mențină alianța cu Uniunea Sovietică; măsura în care grupul Gomulka voia să se rupă de trecut și să procedeze la destalinizare nu era ireconciliabilă cu obiectivele fundamentale ale Kremlinului. Pe de altă parte, evenimentele din Ungaria au condus la intervenția trupelor sovietice deoarece, după cel de-al XX-lea Congres, Partidul Muncitoresc Ungar s-a dovedit incapabil de a-și întări baza populară printr-o politică mai independentă; era în interesul național al Ungariei să dobîndească un statut internațional similar celui dobîndit de Iugoslavia; scopurile majorității ungare constituiau un atac direct împotriva pozițiilor strategice și ideologice ale Uniunii Sovietice.

"Revoluția ungără din 1956 – spune Tibor Meray – a început ca o demonstrație studențească asemănătoare celei care avuse loc cu 108 ani mai devreme; ea a fost urmată de o revoltă armată împotriva unei puteri străine ce dispunea de o superioritate militară zdobitoare și s-a încheiat cu execuția conducerilor săi." La care se adaugă 32.000 de morți, pentru a nu mai vorbi de miile de refugiați, arestați și deportați.

Congresului al XX-lea al PCUS, Raportul secret al lui Hrușciov și revoluției din Ungaria le sînt dedicate articolole ce urmează.

Louis Ulrich prezintă contextul în care Raportul Hrușciov a fost pregătit, modul în care a fost prezentat participanților la Congres și implicațiile pe care le-a avut asupra mișcării comuniste internaționale.

Dialogul lui Stelian Tănase cu George H. Hodos puntează o analiză comparativă a proceselor staliniste din Europa de Răsărit și a circumstanțelor în care revoluția de la Budapesta a avut loc.

Un document inedit îl reprezintă scrisoarea adresată Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român de către un grup de conduceri ai revoluției din Ungaria, deportați în România.

Studiul lui Mihai Retegan, însoțit de un document al serviciilor americane de informații, se referă la modul în care americanii percepau evenimentele din Ungaria și anticipau eventualele reacții în blocul sovietic.

Red.

Raportul Hrușciov

LOUIS ULRICH

Cel de-al XIX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice se reunea la Moscova în perioada 5-14 octombrie 1952, în prezența lui Stalin. Trecuseră mai mult de 13 ani de când se ținuse Congresul al XVIII-lea deși statutul partidului pe atunci în vigoare cerea ca congresul să fie convocat cel puțin o dată la trei ani. Războiului nu era singurul element care să explice această lungă întârziere caracteristică pentru disprețul pe care Stalin îl avea pentru legalitatea partidului însuși. Cu toate acestea, la Congresul al XIX-lea se decidea ca următoarele congrese să se țină la fiecare patru ani. Raportorul proiectului ce reforma vechile statute se numea Nikita Hrușciov.

Cinci luni mai tîrziu, Stalin murea și Nikita Hrușciov, în septembrie 1953, era promovat prim secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Hotărât să se delimitizeze de Stalin în mai multe domenii, Hrușciov nu neglijă adunările de partid: ultimul congres "stalinist" bătuse toate recordurile de întârziere, primul congres "post-stalinist" avea să se țină cu șase luni înainte de data fixată. Deschiderea sa va avea loc la 14 februarie 1956.

Din momentul luării acestei decizii și conform unui scenariu bine rodat, au fost formate diferite comisii pentru a regla chestiunile preliminare înainte de a trece la redactarea definitivă a raporturilor ce vor fi prezentate delegațiilor la congres. În acest stadiu se situează prima dintr-o lungă serie de surprize care aveau să jaloneze denunțarea "cultului personalității": Hrușciov propunea formarea unei comisii care nu corespunde nici unuia dintre punctele de pe ordinea de zi anunțată.

În epocă, nimic nu transpira despre acest subiect. Nici în presa sovietică sau occidentală, nici chiar în interiorul partidului comunist sovietic. Singuri, cei 11 membri ai Politburo-ului (numit Prezidiu) erau la curenț. Abia 15 ani mai tîrziu, odată cu publicarea în Occident a memorialor lui Hrușciov, au devenit cunoscute aceste demersuri care aveau să ajungă la faimosul Raport secret al Congresului al XX-lea. Deși credibilitatea memorialor nu este totală, informațiile despre această comisie par demne de încredere. Existența sa prezintă trei etape succesive.

Stadiul încă de la nașterea comisiei, în interiorul Politburo-ului apărea un clivaj între Hrușciov, care reprezenta forța eficace împotriva "cultului personalității"; și cei mai veci membri ai Politburo-ului, deci cei mai veci asociații ai lui Stalin, care constituiau o forță de frînare: Vorosilov (membru al Politburo din 1926), Molotov (din 1926) și Kaganovici (din 1930).¹ Între cele două tabere, toți ceilași, prudenti și indeciși, mai puțin atașați ideei de a-l apăra pe Stalin decât preocupării a-l menaja pe succesorul său, Nikita Hrușciov. Aceasta evoca astfel primul său demers: "Am prezentat problema la o ședință a Prezidiului și am propus deschiderea unei anchete pentru a avea o imagine clară a ceea ce se petrecuse sub Stalin. Doream să o fac în special înaintea Congresului al XX-lea care se apropia. Nu a fost o surpriză pentru mine să-i văd pe Vorosilov, Molotov și Kaganovici arătând puțin entuziasm față de sugestia mea. Îmi amintesc că Mikojan nu mă susținea, dar nu a întreprins nimic pentru a bloca propunerea mea."² Propunerea lui Hrușciov a fost astfel acceptată grație sprijinului membrilor mai mulți sau mai puțin recenti ai Politburo-ului: Bulganin (intrat în acest organism în 1948), Saburov și Pervuhin (admis în 1952), Kirilenko și Suslov, promovați în iulie 1953, deci sub Hrușciov și datorită lui.

Al doilea stadiu: munca Comisiei. Hrușciov scrie: "Dovezile adunate de această Comisie au fost o întreagă surpriză pentru unii dintre noi. Vorbesc de mine, de Bulganin, de Pervuhin, de Saburov și de alții cîțiva. Cred că Molotov și Vorosilov erau cel mai bine informați asupra adevăratelor dimensiuni și cauzelor represiunii staliniste."³ Același clivaj apare încă o dată, Hrușciov plasându-se acum în categoria noilor promovați în Politburo, deși aceasta avusese loc cu mult înainte de război: prim-secretar al partidului pentru Moscova și din 1935, membru supleant al Politburo-ului din 1938, membru titular din anul următor, el ajunsese deci la responsabilitățile cele mai înalte în timpul marii epurări staliniste și chiar se aflase în centrul său politic.

Primele efecte politice ale unei decizii ce avea să constituie un eveniment cu încarcătură mondială și istorică au apărut în timpul Congresului. Clemenceau spunea că, în democrația parlamentară, constituirea unei comisii servea pentru a înmormânta o problemă. În partidul comunist, lucrurile stăteau mai curînd invers. O comisie avea ca sarcină să dezgropă o problemă, dar în general pentru un cerc restrîns. Pentru aproape toți membrii Prezidiului "Afacerea Stalin" se reducea, efectiv, în primele sale două faze, la un schimb cu ușile închise între ei însăși și Comisie (patru sau cinci persoane). Dezgroparea cadavrului lui Stalin nu implica pentru ei nici necesitatea, nici obligația de a-l afișa în fața oricui, și mai ales în fața celor 1436 de delegați la cel de-al XX-lea Congres.

Datorită lui Hrușciov, lucrurile au decurs însă altfel. "Deși Congresul se derula fără probleme și raportul meu a fost bine primit, nu eram satisfăcut. Descoperirile făcute de comisia Pospelov mă obsedau. În final mi-am venit în fire și în timpul unei întreverperi a ședinței, pe cînd mă găseam singur într-o cameră cu membrii Prezidiului, le-am pus această întrebare: "Tovarăși, ce facem cu concluziile tovarășului Pospelov?"⁴

Dintr-o dată dezbaterea a luat o turnură violentă, exact pe măsura pericolului pe care Hrușciov îl făcea să se propage între colegii săi scoțind ancheta asupra lui Stalin din spatele ușilor închise. "Vechii" erau mai bine înzestrăți cu argumente politice decât primul secretar al partidului, dar acesta se dovedea maiabil în săntajul politic. Vorosilov, Kaganovici și Molotov au ridicat trei obiecții. Din punctul lor de vedere, ele erau pline de bun simț și nu încercau deloc să se degheze în considerații ideologice:

1. "Ce am putea noi spune despre rolul nostru sub Stalin?" (Altfel spus ei se temeau de a vedea punîndu-se problema complicității lor la teroare stalinistă.)

2. "Vă imaginați ce va urma?" (După ei, consecințele politice erau incalculabile și oricum ele vor fi negative.)

3. "Cine vă cere să acionați în acest fel?" (Nici o necesitate nu constrîngea, într-adevăr, conducerea sovietică să se angajeze pe această cale.)

Pentru a-i face să cedeze pe cei care mai tîrziu vor fi numiți "grupul antipartinic", Hrușciov a invocat principiul centralismului democratic: este necesar, spunea el, a se "despacheta" "Afacerea Stalin" în fața Congresului.

El vorbea, de asemenea, de greutatea morală a primilor deținuți eliberați din lagărele staliniste.⁵ Dar argumentul său cel mai percutant a fost avertismentul adresat oponenților săi: "Îmi permit să vă amintesc că fiecare membru al Prezidiului are dreptul de a vorbi Congresului și de a-și exprima propriul său punct de vedere, chiar dacă el nu este conform cu linia trasă de Raportul general."⁶

Bulganin, Pervuhin, Saburov și poate Malenkov sprijiniseră decizia de a prezenta Congresului un raport asupra lui Stalin a cărui redactare a fost încredințată lui Piotr Pospelov. Membru în anii 30 al secretariatului personal al lui Stalin, Pospelov fusese responsabil cu agitația și propaganda din 1937 pînă în 1939, în timpul marior epurări, apoi director al Institutului Marx-Engels-Lenin-Stalin între 1949 și 1952, în epoca cultului excesiv al personalității. El era chiar unul dintre autori "Biografiei scurte" a lui Stalin care urma să fie denunțată în Raportul secret al lui Hrușciov (redactat de același Pospelov) ca exemplul tipic al cultului personalității!⁷ De altfel, Hrușciov dorea ca Pospelov să fie cel care, în calitate de președinte al Comisiei și autor al Raportului, să pronunțe discursul împotriva lui Stalin la congres. Dar Prezidiul a reușit să-l convingă că el trebuia să fie purtătorul de cuvînt al partidului.

Hrușciov și-a prezentat Raportul în noaptea de 24/25 februarie. Consemnul *konspirativnost* (caracter secret) a fost integral respectat. Pentru această ședință au fost emise permise speciale și au fost invitați aproape o sută de foști activiști de partid eliberați din lagăre și reabilitați. Lista a fost verificată și confirmată de Hrușciov însuși.⁸ Textul raportului nu a fost aprobat anterior de Prezidiu, iar Hrușciov și-a pronunțat discursul exact în intervalul dintre alegerea de către Congres a unui nou Comitet Central și anunțarea compoziției sale. Delegații străini participanți la congres nu au fost invitați la această ședință.

Dar "conspirația tăcerii" a fost boicotată chiar de Hrușciov: el a decis că șefii principalelor delegații comuniști străini să fie informați chiar în momentul în care își prezinta discursul. O dată în plus, Hrușciov căuta să se diferențieze de Stalin. Acesta din urmă nu avea nici un respect pentru comuniștii străini. Îi punea în față faptului împlinit chiar dacă era vorba de decizii foarte importante la care ar fi trebuit să participe. Hrușciov considera că este bine ca "partidele frânte" să fie ținute la curenț.

În acel moment, Raportul secret nu fusese tradus în nici o limbă străină. Însă, delegațiile cele mai importante cuprindeau vechi membri ai Kominternului care trăiseră în Uniunea Sovietică. Era cazul polonezului Bierut, al bulgarului Cervenkov, al ungurului Rakosi, al germanului Ulbricht și al chinezului Wan Chia-hsiang, care studiase cinci ani în Uniunea Sovietică, precum și al mai multor secretari generali ai partidelor comuniste occidentale: Thorez, Togliatti, Ibarruri, Koplenig. Ei trăiseră mulți ani în URSS și cunoșteau suficientă rusă pentru a înțelege raportul. Procedura de informare a fost simplă: doi funcționari ai partidului sovietic s-au prezentat în camerele șefului delegației și i-au înmînat un exemplar al Raportului secret al lui Hrușciov. Șeful delegației trebuia să îl restituie a doua zi dimineață, dar era liber să îl informeze sau nu pe ceilalți membri ai delegației. Togliatti, de pildă, nu a considerat necesar să-i informeze imediat pe membrii delegației italiene. Când Mauro Scoccimaro, numărul 2 al delegației, l-a întrebat asupra conținutului documentului confidențial, Togliatti i-a răspuns că nu erau decât bîrfe fără nici o importanță.⁹ Acest om, despre care s-a spus că este cel mai inteligent lider comunist occidental, înțelesese imediat caracterul exploziv al raportului. Într-o primă fază, prudență se impunea și pentru el.

Hrușciov a vorbit despre reprimările în masă aprobată de Stalin, despre torturile la care au fost supuși mulți deținuți, chiar membri ai Politburo-ului, despre scrisorile pe care le scriseră și afirmațiile pe care le făcuseră înainte de a muri. A vorbit despre conflictul dintre Lenin și Stalin în decursul ultimelor luni ale vieții lui Lenin și de propunerea acestuia ca Stalin să fie îndepărtat din postul de secretar general al partidului. A menționat circumstanțele dubioase în care a murit Kirov în 1934 și a sugerat implicarea lui Stalin în acest asasinat și faptul că distrusește peste două treimi dintre membrii Comitetului Central ales în 1934 la Congresul al XVII-lea, iar în urmări se pregătise pentru o nouă serie de măsuri represive, excluzându-i practic de la conducere pe Molotov, Mikojan, Kaganovici și Vorosilov. Hrușciov l-a declarat principalul vinovat pentru starea deplorabilă a agriculturii sovietice și pentru foarte mari erori în politica externă a Uniunii Sovietice. La sfîrșitul rechizitorului său împotriva cultului personalității, Hrușciov declara: "Nici o știere privitoare la acest subiect nu va trebui să transpire; presa mai ales nu trebuie să fie informată. Aceasta este

motivul pentru care examinăm această chestiune aici, în sedință cu ușile închise. Există limite la orice. Nu trebuie să furnizăm munitii dușmanului; nu trebuie să ne spălăm rufele murdare în fața lui".¹⁰ Însă, o dată reunioanea terminată se punea o întrebare: cum să se facă cunoscute deciziile și documentele congresului?

Anumii privilegiați (Svetlana Stalin, Tito) au avut posibilitatea să citească raportul chiar în ziua închiderii congresului. Hrușciov însă credea în "centralismul democratic" și în "conducerea colectivă". Căușind să resuscite "normele leniniste" în locul practicilor staliniste, el va decide să facă cunoscut Raportul membrilor de partid. În consecință, documentul va fi transmis secretarilor de partid ai republicilor și regiunilor. Fiecare dintre ei va trebui să semneze că a primit raportul, să se asigure că lectura sa va fi făcută în interiorul clădirii, să se angajeze că nu va fi scos în afară. Pentru bază, vor fi organizate adunări ce se vor supune următorului ceremonial: un funcționar al aparatului va aduce Raportul care va fi citit de un reprezentant al ierarhiei comuniste locale și odată terminată lectura, "apparatchik"-ul va lua cu el textul. Nimeni nu va putea să ia notițe și nici să relateze în exterior această reuniune. Aceste ședințe au avut loc în cursul lunii martie.

Bineînțeles, cei 1436 de delegați selectați pentru a asista la Congresul al XX-lea puteau să păstreze secretul. Dar din momentul în care baza era pusă la curent surgerile erau aproape sigure. În presa occidentală, prima informație asupra raportului apărea la 16 martie în *New York Times*. În sfîrșit, la 28 martie, *Pravda* publica un articol intitulat "De ce cultul personalității este străin marxism-leninismului", criticându-l pe Stalin cu ajutorul cătorva argumente din Raportul secret. Din acel moment nimeni nu mai putea nega existența raportului secret și orientarea sa generală. Dar era încă posibil să fie păstrat secret textul autentic și complet. Totuși, două luni și jumătate mai tîrziu acest text va fi cunoscut în întreaga lume.

Este aproape sigur că Raportul secret a ajuns în Statele Unite, urmînd filiera Varșoviei. Hrușciov scria: "Astfel Partidul Comunist Polonez a primit un exemplar al Raportului. În momentul celui de-al XX-lea Congres, secretarul general al Partidului Comunist Polonez, tovarășul Bierut murea. După decesul său au avut loc multe agitații și documentul nostru a căzut în mîinile anumitor tovarăși polonezi ostili Uniunii Sovietice. Ei l-au folosit pentru propriile lor nevoi și au făcut mai multe copii. Mi

s-a spus că a fost vîndut cu un preț scăzut."¹¹ Din acel moment era ușor ca documentul să fie multiplicat. Raportul Hrușciov va deveni astfel prima lucrare *samizdat* din era post-stalinistă.

Publicarea Raportului în presa occidentală și difuzarea sa prin radio în întreaga lume au obligat partidele comuniste să țină cont, pe viitor, de acest document. În fața unei situații fără precedent, ele au avut o reacție dublă: pe de-o parte, au afișat o diversitate de atitudini unică în istoria comunismului; pe de altă parte, au manifestat o unanimitate fără echivoc.

Destalinizarea a fost punctul de disensiune al partidelor comuniste. Unii secretari generali (precum Enver Hodja) s-au opus clar de la primul pas în fața amenințărilor pe care risca să le antreneze pentru ei "noua lovitură"; alii (precum Thorez) au declarat că "cultul personalității" nu existase niciodată în partidul lor și că prin urmare a-l extirpa nu avea nici o consecință negativă; alii (precum Rakosi) au încercat să reabilitze morții (Rajk), dar nu și pe cei vii (Imre Nagy), spre deosebire de ceea ce făcuse, în Polonia, Ochab cu Gomulka.

Aceste contradicții în destalinizare contrastează cu unanimitatea manifestată față de eventuala publicare a Raportului secret asupra lui Stalin: nici un partid comunist din lumea "socialistă" sau din cea "capitalistă" nu a luat decizia de a difuza acest Raport. Nici Tito, campionul "comunismului național", nici Togliatti, propovăditorul comunismului "liberal" nu au făcut-o.

Chiar fără a fi fost publicat în presa comunistă, Raportul secret și-a pus amprenta asupra mișcării comuniste internaționale. Parafrându-l pe Marx se putea spune în 1956: "un spectru bîntuitie comunismul: spectrul raportului secret al lui Hrușciov." Denunțarea cultului lui Stalin dăduse naștere unor serioase crize politice în țările satelit ale Uniunii Sovietice. În Bulgaria, Vilko Cervenkov a fost înlocuit de Todor Jivkov, care a anulat procesul ilegal al lui Traiko Kostov și a reabilitat pe toți comuniștii condamnați pe nedrept. În Polonia și Ungaria, toamna anului 1956 va fi marcată de puternice mișcări anti-sovietice.

Este dificil, dacă nu imposibil să găsești în istorie exemplul unui alt om, mai întîi pilonul unui sistem, apoi personajul său numărul 1, care să se erijeze în acuzator împotriva sistemului. Aparține istoriei să spună dacă Hrușciov a jucat un rol "negativ" pentru cauza comunismului. Pentru el, atacul contra lui Stalin nu a fost de ordin teo-

retic sau istoric, ci a fost esențialmente politic. Hrușciov nu a căutat înainte de toate adevărul și dreptatea așa cum a lăsat să se creadă – ci întărirea poziției sale în fruntea partidului. Pregătise căderea lui Beria în 1953, nu era străin de demisia lui Malenkov în 1955 de la președinția guvernului și se pregătea să angajeze bătălia împotriva vechii gărzii a lui Stalin. În februarie 1956, cînd membrii Politburo-ului, au evitat înfruntarea cu el, Hrușciov putea să-și afișeze satisfacția: cu un înainte să moară, Lenin îl condamnase pe Stalin, dar fără rezultat; la trei ani după moartea lui Stalin, succesorul său îl pregătea în mod deschis moartea politică. Înainte de Raportul secret sistemul stalinist și Stalin însuși fuseseră apărăți și chiar glorificați de către partidele comuniste (cu excepția iugoslavilor), de către o mare parte a inteligenției și de către elitele "burgheze" (oameni politici, politologi și istorici) care se voiau "obiectivi". Tuturor, Raportul Hrușciov le-a dat o puternică lovitură. După publicarea sa, în iunie 1956, cursul evenimentelor a luat o direcție care nu corespunde în mod sigur intențiilor lui Hrușciov. "Locomotiva istoriei", metaforă preferată a marxist-leniniștilor, se lansa cu toată puterea fără a se mai supune lui Hrușciov și altor "mecanici": probabil niciodată nu s-a trecut într-un răstimp atât de scurt de la cuvinte (Raportul) la fapte (șocurile lumii comuniste). □

NOTE

- Roy Medvedev, *Khrushchev*, Anchor Press/Doubleday, New York, 1984, p. 84
- Khrushchev Remembers*, Deutsch, London, 1971, p. 344.
- Idem.*, p. 345.
- Idem.*, p. 347.
- Roy Medvedev, *op. cit.*, p. 91.
- Khrushchev Remembers*, p. 349.
- Branko Lazitch, *Le Rapport Khrushchev et son histoire*, Seuil, Paris, 1976, p. 9.
- Roy Medvedev, *op. cit.*, p. 86.
- Branko Lazitch, *op. cit.*, p. 15.
- Rapport secret de N. Khrushchev*, în Branko Lazitch, *op. cit.*, p. 151.
- Khrushchev Remembers*, p. 351.

LOUIS ULRICH (1963) – He graduated from the Faculty of Sociology, University of Bucharest.

Currently, he works as Deputy-Editor of *Sfera Politicii*.

Procesele staliniste și noua utopie

GEORGE H. HODOS în dialog cu STELIAN TĂNASE

Militant al Partidului Comunist Ungar în anii '40, George H. Hodos cade victimă proceselor politice pe care Stalin le-a ordonat în Europa de Est. Eliberat în 1954, martor al Revoluției din 1956, de la Budapesta, emigrează cîțiva ani mai tîrziu.

În 1987 publică *Show Trials: Stalinist Purges in Eastern Europe*, New York, Praeger.

În prezent, George H. Hodos trăiește la Los Angeles, unde a și acordat acest interviu.

STELIAN TĂNASE: Ați fost comunist. De ce?

GEORGE H. HODOS: Este greu să clarific de ce am devenit comunist.... În acea perioadă, ieșeam din închisoare și înțelegeam mult mai clar ce era stalinismul. Pe de altă parte, venind în Occident, am înțeles că comunismul de atunci era foarte diferit de comunismul generației mele. Un comunist nu era cineva care avea un carnețel roșu în buzunar. Comunismul era un fel de religie în acea perioadă. Și asta e ceva, nu ștui, nu eram o persoană religioasă, dar presupun că dacă cineva a fost credincios el nu-și poate pierde complet credința. Înțelegeți ce vreau să spun...

Deci eu caut încă modalitatea în care aş putea să privesc lumea. Nu altceva decât o modalitate care să nu mai fie leninistă, stalinistă...

Cum v-a venit ideea să scrieți o carte despre procese intențiate liderilor comuniști est-europeni în anii '40-50? Ați ieșit din închisoare cu ideea de a scrie o asemenea carte?

Da. Și este într-un fel o continuare a cărții mele *Show Trials: Stalinist Purges in Eastern Europe*. Se ocupă de perioada de după război, scurta perioadă pînă la instaurarea comunismului. Cred că nu se poate înțelege de ce și cum în 1948 stalinismul s-a instalat în Eu-

ropa Răsăriteană dacă nu înțelegi ce s-a întîmplat între 1944 și 1948.

De ce am devenit comunist? Din două motive. Primul – cred că am o înclinație genetică către stînga. În familia mea erau numeroși oameni de stînga – unchi, mătuși, mulți scriitori, muzicieni: deci stînga era, într-un fel, o tradiție de familie. Și, ca să folosesc cuvintele mari, se pare că am dobîndit o conștiință socială dintr-o familie burgheză. Al doilea motiv îl reprezintă originea mea evreiască. Pe măsură ce am crescut, am descoperit că a fi evreu înseamnă a fi persecutat, a fi un cetățean de rangul doi, a fi ceva străin. Lucru pe care nu l-am simțit când eram mic. Am crezut că sunt un ungur care s-a întîmplat să primească educație religioasă evreiască, deoarece era obligatorie în acea vreme în Ungaria.

Era obligatoriu pentru dumneavoastră să primiți educație religioasă evreiască?

Da. Era la fel ca matematica, literatura sau fizica. Religia era în programa școlară. Pentru evrei era religia evreiască, pentru catolici era religia catolică.

Să ne întoarcem la modul în care ați devenit comunist...

Când influența germană a devenit foarte puternică în Ungaria, au apărut primele legi antievreiești. Cred că prima a fost în 1936, a doua a venit în 1938, în 1941 a venit a treia... Printre colegii mei de școală existau trei tipuri. Primul era reprezentat de acei playboys, interesați doar de distracții, de bani și aşa mai departe. Foarte puțini au devenit sioniști, iar cei mai mulți dintre noi am fost împinsă către stînga, către socialisti. Am participat la primele demonstrații, am intrat în organizația Tineretului Social Democrat... Am început apoi să-l citesc pe Kautsky, pe Marx...

Ce credeați despre trupele sovietice, despre ocupația sovietică?

În 1944-1945? Nu eram în Ungaria, am fost în Elveția din 1939 pînă în 1945. Cînd m-am întors, armata rusă era deja acolo și am auzit toate poveștile despre violuri, despre jafuri. Dar am crezut că era de înțeles pentru o armată care venea de foarte departe și pierduse mulți oameni. Fiecare persoană din cercul meu încerca să explice de ce făcea aceste lucruri. Oricum, ei erau eliberatorii.

“Voi am să construiesc socialismul în Ungaria”

Ce ați făcut între 1939 și 1945 în Elveția? De ce v-ați întors?

Am făcut parte din prima Organizație Elvețiană a Tineretului Socialist și astfel am intrat în contact cu grupul maghiarilor de stînga. Erau mari discuții despre socialism, comunism... Există o lege conspirativă în organizație. Știai doar despre lucrurile pe care trebuia să le știi. Discuțiile erau despre procesele din Uniunea Sovietică, despre Buharin și ceilalți. Unul dintre tipii cu care am discutat mi-a spus că el știa că unele detalii ale acestor procese erau invenții, însă întreaga poveste era necesară. Că există o opozitie împotriva lui Stalin și că oare ar fi fost ideologia ce stătea în spatele ei era corect să fie eliminată... Cel care mi-a explicat acest lucru a fost spînzurat după proces. M-am alăturat grupului și m-am întors în Ungaria cît am putut de repede pentru că voi am să construiesc socialismul în Ungaria. În acea perioadă atmosfera era foarte democratică în Ungaria.

În anii 40?

În perioada 1945-1948. Dictatura începea să se consolideze abia la sfîrșitul lui 1948. În România, dictatura a venit mult mai devreme. Am trăit doar cîteva luni în timpul perioadei Rakosi. Cînd am ieșit din închisoare, epoca Rakosi era practic încheiată pentru că Imre Nagy era deja prim-ministrul.

De ce ați fost arestat?

Nu înțelegeam de ce, brusc, unu dintr-o prietenii mei erau arestați. Știam că erau buni comuniști și nu înțelegeam ce voiau de la ei.

Toți erau evrei, presupun...

Da, toți erau evrei. Eram sigur că trebuia să fie o greșeală și că foarte curînd vor fi eliberați. Am continuat să trăiesc pentru cîteva luni așa și mi-am spus: “Dacă vor să mă aresteze, știu unde stau!”.

Îmi amintesc că în acea perioadă eram corespondent de presă la un ziar elvețian, *Die Neue Zürcher Zeitung*, care publicase în serial cartea lui Koestler *Întuneric la amiază*. Am început să o citeșc și la un moment dat m-am oprit deoarece credeam că erau minciuni. Cînd au venit să mă aresteze și m-au dus la primul interrogatori, m-au întrebat: “Știi de ce ești aici? Am spus, da, vrîți cîteva informații de la mine. Nu, nu vrem nici o informație de la tine, știm totul despre tine. Vrem mărturisirea ta! Astfel, mi-am dat seama că totul era o cacialma.”

Ce v-a spus să mărturisiți?

Că săt spion, că fac parte dintr-o conspirație împotriva ordinei democratice și așa mai departe. Nu știam ce voiau să spună...

“Totul a devenit o piesă de teatru”

Ce credeți acum despre implicarea dumneavoastră în acest caz? De ce credeți că ați fost selectat dumneavoastră și nu altcineva?

Întregul grup elvețian a fost arestat iar eu făceam parte din acest grup. Nu ștui care a fost programul arestaților, dar bănuiesc că mai întîi au fost luati liderii grupului și apoi au aflat cine erau membrii, care erau pozițiile lor... Au fost arestați toți, cu excepția unei singure persoane care avea relații în poliția politică. Acest om, și el scriitor, nu a fost arestat dar a fost dat afară din serviciu și a avut multe alte necazuri.

Cine a fost acel scriitor?

Nu vreau să fac public numele lui. În perioada în care eram în închisoare a fost foarte bun cu soția mea. A fost singurul care s-a oferit să o ajute. Nu vreau să-i crez probleme acum.

În închisoare v-ați pierdut credința în comunism?

După o lungă perioadă, mi-a trebuit mult timp. Mai întîi credeam că a fost o greșeală și că se va lămuri. Cînd am fost pregătit pentru proces mi-au dat o copie a mărturiei mele, întrebările judecătorului și ceea ce eu trebuia să răspund; totul a devenit o piesă de teatru. Le-am spus că am să învăț pe din afară și că nu le voi face probleme

Interviu

cu condiția ca partidul să știe că nimic din toată povestea nu este adevărat.

Încă mai credeam pe atunci că partidul era ceva diferit de poliție – pe de-o parte partidul, pe de altă parte, poliția. Bineînțeles că partidul știa totul! Am început să mă îndoiesc de partid abia după proces cind m-am întâlnit cu alții care trecuseră prin aceeași situație ca și mine și am început să discutăm.

Ați avut contacte cu ceilalți după proces?

Da. Nu s-a întâmplat ca în cazul Lenei Constante, care a fost singură timp de 7 ani. Ați citit cartea ei?

Da.

A fost interesantă, dar am fost dezamăgit din cauza faptului că întreaga carte este apolitică.

Scenariile neîncrederii

Este o experiență umană, o experiență personală, fără ideologie sau rațiuni politice. Ce credeți despre această experiență comună a proceselor staliniste din Europa Răsăriteană?

Asemănarea își are originea în concepția stalinistă potrivit căreia orice communist care a fost în Vest sau în Spania sau care a rămas în țară nu era demn de încredere. Cei care rămăseseră în țară trebuiau în mod necesar să fi avut legături cu poliția, deoarece fuseseră arestați, interogați, poate chiar recrutiți de poliția fascistă; cei din Vest s-ar putea să fi fost recrutiți de serviciile de spionaj occidentale sau cel puțin afectați de ideologia burgheză. Astfel încât ei erau elemente pe care stalinismul nu se putea biza pe deplin. Potențial erau nesiguri.

Bineînțeles, sănătatea sigur că nici Gottwald, nici Rakosi nu credeau că erau într-adevăr spioni sau conspiratori. Dar nu erau demni de încredere. Pur și simplu ei nu erau oameni, erau categorii.

Comuniștii au reușit să organizeze procese publice în Ungaria – procesul Rajk și în Cehoslovacia – procesul Slanski. În același timp în România și Polonia nu au existat acest tip de procese politice publice. În Polonia, Gomulka a fost arestat, apropiatii lui au fost închiși, dar nu au existat procese publice. Cum vă explicați acest lucru?

În cartea mea am propus o teorie care s-ar putea să fie adevărată sau s-ar putea să fie falsă, nu știu. Teoria

mea era că Gheorghiu-Dej nu voia să eliminate opozitia – probabil nici nu exista opozitie față de el sau, dacă exista, nu știu că de reală erau diferențele dintre Pătrășcanu și Gheorghiu-Dej – ci voia să ia înaintea lui Stalin și să o facă în felul său, nu în felul lui Stalin. și să-i spună lui Stalin "Am avut eu însumi grija de elementele nesigure, nu trebuie să-mi spui tu pe cine să arestezi, o știu eu însumi". și așa a făcut. Nu a existat o avalanșă de procese publice de inspirație moscovită, ci ideea lui Gheorghiu-Dej cum să le rezolve. Dej a trecut de la Pătrășcanu la Ana Pauker și Luca. Când a crezut că existau unele persoane care i s-ar fi putut opune, probabil i-a spus lui Stalin că Pauker nu era de încredere. Eu nu cred că ea nu era de încredere. În istoria ei nu este nimic precum în cea a lui London sau Rajk. Ea a fost un communist foarte credincios. Soțul ei a fost eliminat în 1938. Ea era evreică, ceea ce înseamna o problemă; Luca era ungur. Deci consideram că în România nu a existat o epurare organizată de Stalin, ci o epurare organizată de Gheorghiu-Dej. și Stalin a spus: astă vreme că Dej își elimină toate elementele rele, astă vreme că este un discipol credincios al Uniunii Sovietice, nu-mi pasă. Nu știu dacă această idee este adevărată sau falsă, dar nu am găsit altă explicație. Poate este întrutoțită greșită. Poate întreaga epurare a fost organizată de către Moscova, aşa cum s-a întâmplat în Ungaria și în Cehoslovacia. Dar nu cred...

Aș vrea să ne întoarcem la momentul în care ați început să nu mai aveți încredere în partid. Când s-a întâmplat acest lucru?

În momentul în care m-am întâlnit în închisoare cu tovarășii mei.

Care a fost influența regimului de închisoare?

Nu prea mare. A fost dur, dar nu m-a afectat cu adevarat foarte profund deoarece totul se concentra pe supraviețuirea de zi cu zi. Aceasta era principala mea preocupare și speranța că într-o zi poate ne vom întoarce la viață. Nu eram sigur de acest lucru, dar speram că într-o zi se va termina. Am ieșit din închisoare în 1954, într-o perioadă foarte interesantă, când Rakosi începuse să fie criticat, când începuse critica întregului sistem stalinist. Era o perioadă de mitinguri, demonstrații.

Ce părere aveați despre această lume schimbată?

Credeam că se poate crea un socialism decent cu o față umană.

Interviu

În 1954?

În 1954. Eu nu am fost implicat în aceste organizații anti-staliniste. și nu am fost implicat, în primul rând pentru că erau încă speriat, aveam frica în oase, frica de a fi arestat într-o bună zi fără nici un motiv, și, în al doilea rând, credeam că era suficient că am spus tuturor ce s-a întâmplat în închisoare. și mai ales pentru că întreaga mișcare anti-stalinistă, întregul 1956 a fost început de comuniști. Toți cei care au deschis gura și au înființat acel ziar al asociației scriitorilor – unul dintre principalele centre ale opozitiei anti-staliniste –, toți erau comuniști. Acolo fiecare era communist. și a spune acelor comuniști care nu știau ce s-a întâmplat în închisoare, ce s-a întâmplat în timpul acelor epurări, a avut un puternic impact anti-stalinist.

Aceasta a fost singura mea contribuție la 1956. Când rușii s-au întors în Ungaria, în noiembrie 1956, i-am spus soției mele: nu vreau să aud din nou vechile minciuni, nu mai vreau stalinismul înapoi. Nu mai vreau să trăesc în această țară. Pentru că toate lucrurile în care crezusem din 1954 până în 1956 erau distruse de noua invazie sovietică. Pentru mine era limită.

Care a fost motivul pentru care ați scris despre procesele staliniste?

Voi am să înțeleg ce s-a întâmplat, care erau legăturile. Știam despre procesul din Cehoslovacia. Dar nu știam, de pildă, ce s-a întâmplat în România, nu știam de ce în Polonia nu s-au întâmplat prea multe; nu știam despre Kostov. Știam foarte puțin, știam doar propria mea poveste în Ungaria. Am început să citeșc cartea lui Bela Szasz. Era prima carte care apăruse în Occident despre procesele din Ungaria. Am citit, de asemenea, cartea lui London. Dar ei se concentră asupra propriilor procese iar eu voiam să cunoasc legăturile. Aceasta este motivul pentru care am căutat să descopăr și să scriu cartea.

Nostalgia vremurilor bune

Ce credeți acum despre experiența stalinistă din istoria ţării dumneavoastră?

Mai întâi aș vrea să vorbesc despre lucrurile pozitive din această perioadă. A fost prima modernizare a întregii structuri înapoiate a Ungariei. A existat o mobilitate socială, ceea ce înseamnă că fi de muncitori și țărani care nici visau că ar putea fi altceva decât muncitori și țărani au avut posibilitatea să studieze, să primească

slujbe mai bune. Trebuințele primare ale vietii au fost asigurate pentru toți în Ungaria. Nimeni nu trebuia să moară de foame, să se teamă că își pierde slujba. Există un fel de securitate, puteai să-ți faci planuri, să te gândești bătrânețe... Pentru că știau că vor fi întotdeauna capabili să aibă un apartament, căc era ridicol de ieftin, știau că își pot permite să cumpere lapte, pâine și lucruri de primă necesitate.

Din punct de vedere cultural, a fost o adevărată schimbare revoluționară în Ungaria. Puteai să cumperi cărți pentru căiva bani, să publicați mult din literatură universală. Puteai vedea oameni în tramvaie, în autobuze, citind Balzac. Au existat, aşadar, lucruri pozitive în această perioadă stalinistă. Despre lucrurile negative nu vreau să vorbesc deoarece sunt clare și toată lumea le știe. Foarte puțini se gândește, analizează cu adevărat latura pozitivă a acestei perioade. De abia după alegeri în Ungaria a ieșit la iveală faptul că există un fel de nostalgie pentru vremurile bune ale lui Kadar, când nu trebuia să te temi că-ți pierzi locul de muncă, nu exista inflație, nu trebuia să te temi că a doua zi trebuie să faci ceva cu bani pe care îi ai, pentru că dacă nu o faci acum peste un an banii tăi nu mai au nici o valoare.

Toate aceste temeri normale într-o țară capitalistică nu au existat în perioada socialistă. Există oarecare nostalgia și teama este foarte reală întrucât nu se mai pot întoarce, este imposibil să se întoarcă la vechiul sistem, la drepturile care erau garantate în acea vreme.

Generațiile comunismului

De ce s-a prăbușit comunismul în 1989?

Comunismul a căzut deoarece era un sistem complet nefuncțional, care a fost menținut atât vreme că a fost posibil prin dictatură. În 1989 a fost imposibil chiar și pentru o dictatură să impiedice distrugerea, auto-distrugerea sistemului. Era un sistem condamnat să se prăbușească. A putut să fie ușor menținut sub Stalin și mai puțin ușor sub Brejnev, mai târziu. Însă, când Gorbaciov a început să schimbe căte ceva, totul s-a prăbușit pentru că nu avea nici o bază.

În Ungaria, de exemplu, comunismul generației mele nu a mai existat odată cu a doua sau a treia generație. Presupun că în Uniunea Sovietică acest comunism nu mai exista demult. Oamenii erau comuniști pentru că era necesar pentru carieră să intre în partid. Nu le păsa de materialism dialectic sau de critica capitalismului. Le

păsa de propria lor supraviețuire și carieră – era foarte bine dacă intrai în partid.

Dacă oamenii aveau atât de multe privilegii, acest sentiment de securitate, aveau locuri de muncă sigure, de ce au aprobat ceea ce făcea Gorbaciov?

Am fost foarte şocat acum doi sau trei ani când, în Germania, Gorbaciov a declarat că nu mai crede în socialism. Cineva care a crescut în Uniunea Sovietică, cineva care și-a făcut o carieră în Uniunea Sovietică, cineva care predica cum să reformezi țara și care, dintr-o dată, declară că nu mai este socialist, ci este umanist, nu putea să fie un comunist în sensul pe care îl dau eu comunismului. Sigur, noi am fost idealisti, am crezut în visul mondial. Nu am cunoscut deloc acest tip de comunism.

Generația dumneavoastră a fost o generație comunistă, ca o alternativă la dictatura fascistă din Europa. Dar cea de-a doua generație, cea din 1956, și-a pierdut credința în comunism. Credeți că avem aici unul dintre motivele căderii comunismului?

Bineînțeles. Uitați, soția mea face parte din a doua generație care a intrat în partid doar de dragul carierei. Dacă voiai să avanzezi, trebuia să intri în partid. El i-a păsat mai puțin de comunism, nu a crezut în el. Și cred că întreaga generație a crescut în acest spirit.

Prăbușirea a fost mult mai ușoară întrucât nu mai exista o bază subiectivă, populară pentru comunism. Baza era pur non-ideologică și carieristă. Probabil nu poți îndoctrina oamenii doar spunându-le că socialismul e bun, iar capitalismul e rău... Acest lucru nu a mai avut un impact real asupra acestei generații.

De ce a pierdut a doua generație această dimensiune utopică? De ce nu a mai sprijinit comunismul?

Pentru că nu puteau să călăorească, nu puteau urca pe o anumită treaptă socială. O altă utopie apărea: utopia potrivit căreia capitalismul le va permite toate aceste lucruri: să călăorească, să poată deveni bogăți. Toate acele filme americane, de tip Dallas, pe care le priveau le-au arătat un paradis care nu exista în lumea socialistă. Astfel, noua utopie a fost capitalismul. □

Los Angeles, iulie 1995

Stimați cititori,

Sfera Politicii, prima revistă de științe politice din România, aflată în cel de-al cincilea an de apariție, a găzduit în paginile ei articole, studii și comentarii.

O revistă are nevoie de un dialog cu cititorii ei pe care, de altfel, l-am și purtat prin intermediul numeroaselor mesaje (telefoane, faxuri, scrisori) pe care ni le-ați adresat.

Redacția noastră își propune – începând din acest număr – un contact permanent cu dumneavoastră și 'așteaptă răspunsuri la următorul chestionar:

1. **Care au fost grupajele dumneavoastră preferate?**
2. **Care au fost cele mai interesante articole, teme, studii?**
3. **Care sunt autorii dumneavoastră preferați?**
4. **Ce nu vă place în Sfera Politicii? (rubrici, autori, teme, aspect grafic etc.)**
5. **Ce lipsește din Sfera Politicii?**
6. **Ce teme ați dorit să abordăm?**
7. **Cum ajunge revista la dumneavoastră?**

Răspunsurile dumneavoastră sunt așteptate pe adresa:

**Intrarea Grigore Alexandrescu, nr. 3, ap. 1,
sector 1, București
tel./fax.: 223.33.89**

sau

**Of. Poștal 22
Căsuța Poștală 212**

Către,

COMITETUL CENTRAL AL PARTIDULUI MUNCITOARESC ROMÂN

Subsemnații comuniști unguri, care am fost transportați în mod forțat din Ungaria împreună cu tovarășii Nagy Imre, Losonczi Géza și Donáth Ferenc și cari suntem reținuți în România, considerăm necesar să informăm despre situația noastră Comitetul Central al mai multor partide comuniste și muncitorești; pe de o parte pentru că noi, ca comuniști, credem că cele petrecute cu noi nu sunt indiferente nici celorlalte partide comuniste, iar pe de altă parte pentru că delegații Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, care au ținut contactul cu noi, au accentuat în mai multe rânduri că în ceea ce privește situația noastră, există o unitate deplină în cadrul tuturor partidelor comuniste.

Nu dorim ca să facem o analiză a evenimentelor petrecute în Ungaria în octombrie – noiembrie și asupra rolului nostru personal în aceste evenimente; aceasta nici nu o putem face după ce, timp de două luni de zile, de prizonierat, suntem rupti de patria noastră și de viață și de aceea ne mărginim numai la tratarea problemelor petrecute cu noi. Considerăm neapărat necesar însă să declarăm, că noi am procedat în conformitate deplină cu convingerea noastră de comuniști, și avem credința deplină că istoria ne va justifica.

Guvernul iugoslav prin Ambasada Iugoslavă din Budapesta ne-a oferit azil politic în noaptea de 4 noiembrie. Noi am acceptat azilul politic și, începând de la 4 noiembrie, am stat la Ambasada Iugoslavă din București și anume o parte a grupului nostru până la data de 18 noiembrie, iar o altă parte până la 22 noiembrie.

În acest timp s-au purtat tratative în mai multe rânduri pe de o parte, între grupul politic ungar aflat la Ambasada Iugoslavă și conducătorii ambasadei, precum și delegații guvernului iugoslav, iar pe de altă parte, între Ambasada Iugoslavă, delegații guvernului iugoslav și

Kadar Ianoș, prim ministru Ungar. Ca rezultat al acestor tratative, în noaptea de 22 noiembrie, s-a ajuns la o înțelegere între guvernul iugoslav și guvernul maghiar conform căreia guvernul maghiar asigură, fără nici o condiție, reîntoarcerea liberă la vatra noastră, încadrarea noastră în viață, precum și că pentru atitudinea noastră din trecut, nu vom suferi represiuni.

Însă, contrar convenției guvernamentale cu prilejul părăsirii Ambasadei Iugoslave, cu tot protestul nostru, am fost transportați cu mijloacele de transport puse la dispoziția noastră, la Mátyásföld, de către organele militare sovietice și acolo am fost reținuți sub pază armată până în după masa zilei de 23, cu aplicarea măsurilor folosite față de cei arestați. În după masa zilei de 23 noiembrie, organele sovietice, fără vreo înștiințare, a transportat grupul nostru în autobuze cu perdele la un aeroport, de unde, cu pază armată, am fost transportați într-o direcție necunoscută de noi. Abia după sosirea noastră am aflat că suntem în România.

Din cele de mai sus rezultă deja că înțelegerea intervenită între guvernul iugoslav și maghiar a fost călcată, iar noi care nu am cerut de la nimene nici un fel de azil în Republica Populară Română și nici nu cerem, am fost duși cu forță, călcând prin aceasta drepturile noastre elementare.

Sosind în România, au fost rupti de noi și chiar și între ei, tovarășii Nagy Imre, Losonczy Géza și Donáth Ferenc, deși prin această măsură au fost despărțite în mod anarhic două familii.

În ziua de 24 noiembrie 1956, iar apoi la 6 decembrie, am făcut un memoriu către Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român. În aceste memorii am protestat împotriva aducerii noastre forțate și a reținerii noastre și am pretins asigurarea menținerii unei legături

libere și permanente cu tovarășii rupti de noi. Cererea noastră nu a fost soluționată. O anumită perioadă am primit posibilitatea ca să menținem sporadic legătura prin corespondență precum și pentru ca copii să poată să viziteze bunicii lor, dar de o lună și această legătură minimă a fost întreruptă.

La data de 13 decembrie 1956 delegații Partidului Muncitoresc Român, tovarășii Ardeleanu și Vass, ne-au prezentat copia textului înțelegerii intervenite de 23 noiembrie 1956 între guvernul român și maghiar. Această înțelegere precizează că guvernele iugoslav și maghiar s-au înțeles încă mai multe, cum că guvernul maghiar asigură că nu va aplica nici un fel de sanctiune pentru activitatea lor din trecut lui Nagy Imre și grupul său, asigurând libertatea lor personală. În continuare, mai figurează în această înțelegere, constatarea guvernului maghiar că Securitatea personală a lui Nagy Imre și a grupului său este amenințată în Ungaria. Deoarece însă continuă convenția – Nagy Imre și membrii grupului său și-au exprimat dorința de a obține azil politic într-o țară de democrație populară, guvernul maghiar roagă guvernul român să acorde lui Nagy Imre și grupului său azil politic, să aibă grija ca Nagy Imre și grupul său să nu poată depune vreo activitate politică, potrivnică orânduirii politice legale din Ungaria. În sfârșit, convenția precizează că Nagy Imre și membrii grupului său nu vor putea părăsi România, plecând în alte țări, sau în anumite împrejurări, să se reîntoarcă în Ungaria, – chiar dacă ar cere acest lucru – decât cu consimțământul guvernului maghiar.

Asemenea afirmații au fost transmise în mod oficial și de către postul de radio Budapesta: "Nagy Imre și colaboratorii săi au rugat guvernul maghiar să le permită plecarea din Republica Populară Ungară, pe teritoriul unei alte țări socialiste. În baza consimțământului guvernului Republicii Populare Române, Nagy Imre și colaboratorii săi au plecat în Republica Populară Română".

Adevărul față de cele de mai sus este următorul: convenția intervenită între guvernul maghiar și român calcă în mod grosolan convenția ungaro-iugoslavă, al cărui punct cel mai esențial a fost tocmai acela că Nagy Imre și membrii grupului său, vor putea să se reîntoarcă în siguranță și în mod liber, la domiciliul lor. Noi nu am rugat guvernul maghiar ca să putem să plecăm "pe teritoriul unei țări socialiste", noi am dorit să ne reîntoarcem acasă sau, dacă acest lucru nu este posibil, atunci în I-

goslavia și nu în altă parte. În timp ce convenția intervenită între guvernul iugoslav și maghiar s-a încheiat cu știrea și consumămintul nostru, despre convenția ungaro-română nici unul dintre noi n-a avut cunoștință, nu am fost nici odată de acord cu ea și abia după cîteva săptămâni am aflat despre încheierea acestei convenții. În sfârșit, nu corespunde realității faptul că noi ne bucurăm de drept de azil politic pe teritoriul Republicii Populare Române, deoarece atât împrejurările în care noi cu toții am ajuns aici, despărțirea noastră forțată, precum și domiciliul nostru forțat și paza noastră strictă, dovedesc tocmai contrarii.

La 24 ianuarie 1957 tov. Lukacs György a fost transportat din căminul nostru cu mașina, fiind chemat la București pentru o discuție. Puțin mai tîrziu, tov. Ujhelyi Szilard a fost transportat cu același pretext. Mai tîrziu, soția tov. Lukacs, precum și bagajele acestor tovarăși, au fost transportate la un loc necunoscut de noi: de atunci nu s-a mai reîntors, și nici nu am primit vreo veste despre ei. Deoarece înainte de transportarea lor ei au declarat în modul cel mai categoric că din voință lor proprie, în nici o împrejurare nu doresc să se despartă de noi, este lipsită și de posibilitățile uzuale ale regulamentelor de penitenciar, valabile în țările legale.

De la aducerea noastră din Ungaria au trecut mai bine de două luni. Corespondența cu membrii familiei noastre de acasă este sporadică, înșimătătoare, iar în ultimile săptămâni s-a întrerupt complet. În general, tratamentul față de noi se înrăutățește. Legătura noastră cu tovarășii rupti de noi, cu prietenii noștri de decenii, iar în parte cu membrii apropiati ai familiei noastre, s-a întrerupt. Pe deasupra încă, în ceea ce privește durata staționării noastre aici, precum și în privința situației noastre de mai departe, suntem în cea mai mare nesiguranță. Totodată, încep să apară în presă din ce în ce mai multe neadevăruri calomii, față de noi care jignesc cinstea noastră de comuniști și care se bazează fie pe denaturarea conștientă, fie pe necunoașterea faptelor reale.

În concluzie constatăm următoarele:

1. Convenția încheiată între guvernul maghiar și iugoslav a fost călcată în mod anarchic, cu călcarea prieteniei între țările socialiste și dreptului internațional.

2. Noi am fost aduși mișcările de la Ambasada Iugoslavă iar apoi transportați forțat.

3. Pentru inducerea în eroare a poporului și a opiniei publice, s-a publicat știrea neadevărată, că noi am cerut azil de la Republica Populară Română.

4. În România am fost din nou despărțiti în mod anarchic de la tovarășii noștri, rudele noastre, iar apoi au fost transportați mișcările și alți tovarăși cu care pînă atunci am stat împreună.

5. De la Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român nu am primit și nu primim răspuns satisfăcător la întrebările noastre juste. Deși delegații Comitetului Central au accentuat în mai multe rînduri că vom fi tratați tovarășește și că noi ne bucurăm de ospitalitatea prietenească în România, în realitate faptele sunt tocmai contrarii.

6. În prezent suntem prizonieri, împreună cu toată familia noastră, cu copiii mici, fără nici un drept și deplin aserviți într-un mod fără precedent în istoria țărilor unde domnește legalitatea, iar întrunumite privințe, suntem lipsiți și de posibilitățile uzuale ale regulamentelor de penitenciar, valabile în țările legale.

7. Considerăm de datoria noastră să atragem atenția partidelor comuniste și muncitorești că cele petrecute cu noi ne amintesc de acele călcări ale legalității din trecut, denaturări conștiente, care au pricinuit atîtea pagube regretabile mișcării muncitorești internaționale. Noi suntem conștienți că în calitate de comuniști trebuie să facem tot ceea ce este posibil pentru a preveni în viitor evenimentele rușinoase similare celor petrecute în istoria partidelor comuniste. Întrucît abaterile au fost atribuite exagerărilor unor persoane și organe, dorim prin această cale să atragem din timp atenția organelor conducătoare ale partidelor, asupra neadevărurilor și falsificărilor legate de cauza noastră.

Rugăm Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român să transmită către o copie a prezentei noastre scriori către Comitetele Centrale ale următoarelor partide:

- Partidul Comunist Englez
- Partidul Comunist Bulgar
- Partidul Comunist Cehoslovac
- Partidul Comunist Francez
- Uniunea Comuniștilor din Iugoslavia
- Partidul Comunist Chinez
- Partidul Muncitoresc Unit Polonez
- Partidul Comunist Italian

– Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
Rugăm Comitetul Central al partidelor de mai sus să reexamineze problema noastră.

Rugăm transmiterea a căte un exemplar, în copie, a scrisorii noastre prezente, către tovarășii: Nagy Imre, Losonczy Géza, Donáth Ferenc, Lukács György și Ujhelyi Szilárd.

Cu salutări comuniste,

Snagov, 31 ianuarie 1957

Un grup al comuniștilor transportați din Ungaria
Erdős Péterné
Fazekas György
Haraszti Sándor
Haraszti Sándorné
Jánosi Ferenc
Jánosi Férencre
Rajk Lászlóné
Szilágyi József
Szilágyi Józsefné
Táncos Gábor
Táncos Gáborné
Vásárhelyi Miklós
Vásárhelyi Miklósne

Imre Nagy – născut la Kaposvar, în 1896, a fost executat, se pare, înainte de 16 iunie 1958.

Jánosi Ferenc – născut la Vajdacska, la o dată necunoscută, a fost condamnat, pe 17 iunie 1958, la 8 ani închisoare.

Szilágyi József – născut la Debrecen, la o dată necunoscută, a fost condamnat la moarte și executat împreună cu Imre Nagy.

Vásárhelyi Miklós – născut la Rijeka, Iugoslavia, în 1918, a fost condamnat, pe 17 iunie 1958, la 5 ani închisoare.

Losonci Geza – născut la Debrecen, în 1917, a murit în închisoare, în circumstanțe necunoscute, înainte de iunie 1958.

Donáth Ferenc – a fost condamnat la 12 ani închisoare.

O evaluare americană

MIHAI RETEGAN

Intr-o cronologie a mișcării comuniste internaționale, anul 1956 reprezintă un moment de răscruce, în decursul lui având loc două evenimente importante: Congresul XX al PCUS, al destalinizării, și revoluția din Ungaria.

Studierea acesteia din urmă se află la noi abia la începuturi. În afara unor referiri colaterale (Silviu Brucan, Vladimir Tismăneanu sau Valter Roman) s-au publicat unele dintre rapoartele ambasadorului român la Budapesta (Mihai Retegan, în *Arhiva*, supliment al ziarului *Cotidianul*), precum și unele buletine informative asupra stării de spirit a opiniei publice românești și unele stenograme ale Biroului Politic al CC al PMR (Mihai Retegan, în *Analele totalitarismului*, nr. 1/1995).

Este evident că efortul principal trebuie făcut cu publicarea surselor. Ele vor putea pune în evidență amplitudinea evenimentelor din octombrie-noiembrie 1956 din Ungaria, influența lor asupra statelor vecine sau asupra comunității statelor socialiste, ca și reacțiile conducerilor partidelor comuniste la pericolul transferului de ceea ce s-a numit în epocă "contrarevoluție".

Revoluția din Ungaria era un proces istoric mult prea important pentru a interesa numai Europa Răsăriteană (înțelesă ca noțiune politică). Prin determinismul lor antisovietic, prin breșa pe care puteau să o producă în "lagărul" socialist, prin reacțiile în lanț pe care le puteau declanșa în celealte state sociale, evenimentele din Ungaria au stat în atenția forurilor decizionale americane.

"Produsul" diferitelor servicii de informații americane se regăsea, în forma finală, sub sigla NIE – National Intelligence Estimate (pentru structură, a se vedea Mihai Retegan, "Comunismul românesc = frica tradițională de Rusia", în *Magazin Istoric* nr. 9/1995). El era destinat președintelui SUA și se afla la baza dezbatelor din National Security Council, precum și la originea unor acte de conducere.

Una dintre aceste estimări o publicăm în continuare. Elaborată la exact o săptămână de la declanșarea revoluției ungare, documentul încearcă să surprindă mai ales consecințele pe care acesta (dar și mișcarea reformatoare din Polonia) le putea determina asupra blocului comunist și a politicii sovietice. Șefii serviciilor americane de informații urmăreau, astfel, să ofere șefului executivului un ajutor în fundamentarea unei politici care să conserve interesele SUA.

30 octombrie 1956

Evoluția probabilă a evenimentelor din Europa de Est și implicațiile pentru politica Uniunii Sovietice

I. Evoluția probabilă a evenimentelor în țările-satelit

1. Evenimentele din Polonia și Ungaria au demonstrat că de vîi și puternice sunt sentimentele antisovietice în aceste țările-satelit. În Ungaria în special au avut loc manifestații provocate de puternicele resentimente față de sovietici. Poziția strategică a Uniunii Sovietice în estul Europei a slăbit.

Politica Uniunii Sovietice se confruntă acum cu serioase dileme: (a) necesitatea de a accepta ca pe un compromis presiunea crescîndă a manifestărilor de naționalism în țările satelite fără însă a se pierde un control minim, dar esențial asupra acestora; (b) dificultatea de a folosi pe față forța armată a Sovietelor fie și pentru a pune capăt manifestărilor naționaliste și anticomuniste.

Polonia

2. În Polonia s-a instaurat – cu consumămintul nu prea entuziasmat al Uniunii Sovietice – un nou regim comunista, mult mai independent de Moscova decât precedentul. Acest regim s-a angajat să mențină alianța cu URSS, inclusiv rămnerea trupelor sovietice în Polonia, atât timp cât forțele NATO rămnă în Germania, păstrându-și însă dreptul de a accepta sau nu rămnerea în cadrul armatei poloneze a specialiștilor și consilierilor militari sovietici. Acest regim s-a angajat însă să introducă anumite procedee democratice (compatibile probabil cu controlul de partid), să stopeze colectivizarea forțată și să ridice nivelul de trai.

3. Stabilitatea regimului Gomulka se bazează pe capacitatea sa de a realiza un echilibru între dorința de independență și progres economic a poporului polonez, pe de o parte, și pretențiile minime ale URSS, menite să mențină sistemul comunist și securitatea militară sovietică, pe de altă parte. Evenimentele din Ungaria îngreunează însă punerea în practică a acestei politici de centru de către Gomulka.

Ungaria

4. În Ungaria, concesiile s-au făcut atât de încet și fără tragere de inimă încât mai degrabă au intensificat decât au dat satisfacție presiunilor ce vizau schimbarea. Regimul comunist al lui Imre Nagy, acuzat de partid pentru deviaționism și abia de curînd reabilitat, s-a distanțat de izbucnirea conflictului deschis și de folosirea forțelor armate sovietice. Nagy a promis reforme drastice și a anunțat un guvern care include și nemembri ai partidului comunist.

Armata ungăru nu pare să fi fost folosită pe scară largă, iar contribuția ei în luptă este neclară. Au avut loc foarte multe dezertări din armată înspre tabăra rebelilor, în special în partea de vest a Ungariei, iar în unele zone rebelii au intrat chiar în posesia unor tancuri; se știe însă că clementele aparținând a două divizii ungare au participat la început la reprimarea manifestațiilor.

5. Pare puțin probabil ca vreunul dintre guvernele ungare să fie capabil să realizeze un compromis între

cerințele securității sovietice și naționalismul maghiar. Unele grupuri de răzvrătiți par dispuse să-l accepte temporar pe Nagy și se pare că el va restabili treptat ordinea dacă va reuși să ajungă la o înțelegere cu rebelii în privința principalelor lor pretenții: desființarea poliției secrete, retragerea în întregime a trupelor sovietice din țară și schimbări în compoziția guvernului. Dacă răzvrătiții refuză să ajungă la o înțelegere cu Nagy, Uniunea Sovietică va fi pusă în față a două alternative: fie de a risca dezvoltarea unei Ungarie necomuniste și independente, fie de a interveni cu ample forțe militare pentru a prelua conducerea țării prin forță.

Alte țări-satelit

6. Unele manifestări naționaliste au apărut în primăvară și în Cehoslovacia. Începînd de la sfîrșitul anului trecut au fost eliberati din închisori unii politicieni ai fostului regim în Cehoslovacia, România și Bulgaria; în primăvară, o parte din personalitatele care fuseseră victimele purificărilor staliniste în Bulgaria și Cehoslovacia au fost exonerati de acuzațiile de titoism; s-au făcut unele schimbări de personal conciliant, mai ales în Ministerul Apărării cehoslovac și în aparatul polițienesc românesc. Guvernele acestor țări satelite nu au sfidat însă influența sovietică, singurele manifestări fiind unele neîntelegeri, destul de acute, la nivelul partidelor pe plan local.

Totuși, în absența revenirii din partea sovieticilor la o politică represivă, în Cehoslovacia, și poate în România și Bulgaria, se vor instaura regimuri mai autonome și de orientare națională. Acest lucru se va extinde probabil dacă răzvrătișilor unguri li se vor satisface cele mai multe revendicări. Albania, pe de altă parte, nu pare prea hotărîtă să lupte pentru independență.

7. Germania de Est este un caz special. Indiferent de ceea ce dorește Germania de Est, URSS nu va tolera mai mult ca sigur nici cea mai mică slabire a controlului sau introducerea în guvern a unei influențe efective naționaliste. URSS socotește Germania de Est extrem de importantă pentru securitatea sovietică și menține acolo 22 divizii. În plus, echipa polonezilor și cehilor de la Germanie reunită, cu pretenții iridentiste, este un actor menit să-i convingă de necesitatea de a coopera cu

URSS și să-i determine să nu accepte o mișcare de independentă a Germaniei de Est.

Considerații economice

8. Problemele economice de lungă durată continuă să fie un factor important pe lângă neliniștea ce domnește în țările satelite. Reducerea folosirii măsurilor represive și discutarea în mod tot mai deschis a problemelor economice au încurajat recent exprimarea tot mai fățișă a nemulțumirii. În efortul său de a domoli lucrurile, URSS a negociațat recent cu Polonia, Ungaria, Germania de Est și Bulgaria încheierea unor acorduri pentru acordarea unor modeste ajutoare.

9. Guvernele polonez și ungar vor încerca cu siguranță să diminueze dependența lor economică de URSS, sporind comerțul cu țările din vestul Europei și, probabil, căutând asistență economică, în special sub formă de credite.

10. Cea mai serioasă problemă imediată a țărilor din estul Europei va fi aceea a lipsei de combustibil, care va rezulta probabil din scăderea producției de cărbune în Polonia, Cehoslovacia și Ungaria. O iarnă grea ar putea spori cererea de combustibil și ar putea împiedica activitatea din minele de cărbune de suprafață din Germania de Est, provocând astfel pagube serioase, pe care URSS, cu propriile-i probleme legate de producția de cărbune, nu le va putea acoperi.

Recolta foarte mare a Uniunii Sovietice ar putea compensa sărăcăcioasa producție agricolă a țărilor-satelit și ar asigura rezervele de hrană.

II. Implicații pentru politica Uniunii Sovietice

11. Credem că revolta din Ungaria a fost o surpriză pentru liderii sovietici. Pe baza dovezilor accesibile în prezent se poate afirma că politica sovietică în perioadele de criză ale Poloniei și Ungariei a fost inconvenientă. Este prematur să ne pronunțăm, dar sîntem de părere că și la nivelul conducerii Uniunii Sovietice domnește o stare de confuzie și că, pînă la luarea unor decizii hotărîtoare, politica sa nu poate fi foarte sigură.

O criză a relațiilor țărilor occidentale cu Orientalul Mijlociu i-ar putea determina pe conducătorii sovietici

să creadă că ei se bucură de o mai mare libertate de acțiune în zona țărilor-satelit.

12. Cîțiva timp, conducătorii sovietici au avut păreri diferite în privința politicii post-staliniste, care urmărea reducerea stării de apatie în interiorul Uniunii Sovietice, a nemulțumirilor în țările-satelit și a năcînderii în lumea din afară lagărului comunist.

Încrederea opiniei publice din Uniunea Sovietică în această politică, generată de un cîștiug în plan moral pe plan intern și de o îmbunătățire a poziției URSS în relațiile internaționale, trebuie să fi fost zdrujnicată acum de necesitatea de a face concesii în Polonia și mai ales de evenimentele din Ungaria. Este posibil ca rebeliunea ungă să grăbească schimbările în componența sau structura clasei conducătoare din Uniunea Sovietică. Dacă revoluționarii unguri vor fi capabili să obțină o adeverăată victorie politică, presiunile ce se vor face pentru schimbări în viața politică vor crea mai mult ca sigur multe dificultăți oamenilor lui Hrușcov.

Se poate întări, prin urmare, poziția susținătorilor unei politici de forță. Vor avea loc multe schimbări la nivelul conducerii dacă aparatul militar condus de Jukov insistă asupra ideii că securitatea sovietică este amenințată de actuala orientare politică.

Politica internă și cea externă

13. Fără a se ține seama de orice acțiune pe care conducătorii sovietici ar fi siliți să o întreprindă în Ungaria, este puțin probabil că ei vor dori să schimbe în mod radical cursul actualei politici interne de destindere, adoptată în special datorită unor situații presante în plan intern și care a ameliorat în mod semnificativ morală partidului și a populației.

Este, de asemenea, foarte puțin probabil că liderii sovietici vor renunța la efortul de a-și apropia zonele independente ale lumii și de a slăbi alianțele țărilor occidentale.

Intervenția armată a URSS pentru rezolvarea crizei din Ungaria va avea un efect negativ asupra credibilității propagandei pe care o face URSS în privința felului în care folosește mișcările anticoloniale; însă, efectul ultim în acest sens, precum și asupra atitudinii comuniștilor iugoslavi și chinezii susținători ai autonomiei țărilor-satelit,

va fi determinat mai degrabă de politica viitoare a URSS decît de acțiunile ei prezente impuse de anumite situații de urgență.

Politica față de țările-satelit

14. Dovezile pe care le avem în prezent nu ne permit să apreciem dacă URSS va ocupa sau nu Ungaria cu trupe suplimentare suficiente pentru a înăbuși rebeliunea, în cazul în care actualele măsuri pentru restabilirea ordinii cșuează.

Chiar și așa stînd lucrurile, credem că este puțin probabil ca URSS să socotească potrivită introducerea pe o perioadă lungă a unui sistem polițienesc stalinist rigid și a unui control ideologic permanent în țările-satelit. Pentru moment, URSS se va strădui, probabil, să prevină alte manifestări de nemulțumire în țările-satelit, insistînd pe măsuri polițienești de prevenire și pe înălțarea unor dintre cauzele generatoare ale sentimentelor antisovietice. Acest control permanent va fi probabil însoțit de unele măsuri menite să amelioreze situația, cum ar fi ajutoare care să atenuze lipsa de hrană, moratorii privind termenele pentru colectivizare și înălțarea unor alte presiuni de ordin economic. Germania de Est va fi supraveghetă cu foarte mare atenție.

15. Dacă se va confrunta cu presiuni puternice naționaliste în alte țări satelite, URSS va încerca probabil să pună bazele unor regimuri comuniste care să se bucură în mai mare măsură de autonomie, dar care să mențină orientarea politicii externe și militare a URSS.

Implicații militare

16. Credem că liderii sovietici apreciază că cerințele militare minime pentru siguranța națională a URSS includ menținerea trupelor sovietice la granițele țărilor satelite pentru intervenții în cazuri de urgență, a însemnatelor trupe sovietice în Germania și în linii directe de comunicație între URSS și Germania de Est.

Evoluția evenimentelor din Polonia și Ungaria va avea probabil drept rezultat o substanțială diminuare a forțelor armate ale țărilor satelite, apreciate ca fiind necesare de către sovietici pentru siguranța statului.

Credem că aceste împrejurări vor determina o vicedorință a sovieticilor de a-și menține propriile trupe pe teritoriul celorlalte state-satelit, pe care ele staționează deja, în special în Polonia.

În viitorul foarte apropiat, posibilitatea izbucnirii unor noi rebeliuni în țările-satelit a întărit accastă dorință. De aceea, liderii sovietici vor menține organizarea Pactului de la Varsavia pentru a-și păstra drepturile de care beneficiază potrivit prevederilor acestuia.

17. Pare puțin probabil că acțiunea SUA, care nu presupune o intervenție militară directă sau pregătiri evidente pentru o astfel de intervenție, va determina URSS să facă anumiți pași care ar spori cu siguranță riscul unui război mondial.

Liderii sovietici recunosc, probabil, că dotarea nucleară a SUA este superioară celei a URSS și de aceea au tras deja concluzia că în prezent URSS, chiar dacă ar lansa un atac-surpriză, ar avea de suferit pagube mult prea mari într-un conflict nuclear în SUA.

18. Presupunerile sovietice privind politica SUA și actualele împrejurări care presupun mișcări ale trupelor sovietice și alarme vor spori poate probabilitatea unor serii de acțiuni și contra-acțiuni care vor conduce, din neatenție, la război. O astfel de acțiune ar putea apărea deja, în mare parte având ca subiect Germania de Est. □

* Un volum cu această tematică se află sub tipar, fiind așteptat să apară în perioada imediat următoare.

MIHAI RETEGAN (1950) – Ph.D. in History, he teaches contemporary history.

In 1985, he was awarded the Romanian Academy Prize. He co-authored several books among which *Istoria militară a poporului român* (vol. 6, 1989), *Ostași, vă ordon, treceți Prutul!* (1993), *1918 – Făurirea României Mari* (1993), *România în război, 1941–1945. Un destin în istorie* (1995). He is working now on a new book concerning the Hungarian Revolution in 1956.

Currently, he is Lecturer at the Department of History, University of Bucharest.

Problemele politologiei românești

ADRIAN MARINO

Sîntem de "centru"? De "centru-dreapta"? Sau, su-premă eroare, de "centru-stînga"? Situația este departe de a fi limpede. Tendențele populismului pe termen scurt sunt și ele încă mari. Pentru un ideolog-politolog precum V.T., disputa aceasta "dreapta/stînga" – pentru mulți, azi, oțioasă sau neinteresantă – este dimpotrivă capitală (*Irepetabilul...*, p. 70-71). Si el are, bineînțeles, dreptate. În politica actuală, nu se poate trăi numai din rentele trecutului și din bune intenții, fără idei limpezi.

Am ajuns, în felul acesta, și la rolul partidelor politice, de opoziție, în frunte cu cele "istorice". Un istoric și o evaluare obiectivă a lor încă lipsește. Despre ele V.T. are opinii foarte severe. El vorbește de totala neadaptare la un nou peisaj social, de "agățare" – am spune disperată – "de amintirea unei splendori apuse". De faptul, mai ales – ipoteză de luat foarte în serios în considerație – că "probabil că alte mișcări din umbră vor să pregătite în curând pentru a atrage energiile acelor români care au votat cu FSN din cauza lipsei lor de entuziasm pentru partidele de opoziție ce nu le inspirau încă nimic" (*Fantoma...*, p. 180, 190, 191). Ce putem spune în acest cadru foarte limitat și predominant descriptiv? Ne îngăduim doar o scurtă reflexie. Poate și o mică sugestie: ce "bine" ar fi fost dacă acești politologi români, mulți-puțini căi sînt, bine intenționați, ar fi fost, totuși, consultați și chiar transformați în "consilieri politici". Cum a sugerat, de pildă, și nu chiar de mult, și Andrei Pleșu. Dacă ar fi fost invitați să colaboreze efectiv cu partidele democratice din opoziție. Dar, se pare, cota intelectualilor, scriitorilor, politologilor, comentatorilor politici etc. nu este deloc mare în aceste medii politice, unele radical-rigoriste, unde nu se prea citesc lucrări de... politologie. După noi, situația este regretabilă și ea explică, în bună parte, și nivelul dis-

(continuare din numărul trecut)
cursului politic actual. Lipsa sa de "modernitate", mai ales și de multe ori, ca să ne exprimăm cu tot respectul posibil pentru acțiunea de altfel pozitivă a opoziției. În esență, ea este perfect legitimă și trebuie sprijinită.

Situația unor politologi de valoareca lui V.T. este cu atât mai paradoxală, într-un fel, cu căt, dacă-l citim atenț, observăm că el este un adevarat apologet al "democrației liberale". Temenul nu are în acest context nici o conotație partinică. El este un avocat convins al "liberalismului". Știe că o tradiție "democratică" a existat, totuși, la noi (*Inevitalul...*, p. 72-73). De cea mai mare importanță este și teza "revitalizării tradițiilor liberale, pro-occidentale, care ar putea permite evitarea recidivelor mitologice și demontarea psihologiei etnocentrice etc." (p. 120). Foarte în treacăt spus, în acest sens am militat și noi, recent, în *Pentru Europa* (1995), unde am arătat, între altele, pe texte, că o astfel de tradiție este, de fapt, veche la noi, inițiată încă de ideologia iluministă. Dar, bineînțeles, trebuie "luptat", mai ales azi, în regim post-totalitar, în continuare și cu toată energia, pentru libertate, așa cum arată și Dahrendorf, reluat de V.T. (p. 143). Cu atât mai mult cu că lipsa unci stîngi locale, naționale, intelectuale (*Condamnări...*, p. 15) cere dublarea acestui efort. Reinventarea "democrației liberale românești" rămîne deci problema politico-politologică nr. 1. De unde și valoarea textului manifest *Liberalismul și inamicii săi* (*Irepetabilul...*, p. 105-110). Ca și a celorlalte unde se rezumă, se analizează și se "popularizează" (după izvoare mai ales americane) toate postulatele libertății și ale liberalismului. Deci și cel socio-economic.

Dacă lucrurile stau astfel – și nu mai începe îndoielă că ele aşa stau – nu-ar trebui să mai avem nici o inhibiție în invocarea și folosirea curentă a unor noțiuni, violență anatemizate, timp de decenii, de marxism-comunism. Ele se numesc pur și simplu: "burghezie", "pături mijlocii", "proprietate particulară", "capitalism", "privatizare", "piată liberă", "bursă de valori", "faliment" etc. etc. V.T. va fi observat, desigur, că aceste noțiuni-cheie, elementare, au ieșit practic din circulație, chiar și din cursul ideologic al opoziției. El însuși le folosește foarte, foarte rar. Știm bine că, din perspectivă pur occidentală, este vorba de adevărate truisme și că a le mai invoca, fie și polemic, înseamnă a forța ușă deschise. Dar nu aceeași este și situația la noi, după decenii de luptă de clasă, care a demonizat și extirpat, pur și simplu, toate aceste noțiuni esențiale. Chiar și opoziția cea mai "liberală" le folosește rar.

Dezbateri

Se vorbește mereu (o vai!) de "imagină României". Prin lectura unor astfel de texte (ne legănam încă în această iluzie), chiar și recent formata *Comisie pentru integrarea europeană* a Parlamentului și-ar putea face, măcar în parte, o idee ceva mai exactă despre ce se gîndește la noi în acest domeniu. Apar cărti (nu multe, dar apar) despre "Europa" și "integrarea europeană". Toți autorii pe care-i vom aminti au, pe de altă parte, și texte notabile despre această problemă esențială. Avem și o mică "evidență" bibliografică, de uz personal. Dar, se pare, clasa politică de la noi nu prea... citește cărti. Dacă am rugă pe unii lideri de partide să ne indice doar titlurile ultimelor trei volume citite anul acesta, i-am pune, cu certitudine, într-o mare dificultate. Deci... renunțăm. Din spirit caritabil, bineînțeles. Dar și cu destul regret.

Într-o primă categorie, de bază, elementară, indispensabilă, se află comentariul zilnic.

Mai precis: editorialul politic. S-au scris un număr enorm în ultimii cinci ani, însă extrem de puține rezistă la proba de foc a culegerii în volum. De fapt, *Punct și de la capăt* de Ion Cristoiu (București, Publishing House Elf, 1991) este singurul care poate fi luat în discuție. Într-un sens, este chiar... singurul. Autorul se dovedește un profesionist, căci nu este chiar simplu să scrii, anii la rînd, cîte un editorial zilnic, plus unul săptămînal, să conduci două cotidiane de mare tiraj, un săptămînal și să faci și emisiuni etc. etc. Ion Cristoiu are experiența vieții și a oamenilor. Cunoaște bine epoca și protagoniștii săi. Are și o vastă sferă de relații, spirit de observație, bun simț popular, inteligență și spirit critic. Poate, în același timp, da cu o mîna și lău cu sînge rece cu alta. Demonstrațiile și analizele sale merg, uneori, inevitabil, în zig-zag, fiind suprapuse peste evenimente cotidiene, adesea contradictorii. Dar diagnosticul este, de multe ori, exact.

Ion Cristoiu știe, de pildă, de "influență nefastă a balcanismului asupra democrației de tip occidental", de mare, enormă diferență, dintre "neocomunismul de tip Gorbaciov" și "revoluția anticomunistă" de la noi. De faptul, mai ales, că "fundamentele comunismului au rămas intacte". Ceea ce este însăși esența situației politice românești. Stilul este direct, cursiv, lizibil, fără mari pretenții "esentiale" sau, și mai nepotrivit, "literare".

Culegerea de articole al lui Ion Cristoiu este reprezentativă și sub alt aspect. Ea ilustrează trecerea de la articolul zilnic, inevitabil fragmentar și analitic, la generalizare și privire de sinteză. Ultimul text, *În loc de epi-*

log, trage concluziile și definește exact și sintetic situația României în 1991. "Răsturnarea dictaturii ceaușiste a împins la putere o echipă reformist-ceaușistă." Și, observație capitală: "La nivelele de bază, noul regim a fost cucerit... de o armată de mediocriță hotărîte să-și aperse cu orice preț pozițiile". Este una din dramele cele mai profunde ale României actuale, efect direct al ceaușismului. Aceasta a dus la "înăbușirea a tot ceea ce era spirit viu în societatea românească". "România apărea ca o provincie îndepărtață a Europei, un loc unde nu se întâmpla nimic". S-a schimbat mult această imagine? Reținem, în concluzie, că Ion Cristoiu face legătura, și cu succes incontestabil de public, între jurnalismul cotidian și reflecția politologică organizată. Este o primă recuperare a timpului pierdut și o adaptare notabilă la un alt climat ideologic și mod de analiză.

După 1989, un număr de critici literari remarcabili, îndeosebi din ultima generație, au devenit și comentatori politici. Evoluție firească. Spiritul critic refuzat de regimul totalitar simțea nevoie unei destinderi și recuperări integrale a exercițiului său. Deprinderea analizei și gustul ideilor generale, libertatea de spirit și vocația latent sau declarat pro-occidentală a multor critici literari i-a împins, firesc, spre atitudine independentă și de aici spre opoziție. Că partidele politice n-au știut (sau n-au intenționat) să recupereze aceste forțe publicistice de prim ordin a fost – se vede azi cu ochiul liber – în detrimentul lor. Am analizat în altă parte această situație complexă ("Intelectualii și politica", în *Româniul Liber*, 5, mai 1995). Reținem, deocamdată, în acest cadru, doar volumul, de prim ordin, al lui Nicolae Manolescu, *Dreptul la normalitate. Discursul politic și realitatea* (București, Ed. Litera, 1991), salutat într-o prefată entuziastă de Vladimir Tismaneanu ca un document al "renașterii prozei politice românești". De fapt, al "eseului politic" orientat spre o idee centrală: revendicarea energetică a "dreptului la normalitate" politică. Este vorba, de fapt, de revenirea la o dublă "normalitate": la cea (internă), de dinainte de 1940, și la cea occidentală, care a cîștigat – într-adevăr, dar aproape numai pentru ea! – războiul rece. Doar "normalitatea" pe care o visăm are încă la noi ceva din nostalgia dureros frustrată a lui Cio Cio San care așteaptă eteru pe Pinkerton. Marele mit (și sub multe aspecte catastrofal mit) "vin americanii" n-a atras, se pare, nici un analist politic român. Si totuși, alături de alte două-trei (al "situației reversibile" între altele, pe care-l com-

pensa într-un fel) el a constituit o componentă esențială a mentalității românești, ca să nu spunem al întregii Europe de Est, sub dominație sovietică. Este chiar de mirare că aceste realități profunde nu s-au bucurat încă de atenție din partea observatorilor socio-politici.

Scrisă cu evidentă distincție intelectuală, textele lui Nicolae Manolescu interesează politologia noastră incipientă sub cîteva aspecte. Într-un fel și *Dreptul la normalitate* este o carte de "tranzitie". De această dată, nu însă de la jurnalistică, ci de la "discursul" criticii literare la "discursul analitic", apoi "politic". Din ereditatea și formația critică a autorului provin toate preocupările de a depista și clasa "principalele evenimente comune din discursul puterii pericolite", "modelele" de reformă de sus, "temele", "ideile" și "vocabularul" ideologiei extremiste de dreapta etc. Se simte în astfel de pagini precise și totodată relaxate antrenamentul, deprinderea, capacitatea și plăcerea analizei, uneori – am spus – ușor diletantă. Dar, pe de altă parte, înțelegem foarte bine și insistența asupra unor teme mult timp interzise. Mai ales a analizelor de "politica externă". Chiar dacă – uneori – în ton (aparent sau nu) de *causărie* ele sunt nu mai puțin pătrunzătoare. Nu le-am întîlnit în epocă, în treacăt și spus, la nici un lider politic brevetat.

Preocupările centrale ale lui Nicolae Manolescu fixează foarte bine cadrul reflecției politologice actuale: *Revoluție și restaurație. Cadavrul securității. Problema națională. Ideologie extremistă și joc politic. Europa nu e cu noi*, "comunismul este politic și urmărește să cîștige și să păstreze puterea". A-l "reforma" constituie O iluzie primejdioasă. Bune pagini sunt scrise și în legătură cu stalinismul lui N. Ceaușescu, precum și despre necesitatea suprimării radicale a comunismului ("capitalism malignizat") printr-o "terapie de soc".

Tonul calm, analitic proiectează aceste idei și constatări în spațiul tot mai abstract al ideilor generale. La Nicolae Manolescu, tonul pamphletar, vindicativ, recriminator a dispărut.

Unele idei sunt controversabile, mai bine spus susceptibile de cîteva completări și nuanțe. *Despre oportunism* ar fi un exemplu. Dar problema trebuie pusă și tratată cu toată "răceala". În caz contrar s-ar respinge, de fapt, în bloc, întreaga cultură română activă "rămasă" în țară. □

(Continuare în numărul viitor)

Document

Cazul Vasile Luca

(continuare din numărul trecut)

am introdus cea mai severă control finanțier. Sabotaj ar fi fost atunci dacă am fi lăsat desmășul, risipa și jafuri la întreprinderile de construcție șiute de toată lumea din conducere partidului și a Guvernului.

În cea ce privește finanțarea pe întreprinderi cu fond de rulment și cauzele pentru care o serie de întreprinderi au avut în cursul anului 1951 întravări poate învino-vări pe Iacob și Craiu că într-o măsură ei ar fi sabotat aceste probleme. Trebuie să spun că și în această problema cercetăriile au fost cu totul unilaterale din care cauza vina Ministerului de Finanțe a fost astăzi de exagerat înțit am fost și eu acuzat că așa fi știut că Iacob și Kraiu sabotază și eu am tolerat. Este absurd asemenea acuzație cînd din potriva eu am dat înțotdeauna lozinca și linia mea a fost că primatul în chestia cheltuielilor statului adică din buget este cel economic, finanțarea economiei naționale. Tocmai pentru că eu am socotit că finanțarea economiei naționale este între problemele cele mai importante am pus pe Dobrohotov consilier sovietic care era specialist în aceasta problemă că se ocupă el personal cu finanțarea economiei naționale. Deși în mod nejust – ca să mă poată lovi și mai mult decât scoaterea mea dela finanțe și de ori ce funcție de stat și de partid și umflând vina mea băga în pușcărie și exterminat – a fost negat or ce succes al Ministerului de finanțe, eu socot că introducerii "gospodării" chibzuie primul din Republici Populare Statul nostru în Fruntea cu PMR a înregistrat un mare succes. Era inherent ca la o așa mare cotitură economică finanțarea treccerea de la forma capitaliste la finanțarea socialiste se avem și greutăți și lipsuri și început dar în general noi am izbutit cu aceasta mare reformă. După ce am început ca se introducem în 20 de întreprinderi cu titlul de experiență pentru a vedea cum merge atât pentru conducerea întreprinderilor cît și aparatului finanțier, ministerele și conducerea întreprinderilor au văzut avantajele, cointeresarea materială atât a muncitorilor cît și funcționarilor și a direcție la ridicarea productivitatea muncii, reducerea prețului de cost deci mărire producției și transformarea întreprinderilor nerentabile pînă a-

Se știe cei competenți în ce hal se găsea întreprinderile de construcție pînă la numirea lui Hossu ca ministru care a început reorganizarea întreprinderilor de construcție la noile forme mărită capacitate de producție prin întreprinderea de prefabricate. Trei miliarde a costat statului sanarea acestor întreprinderi.

Eu tocmai din cauza situației destul de proaste a întreprinderilor de construcție și din cauza greutăților în întocmirea proiectelor de construcția nu am aplicat legea în mod mecanic și la lucrări serioase fixate și locuri unde se construiau am deschis finanțarea pe baza proiectului parțial sau chiar fără a fi prezentat proiectul fixind date cînd proiectul trebuie se fie gata. La Canal la Min. energie electrică la Metalurgie ect. Un an înainte adică în anul 1949 am preventit ministeriale despre introducerea disciplinei financiare și la finanțarea construcții și se facă proiecte la timp. Pentru pregătirea proiectelor am acordat 180 milioane lei. Pînă la 1951 finanțare s-a făcut numai pe baza planului acordind ministerelor 15% avans. Se știe cum a fost risipit banii. Neputind executa planul din cauza lipstei de proiecte s-a făcut alte lucrări mărunte și mari care a rămas neterminat din cauza că nu le a ajuns banii care a fost risipit prin deschiderea șantierului fără a avea proiectul de execuție muncitorii angajați primea salariile fără a lucra. Sau mutarea șantierului dela un loc la altul ect. toate aceasta a păgubit statul în cîteva miliarde. Eu nu numai că n-am făcut nici un act de sabotaj la finanțarea construcțiilor dar nici n-am greșit cînd

Anatomia comunismului

tunci în întreprinderi rentabile și ridicarea rentabilității tuturor întreprinderilor. De aceia nu numai eu în oarecare "scop ticălos de sabotaj" ci în interesul mare ale construirea socialismului a îndeplinitrii planului de producție în interesul mare al statului și a clasei muncitoare și pe baza cererea Ministerelor repede am trecut la generalizarea și treptat în anii 1950-1951 cele mai multe întreprinderi a trecut la gospodărire chibzuită. Cu cît era necesar și cu folos aceasta schimbare în finanțarea producției arătă faptul că nu numai cele 20 întreprinderi avea datoria către BNR 30 miliarde lei. Întreprinderile nu cunoștea și nu se interesa de prețul de cost, nu faceau planul finanțier, nu se interesa de rentabilitate ci cereau ori ridicarea prețurilor la produsele lor, acoperirea din Buget pierderile lor. Toate aceste dacă lăsam se continuă aduceau nu la construirea socialismului ci la inflație la prăbușirea economiei financiare. Asta ar fi fost adeverat sabotaj. Și nu trebuia fac pentru aceasta nimic altceva decât se fac pe prostul și se aprobat tot ce cerea Ministerul pentru bugete lor proprie se aprobat tot ce cereau întreprinderi ca fond de rulment, nu se supără nimeni de mine nu se certam cu nimeni, dar duceam finanțele țării la răpă și pe mine la strang. Am mai arătat în ce greutate a fost pus pe capul meu cu Bugetul 1951 și am cerut folosirea la maximum toate rezervele întreprinderilor care a existat și există cît lume pentru că altfel nu puteau să dezvolte pe proprie picioare. Se controleze serios că nu cumva se facem duplu finanțare adică și din prețuri și din Buget și tocmai ca treptat se fie scoase cu tot din finanțare din Buget a fost abrobată întreprinderilor 20% din beneficiu pentru completarea fondului de rulment plus prin faptul că la proprie fonduri nu mai plăteam ci primeau dobînda la bancă, procente în urma sumelor depuse iar prețurile incasau ca și atunci cînd lucrau pe credit și plăteau dobînda se măreau fondurile lor și a fost scutit de a mai cere din Buget. Nurmai cu rea credință sau ignoranță poate acuza pe mine că aș fi sabotat sau aș fi tolerat pe ori și cine din subalternii mei să saboteze dacă aș fi știut. N-am cunoscut faptul că fondurile aprobată a fost achiziție cu mare interzire întreprinderilor și nici faptul că aparatul finanțier a luat dela întreprinderi în loc de beneficii fondurile lor de rulment. Nimeni n-a plâns de mine? La fie care sădintă de Consiliul de miniștri unde discutam lichidarea blocajului la conturile întreprinderilor la B. Stat am arătat cauzele adevărate și a fost aprobat raporturile și propunerile mele fără ca cineva din Ministerii ar fi ridicat problema că și Min. de Finanțe este vinovat.

(continuare în numărul viitor)

Faptul că cauza greutăților cu fondurile de rulment nu era sabotajul dovedește și faptul că după reforma cînd de mult am fost scos dela Finanțe ajuns la blocarea conturilor în valoare de 1,5 miliarde lei noi sub noua conducere a Băncii și a Ministerului de Finanțe. Așa mare blocarea conturilor întreprinderilor nu am avut nici odată sub conducerea mea a Finanțelor. Părerea comisiei sovietice a fost nu numai că întreprinderile nu lipsesc de fonduri de rulment ci au prea multe fonduri în mîna lor adică în conturile lor.

A nega succesele Finanțelor este falsificarea istoriei revoluției noastre socialiste este negarea succesele partidului și a guvernului în cele patru ani cînd am condus eu Ministerul de Finanțe. Se știe în ce condiții am venit eu adică pus la acest post de către CC PMR. Avea 2 luni după reforma bănești în 1947 Bugetul Statului avea deficit 7-8 miliarde scumpețea creșteea vertiginos mergea spre inflație din nou – dușmanii se urlau că reforma bănești se prăpusește și au făcut tot ca să împiedice provoacă și se me calomnieze, atunci cînd am intrat la Finanțe în locul lui Alexandrini. În timp de 2 luni am lichidat deficitul punând pe capitaliști în rînd în fața Administrațiilor finanțiere ca să plătească impozitul. Am oprit scumpirea produselor forțind pe țărani să aducă mai multe mărfuri la piață prin încasarea masive a impozitului atât cel în anul curent cînd și restantele. Am fost opriți în acest fel pentru a încasa impozitele restantele de impozit mărite și amenziile pentru că creiam nemulțumirile între țărănimile. A fost criticat Ministerul de Finanțe, că din cauza că a mai rămas din aparatul vechi și el jăcămănesc țărănimii. Aceasta critica a apărut în *Scînteia* înainte de alegeri din 1948 scrise de tov. Gheorghiu-Dej. "Despre problemele practice ale alianței". Rezultatul a fost că pe baza faptului că așa a hotărât Secretariatul a fost aprobată reducere și eşalonări și apoi mergind pe această linie în Plenare CC PMR de 3-5 Martie 1949 s-a hotărât nouă îmlesnire pentru țărăniminea muncitoare în ce a ce pivește impozitul agricol. Legea impozitului agricol a fost salutată de conducerea partidului B.P. în unanimitate și lăudată în presa sovietică. În perioada acea eu cred că politica față de țărăniminea a fost justă necesitate istorică și eu am fost condamnat cu deviere în 1952 cu dovezile din 1947-48. Înțelegerea falsă a acestei probleme, neînțelegerea lui Stalin în cele 3 lozinci în problema țărănească care corespund fiecare în perioade aparte. □

Actualitatea

Sindicatele și politica

FLORICA VASILIU

Relația sindicate-politică concentrează explicit sau implicit majoritatea discuțiilor din ultimii cinci ani asupra sindicalismului. Demararea campaniei electorale oficiale le va reduce nemijlocit în actualitate, datorită intensificării inevitabile a demersurilor reciproce, ale sindicatelor și ale partidelor politice, de stabilire a unor noi alianțe sau de revigoare a celor vechi.

Apariția sindicatelor independente a fost considerată la vremea respectivă de cvasitotalitatea salariaților ca unica posibilitate de redobîndire a identității sociale pierdute în comunism, cînd și a drepturilor ce li se cuvin. Drept urmare, încrederea în aceste noi instituții a fost pentru început deosebit de mare, direct proporțională cu aşteptările și aspirațiile legate de sindicate, care se va diminua ulterior într-un ritm rapid. Privită ca un fenomen firesc și de către partidele politice, ele însăși în căutarea propriei identități, odată cu depășirea fazelor de reconstrucție organizațională, cu primele acțiuni revendicative, cu constatarea potențialului lor persuasiv, au început demersurile directe sau mediate pentru recuperarea sindicatelor, concomitent cu contestarea fățișă sau disimulată a legitimității lor.

Pentru a analiza raporturile acestora cu politica se impune de a început o precizare: sindicalele sunt parte a societății civile, și nu forțe politice, cum deosebi sunt tratate. Înlăturarea acestei reprezentări eronate prezintă o importanță mult mai mare decât ar părea la prima vedere. Dintre multiplele consecințe ce pot fi luate în considerare, aş aminti căteva cu un impact decisiv asupra societății în tranziție, inclusiv asupra vieții politice.

1. Experiența comunismului, ca și dezamăgirea instalată odată cu epuierea efervescenței revoluționare a zilelor din decembrie 1989, după care cea mai mare parte a populației a fost exclusă de la treburile publice, evoluție relativ normală, au determinat reinstituirea unei relative apatii politice, însoțită de neîncredere în politică și în oamenii care o realizează. Prezentarea sindicatelor drept componente ale cîmpului politic are consecințe nemijlocite asupra acestor organizații cu funcții

distințe în reglementarea relațiilor de muncă, în regăsirea și păstrarea echilibrului social și economic al unei societăți bazate pe economie de piață, ducînd la pierdere încrederii din partea aderenților și așa dezamăgiți de evoluția și limitele puterii lor. Implicit, este o modalitate de contestare a legitimității teoretice și mai ales reale a sindicatelor.

2. Dacă anii ce au trecut au evidențiat apetența crescută pentru politică a unor lideri din stafful sindical, în schimb membrii de rînd au respins și resping în continuare implicarea în politică a sindicatelor. Atunci cînd se produce o asemenea opțiune, mai devreme sau mai tîrziu, are loc o diminuare a eficienței sindicalismului. Printre cauzele crizei sale actuale se numără și transferul unor lideri sindicali în partidul politic de guvernămînt, sau încheierea unor alianțe politice fără consultarea bazei. Niciodată nu va exista o coincidență totală între politica sindicală a liderilor și opțiunile sindicaliștilor, atât timp cînd acestea își vor păstra caracterul de organizații de masă, însă, în practică contează nivelul discordanței existente.

3. Analiza tranzitiei din România sănătătoare uneană în a constata ritmul lent în care se reconstruiește societatea civilă, dacă nu neagă pur și simplu existența ei. Or sindicalele, cu toate erorile și eșecurile lor, constituie un argument în favoarea existenței ei, chiar dacă în stare embrionară sau segmentală. Protestele sindicale au antrenat categorii numeroase de salariați ce au acționat pentru dobîndirea sau apărarea unor drepturi legitime, excludînd bineînțeles manifestările pseudo-sindicale de tipul mineradelor. Pierderile economice inevitabile nu le anulează caracterul legitim, atât timp cînd se bazează pe conflicte de muncă reale și se înscriu în prevederile legilor. Conflictele cronice, cînd și consecințele frustrărilor acumulate ca urmare a nesoluționării lor, produc tot atîta pierderi, dacă nu chiar nu mai multe și se constituie într-un potențial exploziv cu urmări greu de anticipat.

Raporturile sindicalismului cu politica, indiscutabil multiple și complexe, își au sorginte în rădăcinile doc-

Actualitatea

trinare și acționale comune ale sindicatelor și ale partidelor de stînga. Sprijinirea reciprocă în decursul timpului alimentează un stereotip cu largă răspîndire în opinia publică din România, inclusiv în rîndul unor analiști și comentatori, privind legătura organică dintre sindicate și formațiunile socialiste și social-democrate. Indiscutabil reală din punct de vedere istoric, această legătură s-a diminuat în ultimile decenii, sindicatele contemporane evoluînd îndeosebi în direcția pragmatismului sau mai nou a corporatismului. Tradiția europeană îndeosebi a înrădăcinat ideea că sindicalele au fost și sunt exclusiv aliatele partidelor socialiste, social-democrate și comuniste. Dar chiar și în spațiul european au existat și există concomitent sindicate de orientare creștin-democrată, e adevarat considerate tot de stînga, care au avut sau au o pondere importantă în cadrul sindicalismului. Ele s-au constituit și au activat cu sprijinul Bisericii catolice îndeosebi, dar și cu cel al partidelor de aceași orientare.

Evoluția societăților occidentale europene, intrarea lor într-o nouă fază, cea postindustrială, a determinat și reorientarea mișcării sindicale, inclusiv accentuarea independenței ei față de politică. Cu atât mai mult cu cât s-a constatat că perioadele de guvernare de stînga produc intensificarea conflictelor sociale și corelativ a acțiunilor revendicative. Totodată amplierea mișcărilor sindicale este în directă relație cu preponderența proprietății publice sau de stat, ele diminuîndu-se de obicei acolo unde proprietatea privată este predominantă.

Pe de altă parte, negocierile, ca mijloc esențial de dezamorsare și soluționare a conflictelor de muncă sunt un atribut al liberalismului contemporan. E adevarat că în ultimi ani inclusiv acest model, al negocierilor, este pus sub semnul întrebării, apărînd o nouă orientare, cea a managementului participativ care diminuează rolul sindicatelor în reglarea relațiilor salariale, punînd accent pe relațiile directe dintre patronat și salariați. Prin urmare, este foarte greu de a mai face demarcație precisă în orientarea și acțiunea sindicală în funcție de criteriile ideologice tradiționale sau chiar actuale.

O altă tendință, o constituie evoluția spre sindicalele corporatiste. Conotația negativă a termenului de corporatism, asociat istoric practicilor fasciste, e pe cale de a da naștere unei alte false reprezentări a sindicalismului, deja manifestă și în spațiul românesc. În realitate acest tip de sindicalism reprezintă doar colaborarea dintre

patronat și sindicate în condițiile în care interesele acestora nu mai sunt radical diferite, iar distanța socială dintre patron și salariați se diminuează. Este în fapt o altă fațetă a adaptării pragmatice a sindicalismului, pentru a subzista în condiții diferite de cele care i-au dat naștere.

Pornind de la aceste evoluții actuale, cît și de la criza incontestabilă a sindicalismului contemporan, se poate încerca un comentariu al raporturilor dintre sindicate și politică în România anului 1995. Se impune această precizare de loc și timp deoarece sindicalismul este unul din cele mai mobile și specifice fenomene sociale, purînd concomitent amprenta momentului istoric și a modelelor culturale predominante dintr-un anumit spațiu social. Numai prin această dublă raportare la timpul și spațiu social se poate înțelege evoluția lui, inherent contradictorie.

1. Sindicatele timp de 50 de ani nu au fost independente, ci doar o prelungire a partidului unic, "cureaua de transmisie" a acestuia. În consecință independența atât de dorită, a fost o noutate căreia trebuiau să-i facă față aceste organizații renăscute după 1989, începînd cu liderii și terminînd cu aderenții. Pluralismul social, mai mult decât cel politic, este mai greu de asimilat de o populație căreia îi lipsește obișnuința diversității și capacitatea de a-și asuma responsabilitățile ce decurg de aici. Această incapacitate este amplificată de caracterul eterogen și de masă al sindicalismului.

2. Datorită rolului ce le-a fost atribuit de partidul unic, prin intermediul sindicatelor comuniste s-au întărit autoritarismul și paternalismul, omniprezente în viața românilor, potențate și de persistența modelelor tradițional-arhaice de viață. Aceste atribute ale vieții individuale și sociale, se fac simțite inclusiv în activitatea sindicatelor. Fie că doresc ele patronajul unor forțe politice, de obicei cu putere de decizie, deci la putere, pentru sprijinul potențial cel pot dobîndi de la acestea, fie că partidele de orice nuanță, cu puține excepții, consideră firească și necesară alianța dintre ele și sindicate, pentru forța ce stă în spatele acestora. Păstrarea independenței reale este deosebit de dificilă în condițiile concrete din România, atât timp cât sindicalele sunt supuse unei duble presiuni, a puterii și a masei de aderență.

3. Istoria sindicalismului din prima jumătate a secolului s-a caracterizat și în România, prin simbioza dintre

Actualitatea

acesta și partidele de stînga. Chiar dacă în memoria individuală și colectivă a actualilor sindicaliști, inclusiv a liderilor, acest fapt este prea puțin prezent, el este actualizat în funcție de anumite interese conjuncturale. Iar majoritatea populației, inclusiv analiști ai vieții sociale și politice, continuă să aprecieze sindicalele conform acestor grile, în cea mai mare parte depășită de evoluțile din ultimii ani, inclusiv la noi.

4. Sindicalismul postrevoluționar din România nu are în spate nici o experiență semnificativă de rezistență la comunism care să-i fi conferit din start independență și legitimitatea necesară, astfel încât ele sunt percepute diferit în funcție de interesele particulare ale fiecărui actor social.

5. Din cauza distrugerii societății civile de către comunism, și a încetinelii cu care aceasta se reconstruiește, cît și a nevoii de sprijin masiv în realizarea obiectivelor lor, într-un mod sau altul, aproape toate partidele au supralicitat importanță implicării politice. O populație ce poartă oricum anatema colaboraționismului activ sau pasiv cu regimul communist, este din nou culpabilizată pentru lipsa angajamentului politic. Apatia politică nu este un sindrom național, cum prea adesea se crede, ci are varii cauze sociale, unele specifice bineînțelelor tranzitiei din spațiu nostru social. Sindicatele, parte a societății civile, cel mai activ segment al ei deocamdată, indiferent de criza în care se zbat, sunt împinse spre o clarificare mergînd pînă la identificare cu anumite partide sau alianțe politice. Atunci cînd majoritatea centralelor sindicale se aliniază diferitelor forțe politice, cînd liderii intră într-un partid sau altul și chiar sunt promovați în conducerea lor, este foarte greu pentru cei care mai reușesc să-și păstreze independența, să-și dovedească legitimitatea, cu toate că sunt singurii ce o pot proba cu adevarat.

6. Conform tradiției sindicalismului european, și mai puțin adecvat momentului, după consolidarea organizațională, marile centrale au încercat să se autodefinască doctrinar, ceea ce a întărit în conștiința colectivă ideea de angajare politică. Surprinzător, au apărut mai multe centrale declarat creștin-democrate, fără acoperire în masa aderenților, fără a exista cea mai salbă relație între ortodoxism, ca religie dominantă, și sindicalism. Singura paralelă ce s-ar putea stabili ar fi cu partidele de orientare similară, dar care nu s-a concretizat într-o colaborare sistematică sau în alianțe de durată. Explicația,

atunci cînd nu e vorba de pur oportunitism, ar putea fi găsită în nevoie de autodefinire, de găsire a unei identități colective, de refuz și la nivel doctrinar a actualei puteri, în convingerile unor lideri și nu în ultimă instanță în rațiuni pragmatice de afiliere la diferite organizații internaționale cu care aveau mai multe afinități sau care le-au oferit sprijin logistic, educațional și moral.

7. Prin specificul lor de organizații de masă, prin caracterul predominant municișor, prin promovarea colectivismului a solidarității, chiar a egalitarismului și populismului se apropie mai mult de partidele de stînga și de strategia și tactica acestora, fără a fi însă forțe conservatoare. Caracterul sindicalismului nu poate fi apreciat decât în funcție de un anumit moment și de particularitățile sociale, economice și politice ale acestuia și trebuie raportat la cerințele lui funcționale distincte.

Desigur, raporturile sindicatelor cu politica pot fi numeroase și abordate din diverse unghiuri de vedere, acest comentariu oprindu-se doar la semnalarea unor tendințe de principiu.

Statutul lor nu le împiedică să se implice în gestionarea schimbării, a reformei economice, ci din contră, le obligă să-și asume responsabilități specifice sporite care să conducă la diminuarea costurilor sociale deosebit de ridicate ale tranzitiei, fără a deveni altceva decât ceea ce sunt. Reușita unor astfel de demersuri este în stînsă corelație cu gradul de legitimitate atins și direct proporțională cu recunoașterea sindicatelor și a liderilor ca adevarati parteneri sociali. Aspirația și necesitatea participării nemijlocite a sindicatelor la gestiunea economică și socială este oriunde mult mai accentuată în perioadele de schimbare socială, de criză, de unde provine și tendința implicării politice directe, cu consecințe negative, imediate sau mai îndepărtate, în plan organizațional și funcțional, ce contribuie la diminuarea credibilității lor sociale.

FLORICA VASILIU – She graduated from the Faculty of Sociology, University of Bucharest. Ph.D. candidate with a thesis on the history of trade unions and the trade unions' leaders.

Currently she works as Senior Researcher at the Institute of Socio-Human Sciences in Sibiu.

Sistemul electoral românesc față în față cu democrația

DANIEL SĂULEAN

Electorat și clientelă

Două sunt componentele unui sistem electoral. Alegerii și aleșii acestora alcătuiesc, în calitate de subsisteme sociale, sistemul electoral. Spațial, acest sistem prezintă tendința de cuprindere a întregului macro-sistem social, deși din morfologia sa vor fi întotdeauna excluse anumite minorități, plasate în afara categoriei numite "electorat". Temporal, este un sistem cicloid, activat periodic ori de câte ori situațiile strict determinante reclamă reasumarea statutelor de alegători în fața urnelor și de candidați pe buletinele de vot. Universalitatea votului în fundamentarea democrațiilor și a oricărui regim politic (cu excepția celor absolutiste – dar și ele uneori simulatoare ale plebiscitelor) a fost posibilă prin grăția excluderii acordate în epoca modernă procedurilor electorale, în recrutarea clasei conduceătoare politice, precum și în raționalizarea autorității (așa cum a fost definită de Max Weber).

Pentru a evalua calitatea sistemului electoral din România trebuie făcut în prealabil o considerație cuprinzătoare asupra actului politic de la noi. Există deja opinii și studii multiplu argumentate în favoarea unui fir de continuitate în comportamentul politic al maselor – un instinct "zoon politikon" trezit abia acum 100 de ani, suficienți în a cuprinde, în 3 sau 4 generații, esența experienței istorice a statului român. Prima generație poate fi considerată cea care a contribuit la conturarea spectrului politic interbelic; a doua este cea care a trăit traumatismul pastișei electorale din vremurile comunismului, de la măsluirea urnelor până la măsluirea a înseși ideilor de politică și partid. La rându-i, cea de-a treia generație și-a deprins comportamentul în perioada "Ceaușescu", dar este generația care, deși nu a făcut Revoluția, a cîştigat-o. După Decembrie 1989, a cîştigat și primele alegeri

care marcau întoarcerea la un exercițiu probat cu deosebire de democrațiile occidentale. Ponderea acestei ultime generații mature în gestiunea voturilor, o generație care în 1990 depășea pragul de 40 de ani, este într-o ușoară expansiune, de la 33,1% în 197, la 33,5% în 1993; ritmul de creștere se va potența în viitorul mediu, prin reducerea drastică a contingentelor care depășesc 18 ani, corroborată cu previziunile de "îmbătrînire" generală a populației. Ca orice segment demografic în vîrstă, el votează cu predilecție pentru *status quo*, ca echivalent al "liniștii". Pensionarii, într-un împovărtător din punct de vedere economic raport de 1 la 1,7 activi, pot apropria 35-38% din sufragii, și chiar mai mult prin disciplina lor. Eliminând deci această treime ordonată, descărcată în sacul partidului de guvernămînt, rămîne destul de puțin procentaj de redistribuit celorlalte partide și clientelelor lor.

Fenomenul clientelar acaparează întreg spațiul politic, traducîndu-se în forma de obiectivitate a actului politic. Reprezentarea partidelor în organisme legislative și executive are ca rațiune ultimă protejarea și promovarea intereselor provenite din partea unor clienți punctuali, electori potențiali sau reali ai partidelor. A avea clienți pentru produsele politice nu înseamnă că necesitatea face politică, ci eventual negustorie sau cămătarie. Ceea ce deosebește actul politic de comerț este ideologia. La scară societală trebuie să există o separație netă între fluxul ideologilor și fluxul guvernării – al acțiunii raționale. Separarea a fost acceptată tacit de către toate societățile care funcționează după principiile democrației. Una dintre cele mai spectaculoase identități între fluxuri s-a realizat în regimurile fasciste și comuniste, singurele care au îndrăznit o transpunere a propagandei doctrinare în planul guvernămîntului. Operaționalizarea ideologiei, rîvnită de fanaticii "conducerei științifice", s-a dovedit a fi un colaps agonizant, generat de neavenirea oricărui intervenționism utopist în actul guvernării. De aceea și pro-

misiunile din timpul campaniilor electorale nu se regăsesc, pe atât de ușor pe cît au fost făcute inițial, în programele de administrație ulterioare accederii la Putere.

Scrutin uninominal?

În perioade de reașezare socială, de tranziție politică și de radicală schimbare economică, fenomenul clientelar cunoaște polarizări și fraționări. O asemenea tranziție, pornită de la supracentralizare și de la o economie fără piață liberă, creează mediul pentru imersia explozivă a relațiilor de clientelă, așa cum copiii orfani sau abandonati își caută noi instanțe parentale, similar procesului frustrant de disonanță cognitivă (Leon Festinger). John Duncan Powell (citat în Mattei Dogan și Dominique Pelassy, *Cum să comparăm națiunile*, Alternative, 1993, p. 90-97) leagă fenomenul de proliferare clientelei de modernizarea statelor, de depășirea tradiționalismului sprijinit pe relații orizontale și trecere la verticalizarea relațiilor sociale, echivalentă cu *maturizarea* maselor. Specializarea de tip patron-cliente se circumscrie tipologiei stăpîn-mase, și marchează diferențierea socială originată în diviziunea muncii – acea diviziune pe care Emile Durkheim o consideră esențială în evoluția de la solidaritatea mecanică la solidaritatea organică. Schimbarea conținutului solidarității inter-umane se reflectă în două procese succesive – asociere și cooperare –, condiții necesare în transformarea societăților inferioare, impregnate de tradiționalism, în societăți superioare. În mod propriu evolutiv, arhitectura democrației, atât timp cît sfera politică nu concide cu cea socială, presupune respectarea principiilor selecției și alegerilor reprezentative la nivel național, dar și la nivelul partii partidice. Nu putem să nu înferm negativ asupra calității sistemului electoral românesc, construit după 1990, cînd avem în vedere slaba cristalizare a partidelor, clădită în jurul cîte unui patron vag carismatic, și mai puțin în jurul unor doctrine. Clarificarea doctrinară a fost amînată intenționat, voturile acordate în precedentele alegeri neurmînd decît rațiunea clientelară primitivă sau inertia cîtorva segmente, fără relații precise, din corpul electoral. Degringolada ideologilor, încurajată și de îngăduitoarea lege de constituire a partidelor, a provenit din mult invocata lipsă de maturitate politică a electoratului român, căruia unii analiști îi refuză pînă și acest statut. Cu toate acestea, corpul electoral a sanctiunat inconsistenta ofertei politice, lăsîndu-

du-se pradă confuziei dintre politică și politicianism, confuzie încurajată prin creditul acordat celor mai abili în specularea efectelor naționale – clienți în sine sau profitori ai sistemului politic pluralist.

Proliferarea partidelor este o oglindire a structurii mozaicate a societății. Corelația dintre opțiune și identificarea interesului individual în spectul ofertei politice, corelație măsurată într-o *volatilitate electorală* ridicată, respectiv o fluctuație apreciabilă de la o rundă electorală la alta, denotă metamorfoza acută prin care corpul social, puternic egalizat în privința nivelului de viață în perioada comunistă, și-a diferențiat radical statul în interior. Un singur segment social va fi mai larg și mai stabil pe termen lung: țărăniminea. Perspectiva lui este în continuare accentuarea gradului de omogenizare internă – dar o omogenizare în săracie, pentru care nu e responsabilizat politicul, datorită nivelului scăzut de cultură civică. Pe fundamentalul țărănesc nu s-a reușit nici în perioada interbelică, atunci cînd s-a aplicat cel mai elaborat program de susținere a țărănimii, și nici prea curînd nu se va reuși edificarea acelui segment, suficient de larg, al unei clase mijlocii, pe care să se sprijine un minimal proiect național de politică a bunăstării. O ruralitate de peste 45%, cu o calitate scăzută și foarte scăzută a vieții, îndepărtează inclusiv perspectiva modernizării electorale a României. Iată de ce considerăm campania pentru scrutinul uninominal fără sorti de izbîndă în rîndul a aproape jumătate din populația țării, cea rurală. Personalizarea candidatilor politice nu conduce la ridicarea calității actului electoral de la noi, aflat oricum, în stadiul de învățare, probabil pentru că este un indicator prea ilustrativ al modernizării. Inadecvarea unei asemenea proceduri în alegerile generale provine din continua scădere a interesului pentru politică, ca și din invocata imaturitate a vieții noastre politice, revelată de procente preponderent infrazecimale atribuite formării politice, cu excepția celei de guvernămînt. Uninominalizarea, singură sau în mixtură cu alte mecanisme electorale, reduce drastic gradul de reprezentare în organismele conduceătoare ale vieții politice, nedovedindu-și virtuile democratice decît în bipartidisme consacrăte, precum cel american sau britanic. Chiar și în preniza hazardată a transformării CDR în partid, un bipartidism românesc PDSR – CDR nu ar fi pe termen scurt și mediu decît tot în favoarea partidului de guvernămînt, caracterizat de o corerență doctrinară și

Actualitatea

o aderență clientelară pronunțată, în comparație cu eclecticismul ideatic-structural al Convenției Democratice – formațiune dovedită, prin multiplele exfolieri ulterioare, a fi o variantă viabilă pentru titulatura de "PNȚ" pe listele electorale și în chestionarea sondajelor naționale de opinie.

Reprezentarea proporțională, utilizând liste de partid, spre deosebire de scrutinul uninominal, dă șansa unei legături directe cu realitatea votului, și deschide teoretic posibilitatea de afirmare politică a noi partide. Proliferarea partidelor este percepță îndeobște ca o manifestare negativă a politicului în sfera administrației, și e evaluată exagerat ca un pericol național. Se ignoră postul fundamental potrivit căruia orice fenomen e materializarea unei necesități, că efectul social, inclusiv cel de *retroacțiune negativă* (Raymond Boudon, François Bourricaud, *Dictionnaire critique de la sociologie*, PUF, 1990, p. 201) face parte dintr-o reglare imanentă, de echilibrare a conflictelor sociale generate de decalajul normativ dereglementare-reglementare.

Alegările pe bază de liste de partid deschid posibilitatea afirmării partidelor așa-zis "comunale", cu simpatizanți din grupurile etnice. Unii autori (David Chapman, *Can civil wars be avoided?* ISI, 1991, p. 20) prezintă efectul de dezavantaj al sistemului reprezentării proporționale cu liste de partid, în cazul țărilor divizate etnic. Democrațiile consociative nu privesc această posibilitate ca pe o amenințare, ci dimpotrivă.

Finanțarea campaniilor

În evaluarea sistemelor electorale trebuie ținut cont, atunci cînd se optează pentru un mecanism sau altul de alegere, și de natura campaniei electorale, adevărată condițiilor din societatea respectivă. Un element care reclamă legiferarea unor reguli stricte de desfășurare a campaniilor este *cursa realegerilor*, care a încurajat peste tot o sofisticată industrie electorală. Conflictul dintre rațiunea economicistă a acestei industrie și idealurile de libertate, justiție și reprezentativitate ale sufragiului, alimenteză criza tot mai severă a sistemelor electorale – o criză îndeosebi financiară.

Scopul industriei electorale este de a-și propulsa candidații în funcțiile publice, dar adesea prețul acestei impuneri escaladează pragurile comportamentelor dezirabile comunitar. Tentativa utilizării metodelor ilicite de

manipulare a opiniei publice devine irezistibilă pentru managerii electoralni, dispusi să apeleze la resurse exorbitante pentru satisfacerea obiectivelor. Dacă formele manipulării nu pot fi cuprinse practic în jurisprudență, fondurile care alimentează costurile acestora sunt în schimb tot mai strict controlate în majoritatea țărilor democratice. Criza financiară este dublu articulată: 1) costurile campaniilor nu pot fi recuperate ulterior prin "vînzarea" reprezentanților publici unui anume sector clientelar, 2) limitările impuse în finanțarea campaniilor fac adesea imposibilă continuarea cursii pentru mulți candidați cu reale perspective de alegere (cazul independentilor).

Legile românești, 70/1991 și 68/1992, care încă mai descriu cadrul legal de desfășurare a alegătorilor locale și generale, nu prevăd decît evazive referiri la modalitățile de finanțare a campaniilor. Nu este deloc ireal a spune că modalitățile de finanțare a campaniilor. Nu este deloc ireal a spune că partidul ai căruia clienți concentreză o forță financiară mai mare va avea și capitalul necesar "cumpărării" de voturi mai multe. Tabloul românesc al disputelor privind resursele alocate de stat pentru susținerea campaniilor se centrează obsesional pe Televiziunea națională respectiv pe "timpii de antenă" care ar putea să persuadeze mai eficient electorii. În realitate – sondajele recente au arătat-o cu prisosință –, impactul emisiunilor electorale sau politice, transmise prin canalele TV, este în descreștere. Problema prezenței precum păñitoare a figurilor din partidul aflat la putere sau a altor funcționari având mandatul în curs, în comparație cu prezența celor care caută o adeziune mai largă a maselor de telespectatori-alegători, nu este o problemă care să-și găsească soluția consensuală în viitorul apropiat.

Dereglementarea cheltuielilor de acoperire a costurilor din campaniile electorale, la care se adaugă declanșarea cursei corupătoare a realegerilor, influențează negativ funcționarea sistemului electoral. Evidența strictă a sumelor vehiculate nu este doar o rigoare contabilă, menită să prevină evaziunile fiscale – ea poate fi o garanție generală a corectitudinii politice. Escaladarea costurilor în campanii ar fi încurajată, conform exemplului american, de mecanismele uninominale. Pe ansamblu, în 12 ani (1980-1992), rata de creștere a cheltuielilor electorale în SUA a fost de 45%, ceea ce i-a făcut pe analiști să decreteze criza financiară, ca parte a crizei sistemului elec-

Actualitatea

toral american. Avertismentul american nu a evaluat pe măsură de societatea românească, a cărei imaturitate în exercițiu democratic al pluralismului politic nu permite sintetizarea experienței pe baza comparației internaționale. Blocajul financiar, spre care se îndreaptă industria electorală din SUA, arată pericolul de alterare a principiilor democrației într-un stat bazat pe promovarea individualismului și egalității în bunăstare. Cazurile tipice de state ale bunăștării, care personalizează puternic candidaturile în alegeri, printre un consum masiv de resurse, probează adaptarea mecanismelor uninominale de alegere la specificul cultural și de dezvoltare socială al acestor țări. Corelația strânsă între uninominalism electoral și gradul elevat de bogăție, ca și între tradiția îndelungată a democrației, nu pledează în favoarea amendării uninominale a procedeelor electorale de la noi. Iluzia că metodologiile ar putea facilita schimbările dezirabile la scară societală, și chiar "înlăucii etape" în formarea mentalităților, în conformitate cu obiectivele tranzitiei post-totalitare, este o amăgire a specialiștilor în sisteme electorale. Orientarea are o corespondență și în istoria României, respectiv în sincronismul teoretizat de Eugen Lovinescu, care a stîrnit multe patimi și dispute doctrinare. Acum, ca și în perioada interbelică astfel de discuții nu pot avea decât soarta reverilor spirituale și a năzuințelor nobile, dar sănătate severă de mase. Locul acestor dezbateri teoretice trebuie luat de acțiunile și misiunile unor organizații non-guvernamentale tot mai diverse.

"Regula distanței"

Nu doar doctrinele partidelor politice sau sectoarele clientelare sunt reprezentate într-un parlament. Studiile specializate în analiza guvernământului din țări cu tradiție parlamentară au evidențiat o difuză reprezentare a statusurilor sociale. De pildă, nici într-o țară occidentală $x\%$ muncitori nu vor investi același $x\%$ parlamentari proveniți din rîndul lor, poate chiar deloc. Nu este o surpriză gradul ridicat de educație al unui parlament occidental, ci o regulă. În Bundestag, aproximativ 1% din deputați provin din clasa muncitoare, în timp ce deputații francezi care aparțin muncitorimii nu depășesc 2-3%, deși ambele sunt țări în care socialismul și social-democrația se bucură de o apreciabilă aderență. Mai mult, într-un consacrat parlament conservator, precum cel britanic, fracțiunea deputaților proveniți din categoria muncito-

rilor ajunge la 25%, prin membrii Partidului Laburist (Yves Mény, *Government and Politics in Western Europe*, Oxford University Press 1990, p. 150-151). Estimările asupra configurației socio-profesionale a parlamentului românesc, deși nu s-a făcut o investigație punctuală, nu reflectă structura socială a națiunii – ea însăși una din nebuloasele sociologiei românești contemporane. Dar nici status-ul parlamentarilor, chiar dacă prevalează cel al cadrelor didactice, nu justifică reclamarea masivă a calificativului de "intelectual", în locul celui de politician. Totuși, sub aspectul compoziției socio-profesionale a Parlamentului, există similitudini cu parlamentele europene, unde grupul principal e constituit din funcționari publici (în principal profesori), urmat de afaceriști și membri ai profesiunilor liberale și abia apoi de politicieni de profesie. Deosebirea constă în ceea ce Giovanni Sartori numea "regula distanței" – în sensul distanței pe care cetățenii dezavantajați trebuie să o parcurgă pentru a fi selectați ca și candidați în alegeri. Dacă șansa de selecție a cetățenilor occidentali din clasa mijlocie este prevalență, configurația socială de la noi, caracterizată printre-un difuz și îngust segment median, face ca șansa mai mare să revină celor din clasele considerate îndeobște elitare și prea puțin unor clase "de jos", precum muncitorii și țărani.

Contrastant este peisajul reprezentării politice românești în raport cu canoanele democratice. Nevoia sa de maturitate nu va suplini ușor inexistația acestor compuși culturali numiți și mentalități, internalizați ireversibil de generații întregi de oameni. Adaptarea și integrarea românească la standardele lumii moderne, singurele viabile, vor fi posibile numai în timp și printre-o aculturare largă democratică. □

DANIEL SĂULEAN (1967) – He graduated from the Faculty of Physics of the "Babeș – Bolyai" of Cluj and from the Faculty of Sociology, University of Bucharest.

He was Editor-in-Chief of the students' cultural magazine *Echinox* (1990-1993).

Confruntări clientelare

ANDREI ȚĂRANU

Atunci când își pun etichete și discută asupra calităților lor în genere, când vorbesc în sens axiologic despre ei în raport cu ceilalți, români se autodefinesc ca omenoși, buni, altruiști, viteji, apelând la o tradiție care pare eminentamente colectivă. Toate aceste valori, ordonate și structurate pe fundația ortodoxismului, dă expresia unui echilibru comunitar greu de spart, dar care comparat cu valorile impuse de drepturile omului nu duc decât la un paralelism, dacă nu la un antagonism funciar. Libertatea nu poate fi legată de omenie, decât apelând la sofism sau paralogisme.

N-am vrea să reedităm disputa cu privire la formele fără fond, dar privind indiferența și absența electoratului român vis-a-vis de viața noastră politică nu putem să nu ne-o reamintim. Mass-media, sub toate formele ei, scrisă sau vorbită, justiția și chiar cercurile politice au făcut tapaj pe corupție sau pe implicarea politică în diferite transacții economice nu tocmai ortodoxe. S-au dezvăluit legăturile diversilor oameni politici cu fosta Securitate, au fost speculative cele mai grave acuzații incisive la adresa șefului statului, dar nimic nu a declanșat o reacție din partea opiniei publice. De aceea, ne întrebăm dacă normele democrației sunt cît de puțin infiltrate în structura valorică a poporului român. După Samuel P. Huntington: "Numai într-o societate care există un consens a valorilor fundamentale este posibil ca simpla demascare a faptelor ce contravin celor valorii să declanșeze o schimbare politică. Reforma, prin urmare, implică darea pe față a faptelor, nu disputa asupra valorilor".

Anul 1996 este un an electoral prin excelență pentru România. Mai mult de jumătate din el va fi ocupat de campanii electorale, întîi pentru alegeri locale, apoi pentru alegeri generale și prezidențiale. Dar, deși instituțiile democratice au fost înființate și, în principiu, funcționează de o bună bucată de timp, la nivelul populației încă nu s-au perceput exact care sunt valențele și implicit drepturile unei democrații și ce presupune ea. Mai mult, am putea să ne întrebăm, făcînd referire la trecutul românesc, dacă s-a știut vreodata. Apare astfel ca simptomătică întrebarea caragialiană din *O scrisoare pierdută*:

"Eu, eu cu cine votez?" La mai bîa de un secol de la această întrebare – simbol, electoratul românesc continuă să se întrebe: "Eu cu cine votez?", eludînd întrebarea fundamentală, care ar fi semnul spiritului democratic: "Pentru ce votez?"

Credem că, redusă la esență, problema oricarei alegeri vizează în primul rînd scopul alegerii ca atare și nu mijloacele prin care se poate ajunge la acel scop. Desigur mijloacele își au și ele importanță lor, dar nu pot devine mai importante decât scopul în sine. Or definitivarea, printr-un amplu proces de re-cunoaștere, prin exercițiu apofatic sau chiar cauzal, a scopului, în spațiul românesc nu este încă rezolvată. Bineînțeles, scopul oricarei persoane care alege între ceva și altceva, la nivel politic, este fericirea. Numai că fericirea este un cuvînt destul de abstract, care la rîndul lui necesită mai multe cuvinte pentru a fi definit. Din păcate, în România încă nu s-au găsit acele cuvinte simple care să explice fericirea, lăsînd-o într-un viitor apropiat sau depărtat (după caz) ca ideal în programele și spoturile electorale. De unde acest *malentendu* al termenului de democrație! Pare că nimeni, dintre politicienii români, n-a înțeles ce înseamnă democrația. Căci în primul rînd democrația nu este scopul (pentru că ea însăși nu este fericirea), ci doar cadrul în care oamenii își pot căuta liberi fericirea, cu condiția să nu atenteze la libertățile celorlalți.

Ca să putem înțelege mai bine unde și are izvorul această neînțelegere între scop și mijloace ar trebui să ne întoarcem într-o istorie nu prea îndepărtată și anume 1990 și la apariția partidelor politice în România postdecembристă.

Odată terminată feroarea revoluționară și sfârșirea a tot ceea ce reprezenta simbolistica puterii comuniste, întrebarea care a apărut imediat a fost: "Și acum, încotro?" Aproape fără excepție românii și-au îndreptat privirea (ca de aștea ori în istorie) spre Occident, sperînd că adoptînd modelele europene lucrurile se vor rezolva de la sine. Astfel, ținta a fost foarte rapid percepută, mai puțin mijloacele, și chiar inconvenientele.

Ceea ce a părut clar, abia mai tîrziu a fost faptul că toate partidele care au apărut după 1989 s-au adresat

înregii populații, devenind *sine die* partide populare chiar dacă nu aveau nici un alegător. Aceasta a fost paradoxul politic al primilor ani după revoluție. Acest paradox se datorează în primul rînd faptului că toți cunoaștem scopul spre care tindeau aspirațiile cetățenilor români, dar nimeni nu știa de fapt cum să le pună în practică pentru că, ceea ce toți recunoșteam, trecerea de la economia centralizată și de la statul partid la economia de piață și democrația plupartă nu s-a făcut niciodată și nicăieri în lume. Dar, astă vreme cît inflația de partide a crescut a fost necesară și o diferențiere între ele, atî la nivel teoretic, cît și la nivel practic. Dacă la nivel teoretic s-au adoptat doctrine politice din exterior sau s-au conceput ad-hoc, unele frizînd chiar excentricitatea, la nivel practic bătălia s-a dat pe temeuri în special abstracte, vizînd mai ales cele morale. În funcție de trecutul personal, în regimul comunism s-au creat "adeverințele" pentru calitatea de a conduce sau nu țara. Or, aceste "adeverințe" atestau capacitatea (sau din contră) de a crea și de a susține democrația.

Astfel, printr-un procedeu destul de greu de înțeles, bătălia politică a primilor ani de după revoluție s-a dat în numele unor idealuri destul de abstracte, în locul determinării unor pași concreți pentru ieșirea din criza politică. Unul dintre aceste idealuri a fost (și mai este încă) democrația, transformată în scop în sine. Masele care aveau nevoie de acești pași concreți și de o vizibilă transformare a economiei s-au îndepărtat de aceste idealuri încercînd să se descurce fără a se mai interesa de jocul politic.

Partidele politice nu și-au structurat nici pînă acum o politică bazată pe interesele unor grupuri de opinie sau pe structuri socio-profesionale bine stabilite. Nici un partid, din cîte cunoaștem, nu și-a format o marjă electorală bazată pe o singură parte a societății civile. Toate partidele, sau oricum cele mai mari, se adresează înregii societății, fără excepție, de la țărani la intelectuali și de la tineri la bătrâni. Singure, partidele etnice au reușit să-și creze un electorat stabil bazat pe un interes de grup – drepturile minorităților. Incapacitatea de a-și forma un electorat din grupuri de interes creează încă o dată imaginea unei forme fără fond. Aplicarea acelei strategii care implică atragerea înregii populații face apel la voința generală, care fără putință de tăgadă, este exact acea masă care s-a simțit și se mai simte încă trădată din 1989 încocace. Mai mult, în afară de simbolul Occidentului care, încet-încet, a început să fie demonetizat la nivelul masei, pare că nimic nu mai leagă partidele de exact ceea ce ar

trebui să fie componenta lor esențială. Încă de la începutul secolului trecut, Benjamin Constant atragea atenția asupra implicării voinței generale în politică: "Simultan cu recunoașterea drepturilor acestei voințe generale (...) este necesar, este urgent să i se înțeleagă corect natura și să i se determine corect întinderea. Fără o definire exactă și precisă, triumful teoriei ar putea deveni o calamitate în practică. Atunci când se stabilește că suveranitatea popularului este nelimitată, se creează și se aruncă la întîmplare în societatea umană un grad de putere prea mare prin ea însăși, și care reprezintă un rău, în orice mîini ar fi plasată. Încredința-o unuia singur, mai multora, tuturor, o să vedea că e tot un rău... Există mase prea grele pentru mîna oamenilor".

Într-adevăr, există mase prea grele pentru mîna oamenilor. De aproape un secol, teoriile asupra maselor și mai ales asupra inconștientului colectiv arată că nu există o voință generală singulară, ci există un mănușchi de interese specifice, de grup sau chiar individuale, care concură la formarea unei conștiințe politice în interiorul masei, conștiință care deseori se manifestă divergent.

Singură, puterea actuală a reușit să înțeleagă corect acest fenomen, încercînd, într-o manieră proprie, să deceleze între avantajele și dezavantajele pe care le-ar aduce practicarea unei politici de interes de grup sau de interese partizan. Este foarte adevărat însă, că la nivelul discursului electoral nici partidul de guvernămînt nu a abdicat de la propozițiile cu caracter general, apelând nu o dată la ideea consensului național, deci a spargerii divergențelor și canalizării lor spre un interes comun.

Pe de altă parte, actuala putere a început, cel puțin după alegerile 1992, să practice și politica interesului de grup creînd într-un fundal și ideea statului clientelar sau, mai rău, a statului-partid clientelar. Acest tip de stat, al cărui model a fost surprins de Max Weber, se caracterizează prin ceea ce el numește *spoil system* – adică sistemul de distribuire a posturilor în stat între partizanii partidului venit la putere. Astfel, se creează o clientelă a partidului prin care acesta este sprijinit în alegeri (finanțat, prin presiune ierarhică etc.) și care clientelă, o dată atingîndu-și scopul, ocupă locurile importante în sistemul administrativ și de stat.

Clientelismul politic a fost adoptat prin juxtapunere și de către partidele din opozitie, în ciuda afirmațiilor lor demagogice. Dar, neapartenența lor la nivelul decizional, face încă să plutească o stare de cvasi-încredere în

capacitatea lor de a guverna corect în numele întregii națiuni, lucru care face să închidă paradoxul. Căci alegerea soluției unor acorduri limitate cu grupuri de interese și nu cu întreaga națiune i-a silit pe polițiști (din orice spectru politic) să invocă în mod demagogic răjiuni superioare celor de grup sau să identifice pur și simplu interesele acelor grupuri cu interesele naționale.

Un atare tip de politică, duplicitară și inconsecvență în final, a compromis încrederea populației în democrație (sau oricum în cea originală), revenindu-se la valorile inițiale, cele paralele cu valorile democratice în general.

Pe de altă parte, identificarea voinței generale cu interesele de grup a creat și pentru partide o nouă problemă și anume disocierea de programul general pentru adaptarea unui program specific în cazul alegerilor locale.

Aceasta este de fapt și una din gravele probleme ale democrației românești, și anume trecerea de la general la particular sau zonal. Cum spuneam mai sus, partidele politice din România, cu excepția UDMR, s-au format ca promotoare ale întregului general sau cum îl numește Benjamin Constant a "voinței generale". Dar "voința generală" capătă cu totul alte dimensiuni la nivelul priorităților locale.

Prin însuși modul de formare a României moderne, populația din provinciile istorice este conectată la diverse paternuri culturale, paternuri formate în funcție de realitatea istorică de moment. Aceste paternuri implică o dinamică proprie a fiecarei provincii, dinamică legată în special de apartenența la un tip cultural sau altul și de contactul cu diverse minorități naționale sau experiențe traumatizante.

În perioada comunistă, prin programul de industrializare masivă și forțată s-au creat decalaje economice (și culturale) în geografia economică a țării. Industrializarea, care a creat un anumit tip de migrație din mediul rural spre cel urban (dar și invers), prin centralizarea deciziei la nivel județean, implică în fiecare situație un tip de abordare a problemelor politice diferit de la caz la caz. Aceste realități determină din partea partidelor politice o transformare în care cadrul voinței generale ar trebui să se disipeze în programe politice realiste și adaptate la realitatea concretă. Or, orbite de dispută inițială privind dreptul moral de a accede la puterea locală a diverselor reprezentanți angajați în bătălia electorală din 1992 pentru alegerea locală, partidele au dat prea puțină importanță acestor realități, implicând în jocul politic voința

generală la cazul particular. Acest tip de dispută a dat, în realitate, sansă clicilor de interesă în dauna politicilor reale aplicabile la problemele zonale.

După aceste alegeri, cu rezultate interpretabile privind rolul jucat de imaginea diverselor partide la alegerile generale, tendința acelor de la putere a fost de a se implica, prin metode specifice (numiri de prefecti, revozări de primari ai opozitiei etc.) în politicile locale, creând aparență – sau realitatea – unui control de sus. Încă o dată, în numele voinței generale, voința particulară (regională) a fost supusă centrului de conducere național. Dar ceea ce este întrucâtva paradoxal, este faptul că, prin alegeri locale, cetățenii împlinesc în mod particular voința generală. În principiu, schimbările vizibile și previzibile, apar în imediata apropiere, pe stradă sau în locuință, mai devreme și ca urmare a schimbărilor din peisajul macrosocial. Astfel, votind schimbarea sau conservarea unei anumite structuri de putere la nivelul deciziei locale, cetățeanul poate da o notă informativă și aceea ce este pentru el respectiva voință generală. Astfel, abstractizată cu dări de seamă, programe electorale, conferințe de presă etc., voința generală nu are nici o relevanță pentru adevăratul ei mărturisitor – cetățeanul aruncat în masa de votanți.

Neimplicându-se prea mult în politicile locale, partidele politice continuă să ducă și în plan zonal același tip de luptă electorală nebazață pe argumente ale unei schimbări simțitoare în respectiva circumscriptie, ci în plan macro-, relevând că alegerile electorale sunt un antrenament pentru competiția cea mare, alegerile generale (și, de ce nu? prezidențiale). Astfel, cetățeanul se simte prea mic și singur pentru un război astăzi de mare, preferind de multe ori absentismul sau votul de reacție. □

NOTE:

1. Samuel P. Huntington – *Viața politică americană*, Editura Humanitas, p. 140.
2. Benjamin Constant – *Principes de politique*, p. 270, apud *Istoria intelectuală a liberalismului*, Edit. Humanitas, p. 133.

ANDREI ȚĂRANU (1969) – He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Iași.

Currently, he is student at the National School of Political Sciences and Administration, Department of Political Sciences.

PNȚCD – Apropiere de realitate

OVIDIU VAIDA

Poate nici unul dintre congresele partidelor politice din România nu a fost așteptat cu mai multă nerăbdare de oamenii politici, adversari și aliați deopotrivă. Această nerăbdare era însoțită, în cele mai multe cazuri, de un pronostic pe care piece individ îl dădea cu maximum de siguranță: spargerea (sau nu) a partidului, ca o consecință a Congresului.

Între decembrie 1989 și ianuarie 1990, PNȚCD a avut un singur Congres, în 1991. Atunci, Congresul PNȚCD a constituit scena de afirmare, după mulți ani, a generației de tineri din anii '40. Cu totul altele erau întrebările și problemele pe care trebuia să le soluționeze Congresul din 1990. Pe de o parte, este vorba de problema care a stîrnit cel mai mare interesul politicianilor, gazetarilor și analiștilor politici deopotrivă: se va sparge partidul? – întrebare pusă cu precădere după moartea lui Cornelius Coposu. Pe de altă parte, se ridică problema soluționării conflictului dintre generații.

Trebuie remarcat că ambele teme fuseseră intens mediatizate inițial, dar delegații la Congres au negat existența acestor dispute.

Cu toate că au lipsit "senzațiile", Congresul a avut parte și de câteva momente "calde", care puse unul lângă altul, au regușit să spargă monotonia tipică acestor evenimente, monotonie de care n-au reușit să scape partidele de guvernămînt, PDSR și PUNR, cu ocazia Conferințelor sau Convențiilor acestora din toamnă.

În cele ce urmează, ne propunem să analizăm semnificația Congresului PNȚCD, identificînd ceea ce ni s-a părut a se constitui în suport pentru manifestarea ca atare – Congresul. Este vorba de identificarea semnificației momentelor următoare: 1) mesajele din partea altor partide; 2) alegerea BCCC; 3) analiza BCCC; 4) relațiile cu PDSR; 5) Basarabia și PNȚCD; 6) poziția în Convenția Democratică, încheind cu câteva concluzii.

Citirea mesajelor

Mesajul cu cea mai mare semnificație dintre toate mesajele rostită din partea altor partide sau invitați a fost cel al președintelui PAC, Nicolae Manolescu. Discursul

punea problema unei revizuiri a poziției PAC față de PNȚCD. Motivația reluării relațiilor (căci despre asta e vorba) credem că este una de tip pur pragmatic. Liderul PAC nu putea să rămînă indiferent la semnalele sondajelor de opinie (3-5% pentru PAC) în condițiile în care în Parlament se vehiculează praguri "astronomice": 5-7%, chiar 10%. Tot la acest punct al "mesajelor" o semnificație specială o are frecvența cu care au fost vehiculate cîteva nume în economia simbolică de ansamblu a Congresului: Cornelius Coposu, Ion Iliescu, Regele Mihai (fiecare în alt context, evident). Cornelius Coposu era simbolul care oferea legitimitate morală partidului și Congresului; Ion Iliescu era simbolul pentru cel mai rău lucru care n-ar trebui să existe; Regele Mihai reprezenta o etichetă pentru o realitate ideologică absolut nouă a partidului, după cinci ani de la reînființare. Conducerea a fost foarte grijulie în a preciza, mai ales presei, că PNȚCD nu este monarchist, ci doar partizanul soluției referendumului pentru monarhie/președinție.

Demnă de semnalat a fost absența unor mesaje din partea a ceea ce a fost odată vestitul patrulater: PDSR, PUNR, PRM, PSM. Fie că au fost invitate, fie că nu, situația face trimitere la un cod al bunelor maniere pentru oamenii politici. Cu trimitere la o parte, sau alta.

Mutații în structura de putere a PNȚCD

Alegerea președintelui Diaconescu s-a făcut chiar în prima zi, acesta detașându-se lejer de contracandidatul Ion Rațiu. Cred că cei mai mulți dintre cei ce și-au pus intuția politică la încercare au fost satisfăcuți în ce privește bănuiala ante-factum a acestei victorii.

Aparent încalcindu-se principiile democrației, primvicepreședintele și secretarul general au fost numiți de președinte, acesta fiind unul din prerogativele sale. Este drept, validarea celor doi aparțin Delegației permanente – fiind necesar votul majoritar. Motivația acestei proceduri este eficacitatea muncii în echipă. Față de altă parte, pare a fi că o echipă astfel structurată ar putea ușor aluneca într-o oligarhizare a conducerii partidului. Istoria gîndirii politice ne învață că oligarhizarea este un fe-

Actualitatea

nomen care afectează orice tip de grup sau organizație, partidele politice fiind în mod special subiect al oligarhizării datorită intereselor politice și tipurilor de relații într-o etică ce nu e nici pe departe asemănătoare cu etica sugerată de Predica de pe Munte: etica politică¹.

Prim-vicepreședintele Gabriel Telepea, membru de onoare al Academiei, este socotit doctrinarul partidului. Pentru un partid care din '90 și-a adăugat sintagma "creștin-democrat" (scris – "cd") la titulatură, apoi a inclus-o definitiv în denumire ("CD"), calitatea de doctrinar presupune foarte multe. Însă, echipa care a reactualizat conceptele vechiului PNȚ și care a fost coordonată de domnul Tepelea, a avut cîteva scăpări în definirea exactă a creștinismului democratic. Singurul ideolog al PNȚCD care discută ideea de comunitate – ca valoare creștin-democratică – este Ionescu-Galbeni în 1995, fără a ne lămuri ce e aceea o comunitate și care e valoarea politică a comunității².

Toți s-au grăbit însă să precizeze că creștin-democrația nu se referă la ortodoxie, ci la morală creștină. Totuși, explicarea clară, pentru alegător, a conceptelor nu s-a făcut. Oricum, din punct de vedere electoral, "creștin-democrat" sună bine.

Birou de "tineri"

Alegerea Biroului de Conducere, Coordonare și Control (BCCC) a fost cea mai importantă realizare a Congresului; este foarte posibil că alegerea Biroului să fi fost unicul motiv pentru care s-a organizat acest Congres.

Biroul din 1991 avea 6 membri cu rang de vicepreședinte și 8 membri supleanți. Acum, ca urmare a unor modificări statutare numărul vicepreședinților a crescut la 8 și cel al supleanților la 10. Deși presiunea generației aparținând perioadei comuniste asupra generației "bătrânilor" a fost negată de către delegați, realitatea seacă a cifrelor arată altceva. Media de vîrstă a Biroului din 1991 (fără supleanți, doar președinte, prim-vicepreședintele, secretarul general și vicepreședinții) trecea de 70 de ani. Astăzi, ea este de doar 60 de ani și este mult ridicată de cei trei veterani: Diaconescu, Tepelea, Rațiu.

Media de vîrstă a echipei vicepreședinților este de 56 de ani, existând și 2 compoziții care au 38, respectiv 39 de ani. Si mai remarcabilă este situația la membrii supleanți ai BCCC: media de vîrstă a acestora este de 48 de ani.

Privitor la originea actualilor compoziții ai BCCC în structurile stabilite la precedentul Congres, situația are

același caracter novator: în echipa celor 8 vicepreședinți, doar unul a rămas în funcție (Rațiu), un alt fost vicepreședinte a avansat (Tepelea). În rest nurnai nume noi. De remarcat că 3 din 8 provin dintre membrii supleanți, la fel ca și secretarul general. Deci dacă din 6 foști vicepreședinți, doar doi și-au mai păstrat funcțiile, dintre cei 8 foști supleanți, 4 au avansat, 2 au rămas pe loc și doar doi au fost îndepărtați din funcții.

Să fie această schimbare începutul unei tendințe de avansare la vîrful puterii în PNȚCD? S-ar putea spune că nu, având în vedere că foștii supleanți au înlocuit o echipă îmbătrânită și oarecum depășită. Actuala compoziție a membrilor BCCC ne indică o echipă dinamică, pusă pe fapte mari, poate chiar depășind principiile "bătrânilor".

Sub aspect profesional, în Birou sînt 3 ingineri, 2 avocați, 2 profesori, un medic și 3 economisti, deci o echipă "tehnocrată". Ultimii trei sunt nume cunoscute în gîndirea economică românească, dar se pare că există divergențe între ei. Dacă în urmă cu 5 ani, alegerea BCCC s-a făcut mai mult pe baza anilor de închisoare politică, acum, parcă vîrind să se arate că PNȚCD este cel mai bine organizat partid în teritoriu, 3 vicepreședinți din 8 și 6 supleanți din 10 sunt lideri de organizații județene, de sector sau de tineret.

Cele trei organe de conducere vizate de candidați au fost: a. BCCC – organism suprem, cu ședințe de cel puțin două ori pe lună; b. supleanți BCCC – tot membri ai BCCC dar având posibilitatea de a participa la ședințe și de a vota doar cu acordul membrilor plini; c. Comitetul de conducere, compus din 40 de membri aleși și cîțiva de drept, cu ședințe de cel puțin două ori pe an. Pentru cele 8, 10 respectiv 40 de funcții s-au întrecut 155 de membri: 58 pentru BCCC, 75 pentru supleanți, 147 pentru Comitetul de Conducere. Interesantă pare analiza împărțirii pe profesii la cei 155 de candidați: ingineri, 52; juristi-avocați, 19; profesori, 19; profesori universitari, 13; medici, 12; economisti, 8; altele, studii superioare, 16; altele, fără studii superioare, 8; elevi, studenți, 8.

Semnificativ în cazul acestei competiții pentru funcțiile de răspundere la vîrful partidului ni se pare diferența foarte mare între ingineri și restul profesiilor identificate mai sus. Destul de straniu, totuși, că într-un partid țărănist se luptă pentru putere 155 de candidați între care mai mult de 1/3 sunt ingineri. Structura pe profesii a restului de 2/3 arată astfel: aproximativ 18% ju-

Actualitatea

riști-avocați; în aceeași proporție sunt profesori; 13-14% profesori universitari, în general la ASE și Politehnică; cam tot atâtă medici. În ansamblul celor 155 de candidați, cei 18% din restul de 2/3 reprezintă 126, față de ingineri, care reprezintă 34%.

Pragmatism și subtilitate politicienească

Mult disputată a fost relația cu PDSR. Deși sala a fost foarte clară în acest sens, adică a refuzat hotărîrile de schimbare care ar fi trebuit să apară cu mult înainte în structura și ideologia partidului. În primul rînd, reîntemeierea partidului credem că este determinată de întinerirea conducerii acestuia. În al doilea rînd, nuanțarea ideologică a opțiunii pentru referendum și nu explicit pentru monarhie este un semn al coborârii ideologiei partidului cu picioarele pe pămînt. Probabil că este un mod de a îngropa o greșală politică prin care partidul a pierdut un segment electoral într-o competiție politică națională (pe care toți o dorim) cît se poate de onestă. □

organizație un vot, ci voturi proporțional cu ponderea acestora în Convenție.

Concluzii

Înșelind intuiția celor mai mulți dintre noi, Congresul PNȚCD nu a dus la ruptura partidului. Privit în ansamblu, acest congres a reprezentat momentul necesar de schimbare care ar fi trebuit să apară cu mult înainte în structura și ideologia partidului. În primul rînd, reîntemeierea partidului credem că este determinată de întinerirea conducerii acestuia. În al doilea rînd, nuanțarea ideologică a opțiunii pentru referendum și nu explicit pentru monarhie este un semn al coborârii ideologiei partidului cu picioarele pe pămînt. Probabil că este un mod de a îngropa o greșală politică prin care partidul a pierdut un segment electoral într-o competiție politică națională (pe care toți o dorim) cît se poate de onestă. □

NOTE

1. Statutul PNȚCD cuprinde articole care vin în întîmpinarea presupozitiei noastre. Președintele PNȚCD poate numi secreteari executiv și angajații partidului, cărora le stabilește salariul și primele; decide "în ultimă instanță" asupra candidaților la agelerile parlamentare, primarii orașelor și sectoarelor; vezi Statutul PNȚCD, art. 182 e); f); h); art. 183.

2. vezi lucrarea *Din gîndirea creștin-democrată*, Ionescu-Galbeni, De ce democrație creștină?, pp. 63-73. Autorul vorbește de "comunitate socială" ca "al doilea concept fundamental al democrației creștine". În 23 de rînduri din 10 pagini a 42 de rînduri, nu ni se spune nimic, în afară de o idee din Mounier, care este luată fără un simbolic al selecției. Ce e cu "comunitatea socială" în România, este un lucru la care autorul nici nu consideră că ar fi cazul să se gîndească. Să înțelegem că PNȚCD trebuie să gîndească asupra a ceea ce trebuie să facă cei ce aparțin "comunității sociale"? Este "comunitatea socială" și o comunitate politică? Mounier nu e prea clar, și cu atât mai puțin autorul citat mai sus.

Basarabia și PNȚCD

La fel de disputată a fost relația României cu Republica Moldova. Exasperați de încetinarea manifestării de Executiv, delegații au cerut mai multă acțiune, dar s-a evidențiat ruptura dintre teritoriu și conducerea centrală a partidului la nivelul poziției față de această problemă. S-a hotărît rezolvarea ei într-un mod cît se poate de democratic. Este vorba de trimiterea unor chestionare în teritoriu pentru a afla poziția membrilor partidului față de relația României cu Basarabia sau să fi fost vorba doar de o soluție conjuncturală pentru îngroparea problemei "explozive" de la Congres, în comisii de specialitate?

Convenția Democratică – uniune sau partid?

Profitînd, pe rînd, de ieșirea PNL, apoi a PAC, PSDR și PL '93, PNȚCD a ajuns să fie singura formațiune politică serioasă a CDR. Nu întîmplător, profesorul Constantinescu va candida în viitor ca membru al acestui partid. Cu toate că de aproape un an PNL a revenit în Convenție, ridicarea acestuia spre vîrf nu s-a făcut încă (sau nu a fost permisă). În aceste condiții, PNȚCD "nu este locomotiva Convenției, ci locomotiva și trei sferturi din vagoane". Cu aceste cuvinte, unii delegați au cerut schimbarea modalității de vot în Convenție: nu fiecare

OVIDIU VAIDA (1968) – He graduated from the Technical University of Cluj.

Currently, he works as journalist and is student at the National School of Political Sciences and Administration, Department of Political Sciences.

Virusul Cecenia

CORNELIU BJOLLA

“ Înlăturarea regimului rebel al generalului Djohar Dudaev este o chestiune de doar cîteva ore”, declară generalul Pavel Graciov, ministrul apărării al Federației Ruse, cu cîteva zile înainte de intrarea trupelor rusești pe teritoriul Ceceniei pe 11 decembrie 1994.

Multora, în acel moment, li se părea perfect îndreptățit această afirmație: cum ar fi putut oare o mînă de rebeli (600 soldați, după ultimele estimări), înzestrati cu 40 de tancuri și 6 avioane depășite fizic și moral, să țină în săh o superputere?

La mai bine de un an de la declanșarea ostilităților nu se întrevede încă nici o soluție viabilă pentru stoparea conflictului. Consecințele războiului sunt extrem de durerioase pentru ambele părți: de partea cecenă, au murit peste 60.000 de civili (7% din totalul populației, proporție de patru ori mai mare decât cea a pierderilor umane franceze din timpul celui de-al doilea război mondial); la aceasta se adaugă peste 100.000 de refugiați și distrugerea în mare parte a infrastructurii economice și sociale. De partea rusă, conform cifrelor oficiale, au fost înregistrăți aproximativ 1.500 de soldați morți și peste 5.000 de răniți. Conform altor surse, pierderile se ridică însă la 12.000 de victime, un total la fel de ridicat ca și cel înregistrat în timpul celor șase ani de război din Afganistan. La acestea se mai adaugă costurile operațiunilor militare, precum și cele politice în plan intern și internațional.

Departate de a avea o influență limitată, așa cum erau în continuare să identificăm cauzele acestui conflict, implicațiile sale în plan regional și internațional, precum și posibilul curs al evenimentelor în viitorul apropiat.

Vom încerca în continuare să identificăm cauzele acestui conflict, implicațiile sale în plan regional și internațional, precum și posibilul curs al evenimentelor în viitorul apropiat.

Din punct de vedere geografic, Cecenia este situată în zona de mijloc a munților Caucaz. Întreaga zonă este un conglomerat de diferite etnii (peste 50), de minorități naționale și confesiuni religioase. De exemplu, Dagestan, unul din vecinii Ceceniei, având o mărime similară

Scoției, numără la o populație de 1.8 milioane locuitori, 36 de minorități naționale.

Cecenia reprezintă grupul nord-caucazian cel mai numeros și al doilea ca mărime, după georgieni, din întregul Caucaz. Conform recensământului din 1989 (dată la care Cecenia încă nu se separase de Inguşetia), existau 956.879 de ceceni și 237.438 de inguși, cifrele incluzând însă și etnici ruși sau cazaci.

Principalul oraș al țării, Grozni, înființat ca fort ruso în timpul cuceririi zonei caucaziene de către ruși, numără în 1995 aproximativ 400.000 de locuitori.

Structura socială a Ceceniei, precum și identitatea ei etnică se bazează pe valorile respectului față de familie și clan, având o structură puternic patriarchală. O componentă centrală a culturii și identității etnice cecene este reprezentată religia, de orientare moderat-islamistă.

Conflictul rusu-cecen are rădăcini adânci în istorie. După 1780, Rusia duce un război de peste 40 de ani pentru cucerirea ținuturilor caucaziene. În 1859, Cecenia este anexată de către Rusia și în 1924 este încorporată în Uniunea Sovietică. În 1931, Cecenia este unită cu Ingushetia, formând în continuare o singură republică: Cecenia–Ingushetia. În 1944, din ordinul lui Stalin, cca mai mare parte a populației cecene este deportată în Siberia, ca sancțiune pentru colaborarea cu trupele germane. După moartea lui Stalin, celor rămași în viață, li se permite în 1957 revenirea în locurile natale.

Pe 5 septembrie 1991, guvernul din Cecenia–Ingushetia, care susținuse puciul din august 1991 împotriva lui Mihail Gorbaciov, demisionează. În fruntea țării se instalează, ca lider național, fostul general de aviație sovietic, Djohar Dudaev. Acesta cîștigă peste 80% din voturi în alegerile prezidențiale și declară în octombrie 1991 independența Ceceniei.

În iunie 1992, Cecenia și Ingushetia se separă, ultima rămânând în componența Federației Ruse. Din acel moment, evenimentele încep să se precipite. În noiembrie 1992, Rusia se folosește de pretextul pacificării unui conflict etnic izbucnit între Ingushetia și Osetia de Nord (de orientare pro-rusă) pentru a plasa numeroase trupe

militare la granița cu Cecenia. Pe lîngă amenințarea militară, Rusia institue o blocadă economică împotriva Ceceniei, intensificîndu-și și legăturile cu opoziția filorusă cecenă în speranța răsturnării guvernului Dudaev.

Cauzele conflictului rusu-cecen

În cazul Ceceniei se poate vorbi de un grup de factori care, acționînd în cascădă, au făcut practic inevitabilă izbucnirea războiului. În primul rînd, este vorba de încheierea unui proces înțîrziat de constituire națională.

Pînă la cucerirea lor de către ruși, cecenii erau un popor independent, avînd o limbă și un teritoriu propriu, dar lipsiți de organizare politică unitară. Unitatea organizatorică în acest caz era clanul, ce și extindea autoritatea asupra unuia sau mai multor sate. Singura formă superioară de organizare o reprezentau confederațiile de clan, destinate sprijinirii reciproce în caz de conflict, dar care aveau un caracter temporar și complet neinstituitionalizat. Este evident că, în aceste condiții, în care apartenența la clan era un element central al modelului cultural cecen, a cărei influență se poate observa și astăzi, nu se poate pune în discuție, în acel moment existența vreunui proiect național. Paradoxal, în conturarea acestuia, rolul decisiv l-a jucat actualul inamic, Rusia.

Ceea ce se întîmplă astăzi, nu numai în Cecenia, dar și în alte republiki din cadrul Federației Ruse, reprezintă definitivarea unor procese de constituire națională. Înținute sub control în timpul regimului totalitar, mișcările de afirmare națională au izbucnit în forță odată cu primele semne de fisură ale acestuia. Mișcarea centrifugă care a condus la dezmembrarea Uniunii Sovietice în 1991, se continuă azi, la o altă scară, în interiorul Federației Ruse. Aceasta reprezintă cel de-al doilea factor care a contribuit la amorsarea conflictului. Majoritatea republikilor din zonă, cu excepția Osetiei de Nord, au arătat simpatie față de cauza cecenă, sprijinind-o chiar prin voluntari sau armament. Unele dintre ele (Ingushetia și Dagestan) au blocat chiar traversarea pe teritoriul lor a trupelor rusești spre Cecenia, luînd ca ostateci soldați ruși.

Ian Cheznov, specialist pe problemele zonei transcaucaziene din cadrul Academiei Ruse de Științe, declară: “Dacă ei (replicile caucaziene) s-ar putea organiza într-un front unit, atunci ar pune probleme mari Rusiei”.

Tocmai acest pericol al virusării și “balcanizării” întregii zone caucaziene a determinat Moscova să acționeze cu intransigență.

Pentru actualii conducători ruși, recurgerea la intervenția militară a reprezentat ultima soluție. Inițial, tinînd seama și de contextul politic al anului 1991, strategia Kremlinului față de Cecenia a fost similară celei aplicate în Azerbaidjan și Georgia. Trupele rusești s-au retras lăsînd în urma lor mari cantități de armament. Acestea erau destinate înarmării trupelor oponente regimului care și-a declarat independența față de Moscova. Dacă în cazul Georgiei și Azerbaidjanului rezultatul a constat în reintrarea acestor țări sub influența Rusiei, în cazul Ceceniei, strategia a eşuat, armele fiind folosite acum tocmai împotriva trupelor rusești.

Pe de altă parte, un rol deloc neglijabil îl joacă factorul de psihologie socială. Fiecare stat multinațional are propriile sale probleme etnice sau rasiale. În cazul Rusiei se poate vorbi însă de o natură specifică a sentimentului de insecuritate pe care cetățenii ruși, după o lungă perioadă de îndoctrinare ideologică, îl resimt în privința locului lor în lume din punct de vedere politic, cultural, religios sau tehnologic. Alegerile parlamentare din 17 decembrie 1995 au dat cîștig de cauză celor care au reușit să exploateze cel mai bine, pe lîngă nevoia de protecție socială și nostalgia față de Rusia ca superputere. În consecință, orice atingere adusă acestui sentiment provoacă, la nivel colectiv, un anumit inconfort.

În fine, pe lîngă calculele politico-strategice care au stat la baza motivației Moscovei de a declanșa ostilitățile în Cecenia se adaugă considerente economice, mai exact, pericolul pierderii bogatelor zăcămintelor de petrol din Caucaz și Marea Caspică.

Pe 19 septembrie 1994, după aproape patru ani de negocieri, reprezentanții unui consorțiu format din opt companii occidentale și Compania Petrolieră de Stat a Republicii Azerbaidjan (SOCAR) au semnat, ceea ce a fost supranumită “afacerea secolului”, un acord în valoare de 7,5 miliarde \$ privind exploatarea petrolului din Marea Caspică. Pe 9 octombrie 1995, partenerii au decis rutele de transport al petrolului spre Marea Neagră: prima, trece prin Rusia, terminîndu-se la portul Novorossiisk, iar cea de-a doua traversează Georgia, avînd ca punct final portul Supsa.

Acordul încheiat are o semnificație deosebită și din punct de vedere al influenței politice pentru actorii implicați: pentru Rusia, datorită dorinței sale de a-și menține controlul asupra zonei transcaucaziene; pentru Tur-

Politica internațională

cia, ca urmare a aspirației sale de a sparge monopolul Rusiei și a accede la resursele din zonă, în fine, pentru guvernele occidentale datorită voinei lor de a menține un echilibru între interesele Rusiei și cele ale Turciei.

Factorul de îngrijorare pentru partea rusă este faptul că, o bună parte din conducta de petrol de pe ruta sa, traversează Cecenia. Dacă la data semnării acordului, în septembrie 1994, se convenise în principiu să se aleagă numai ruta rusească, la un an de la acest eveniment, s-a optat pentru o ambele variante. Pe lângă considerentele politice amintite anterior, această schimbare de opțiune poate avea la bază tocmai inseguritatea rutei rusești. În sprijinul acestei ipoteze, se încadrează și afirmația principialului negociator cecen la conveorabile de pace de la Grozniy din 11 octombrie 1995 care nu a exclus posibilitatea sabotajelor întrucât "decizia [privind transportarea petrolului pe teritoriul Ceceniei] este invalidă dacă ea nu va fi coordonată cu autoritățile legitime [ale președintelui Dudaev]".

Consecințele conflictului și posibila sa evoluție

Poate cea mai importantă consecință a conflictului din Cecenia o reprezintă reașezarea structurii de putere de la Moscova.

Odată cu prelungirea conflictului din Cecenia și extinderea sa și în spațiul Federației Ruse prin acțiunile de luare de ostaceci întreprinse de partizanii generalului Dudaev, s-a adăncit clivajul dintre Duma și Executiv.

Până la alegerile parlamentare din 17 decembrie 1995, singurele partide care susțineau continuarea intervenției militare erau "Casa Noastră Rusia" a premierului Viktor Cernomîrdin și Partidul Liberal Democratic, condus de Vladimir Jirinovski. Celelalte partide oscilau între negocierea unui acord și retragerea imediată a trupelor rusești din regiune.

De exemplu, liderul formației liberale "Iabloko", Grigori Iavlinski a propus un plan "clar și simplu" pentru încheierea conflictului: 1) retragerea trupelor rusești din Cecenia; 2) începerea de negocieri între generalul Dudaev și liderul guvernului cecen instalat de Moscova, Doku Zavgaev, privind realizarea unui pact de non-agresiune și demilitarizarea graduală a propriilor trupe; 3) organizarea unui referendum în Cecenia privind viitorul republicii.

Politica internațională

Accastă balansare a puterii spre fațuinea conservatoare, poate și cel mai bine surprinsă prin analizarea desfășurării celor două "crize ale ostatecilor" din iunie 1995 (Budienovsk) și ianuarie 1996 (Pervomanskaya).

Pe 17 iunie 1995, un comandor rus, actionând la ordinul premierului Cernomîrdin și a ministrului de interne Viktor Ierin, a atacat spitalul din Budienovsk, în care se baricadaseră partizanii generalului Dudaev, condus de Shamil Basaev după ce, cu o zi înainte, luaseră aproape 2.000 de ostateci. Atacul s-a soldat cu 35 de morți (din care 5 soldați ruși) și 70 de răniți.

În urma presiunilor exercitate de Duma, care au reproșat Executivului întreruperea negocierilor cu militanții ceceni și optarea pentru soluția de intervenție militară, Boris Elțin a fost nevoie să-și sacrifice temporar o parte dintre colaboratorii săi, adeptii ai liniei dure, printre care directorul Serviciului Federal de Securitate Serghei Stepanov, vice-prime-ministrul Nicolai Legorov și ministrul de interne Viktor Ierin.

După alegerile parlamentare din decembrie 1995, balanța s-a înclinat de partea susținătorilor intervenției militare, iar toți cei demis în vară au fost renumiți în funcții de decizie. Astfel, Nicolai Legorov, fost vice-prime-ministru și fost reprezentant al președintelui Elțin în Cecenia, între noiembrie 1994 și februarie 1995, în perioada cea mai dură a conflictului, a fost numit, din ianuarie 1996, șeful staff-ului prezidențial.

În cazul Pervomanskaya, autoritățile ruse au folosit masiv forța militară neînțînd cont de numărul mare de ostateci ale căror vieți au fost puse astfel în pericol. Pe de altă parte, extinderea acțiunilor de gherilă a partizanilor generalului Dudaev în spațiul Federației Ruse, "de la Moscova la Vladivostok", după cum a amenințat Salman Raduev, inițiatorul operațiunilor de la Kyzlar și Pervomanskaya, riscă să intensifice acțiunile militare rusești.

Modul în care a fost soluționată criza ostatecilor de la Pervomanskaya este un indiciu privind creșterea influenței politice a fațuinei conservatoare.

Eforturile depuse în vederea pacificării cu orice preț a Ceceniei și împiedicării extinderii conflictului și în spațiul Federației Ruse, urmăresc evitarea asumării responsabilității unui eșec de proporții, tocmai acum, în prag de alegeri prezidențiale.

Strategia adoptată de guvernul rus în privința Ceceniei urmărește, în principal, două obiective: susținerea

guvernului cecen condus de Doku Zavgaev, instalat de Moscova în decembrie 1994, și subminarea autorității președintelui Dudaev.

La scurt timp după declanșarea ostilităților, autoritățile rusești au început căutarea unei personalități politice cecene filo-ruse în scopul înlocuirii lui Dudaev. În final, dintre mulți candidați inclusiv fostul președinte al parlamentului rus, Ruslan Hasbulatov, s-a optat pentru Doku Zavgaev, fost prim-secretar al CC al PCUS în Cecenia – Inguşetia până în 1991, cind a fost înlocuit la putere de către generalul Dudaev.

Desi Zavgaev a sprijinit puciul din august împotriva lui Mihail Gorbaciov, acest lucru a fost contrabalanșat în luarea deciziei, de influența pe care o exercită asupra celui mai influent clan din nordul Ceceniei, care a servit de altfel și ca bază pentru opoziția generalului Dudaev, precum și de atitudinea sa extrem de favorabilă intervenției rusești.

În octombrie 1995, Zavgaev a fost ales de către Sovietul Suprem Cecen, reîntrunit în septembrie 1995 pentru prima oară de la dizolvarea sa de către președintele Dudaev în 1991, ca "șef al statului" (o funcție instituită la propunerea rușilor, aceștia dorind să eliminate funcția existentă de președinte executiv, considerată a avea atribuții prea largi). Zavgaev a fost ulterior confirmat ca "șef al statului" în urma alegerilor din 17 decembrie 1995, cind a reușit să câștige peste 80% din sufragii (rezultatul alegerilor a fost destul de contestat de observatorii internaționali, ținând cont și de prezența armatelor rusești).

În încercările sale de a stabiliza situația politică din țară, Zavgaev a propus în mai multe rânduri cooptarea în guvern a unor susținători ai generalului Dudaev și chiar demararea unor negocieri directe cu acesta, eforturi care au întâmpinat însă un refuz categoric.

Totodată, în vederea normalizării vieții politice cecene, a fost stabilită desfășurarea de alegeri parlamentare în martie sau aprilie 1996, următorul parlament având și rolul de a elabora o nouă constituție.

În confruntarea sa cu principalul său oponent, Zavgaev mizează pe oboseala și nemulțumirea populației față de sacrificiile și mizeria impusă de război. Acordarea de către președintele Elțin a unui ajutor în valoare de 3,5 miliarde \$ pentru reconstrucția infrastructurii economice și sociale a Ceceniei, vine în sprijinul demersurilor politice al lui Zavgaev.

Participarea numeroasă a populației cecene la mitingurile desfășurate aproape săptămânal în Grozniy în

favoarea generalului Dudaev indică însă faptul că popularitatea de care se bucură este în continuare la un nivel ridicat.

Acest curs al politicii ruse în Cecenia pare că se bucură însă și de acceptul tacit al guvernelor occidentale. Pozițiile acestora se rezumă la considerarea războiului din Cecenia drept o problemă internă a Rusiei, nuanțându-și declarațiile, de la "a-și exprima îngrijorarea" (SUA), până la caracterizarea situației "drept o completă ne bunie" (Helmut Kohl), în momentele în care conflictul devine prea violent.

Motivația acestei atitudini rezidă în teama guvernelor occidentale de a nu afecta credibilitatea actualei echipe guvernamentale, cvasi-recunoscută drept "reformistă" și a da astfel indirect credit forțelor conservatoare (o situație analoagă celei din perioada finală a lui Gorbaciov).

Zona în care conflictul din Cecenia a indus o anumită tensiune o reprezintă relațiile ruso-turce, care au cunoștință în ultimul an o ușoară degradare, Rusia acuzând Turcia că încearcă să exploateze situația din Cecenia în scopul extinderii influenței sale.

Conflictul din Cecenia este cu siguranță cea mai serioasă criză pe care o traversează Rusia de la dezmembrarea Uniunii Sovietice. Această criză a scos la iveală o serie de provocări cu care se confruntă societatea rusă: dorința de afirmare națională a diferitelor popoare, retrasarea unor interese economice în contextul privatizării și adoptării mecanismelor economiei de piață, rolul militilor în luarea deciziilor politice, demantelarea "mentalității sovietice" etc. De modul în care aceste provocări vor fi "trătate" va depinde infectarea sau însănătoșirea tinerei democrații ruse. □

CORNELIU BJOLLA (1968) – He graduated from the Polytechnic University of Bucharest. Post-graduate courses in Political Sciences.

Currently, he works as Parliamentary Advisor of the Romanian Chamber of Deputies.

▼ Planuri pentru Europa

Cartea lui Z. Brzezinski apărută la sfârșitul anului 1995 este o culegere de studii publicate de autor în mai multe reviste de specialitate între 1989 și 1995 (*Foreign Affairs*, *The National Interest*, *The Washington Quarterly*, *Problems of Communism*). Natura mai sus menționată a lucrării face greu de identificat unitatea discursului, cu excepția situației în care admitem ca unitară o lucrare ce se referă la una și același aria geo-politică (Centrul și Estul Europei). Cred că, între provocările pe care le aruncă autorul specialiștilor în domeniu, cea mai importantă a fost cea din 1989, cind anunță evoluția Imperiului Rus de la "închisoarea popoarelor", prin cea de "cimitir al popoarelor", la cea de "vulcan al popoarelor" (p. 87). Desovietizarea, continuă autorul, are puține șanse să fie echivalentă cu o dezvoltare pașnică spre un model precum cel oferit de Comunitatea Europeană (p. 95). Structura etnică a fostei URSS anunță că, dimpotrivă, țara nu avea să fie defel pașnică. Și nu a fost. Există, totuși, o șansă pentru Estul Europei, anunță Brzezinski: programe de asistență care să încurajeze cooperarea în zonă...

"Pasiiurile naționaliste" au ieșit la iveală și în Europa Centrală. Tot Occidentul poate salva situația, printr-un program de acorduri de cooperare, care să țintească la un Commonwealth trans-european întemeiat pe Comunitatea Europeană, care să asimileze la rândul ei Europa Centrală, oferind forme de asociere cu ceea ce era încă în 1990 URSS (p. 139). O utopie, am zice noi.

* Zbigniew Brzezinski, *Eropa Centrală și de Est în cicloul tranzitiei*, Editura Diogene, 1995, București, traducere și comentarii Paul Dobrescu

Adică cel mai bun loc ce nu există. Si nici nu poate exista. De ce? Cum se pot împăca, ne întrebăm, două forțe care au, fiecare în parte, conștiința de agenți mondiali civilizațiori? Am observat, până acum, o intuiție corectă și una incorectă la Brzezinski. (Dar observațiile noastre vor fi fiind corecte?).

Occidentul, cu instituțiile sale, trebuie să ia în seamă că terapia de soc nu este singura formulă de transformare la nivel economic. În țări lipsite de tradiția economiei de piață e nevoie de identificat unitatea discursului, cu excepția situației în care admitem ca unitară o lucrare ce se referă la una și același aria geo-politică (Centrul și Estul Europei). Cred că, între provocările pe care le aruncă autorul specialiștilor în domeniu, cea mai importantă a fost cea din 1989, cind anunță evoluția Imperiului Rus de la "închisoarea popoarelor", prin cea de "cimitir al popoarelor", la cea de "vulcan al popoarelor" (p. 87). Desovietizarea, continuă autorul, are puține șanse să fie echivalentă cu o dezvoltare pașnică spre un model precum cel oferit de Comunitatea Europeană (p. 95). Structura etnică a fostei URSS anunță că, dimpotrivă, țara nu avea să fie defel pașnică. Și nu a fost. Există, totuși, o șansă pentru Estul Europei, anunță Brzezinski: programe de asistență care să încurajeze cooperarea în zonă...

Un studiu interesant sub aspectul delimitării zonelor geo-politice actuale, scrie Brzezinski în 1992. Este vorba de trei regiuni, determinabile prin triunghiul Bruxelles-Tokyo, Tokyo-Cairo, Cairo-Bruxelles. Viitorul sistemului relațiilor internaționale depinde de rezolvarea problemelor din interiorul acestor trei regiuni. Oare? (ne întrebăm noi, amintind opinia comentatorului textelor, Paul Dobrescu, care avertizează că Rusia rămîne în afara triunghiului).

Piesa de greutate a lucrării este studiul *Marea Transformare* (1993). Studiul ne oferă o schiță care ne pună în față unor posibile căi de evoluție ale unor țări ce se află în faze diferite de dezvoltare din punctul de vedere al reformei politice și economice. Prognoza-cadru stabilește viitorul pozitiv al acestei evoluții, care nu poate fi decât cel al democrațiilor pluraliste, cu piață li-

beră (p. 258). Autorul identifică patru planuri care se referă la tot atâtea categorii de țări angajate în drumul către viitorul pozitiv stabilit de prognoză (vezi mai sus). Prima categorie (Polonia, Cehia, Ungaria și posibil Slovenia și Estonia) sănătatea antrenată într-un proces de integrare europeană, în virtutea transformărilor economice pozitive (democratice). A doua categorie (p. 259) este alcătuită din țări cu perspective general pozitive, dar încă vulnerabile din punct de vedere politico-economic (Slovacia, Croația, Bulgaria "poate România, Lituania, Letonia, Kirghistan, Turkmenistan" p. 260). Țările din a treia categorie (cele cu perspective politice și economice neclarificate încă) sănătatea antrenată, dar încă vulnerabile din punct de vedere politico-economic (Slovacia, Croația, Bulgaria "poate România, Lituania, Letonia, Kirghistan, Turkmenistan" p. 260). Țările din a patra categorie este cea a țărilor cu viitor mai degrabă sumbru: Serbia, Albania, Macedonia, Bosnia, Moldova, Tadjikistan. Ele nu se află nici măcar în prima dintre fazele procesului de democratizare (p. 260).

Din text reiese că România este o țară în care s-a procedat la reforma instituțiilor politice și a fost absorbit oarecum capital străin (primele două faze în democratizare). Durata și viteză tranzitiei spre democrație (pluralism și piață liberă) este influențată de acumulări pozitive/negative în domeniul economic și cel politic. Deocamdată, conform schemei autorului, România este în fază în care și politica și economia poartă semnul minus. Dacă doar aici ne-am opri, am pricpe ce vrea să spună schema. Problema e că Rusia apare cu economia la semnul minus, iar politica la semnul plus. Să acum nu prea mai întelegem. Acestea sănătatea antrenată de simplificării. Simplificarea face teoria, dar tot simplificarea poate face și eroarea. Aceasta face parte din eroarea de construcție. În ceea ce privește tratarea României în studiul amintit apare o eroare cu mult mai gravă și care dă

semnele unei insuficiențe funciare a agentului politic din România – și anume, neimplicarea în corectarea unei imagini deformate a României în străinătate.

Autorul vorbește despre "state omogene din punct de vedere etnic" în Europa de Est și – zice el – n-ar exista decât două: Polonia (95%) și Ungaria (90%). Apare ciudată clasificarea omogen/neomogen sub aspect etnic, pentru că nu prea înțelegem care este pragul omogenității folosit de autor. Astfel, România, stat în granițele căruia trăiesc români în proporție 89,4%, apare în categoria statelor neomogene din punct de vedere etnic (p. 90-91). În același articol despre post-naționalism, în România "există mai multe milioane de unguri, care au fost oprimati de dominația românească" (p. 92). Traducătorul articolelor semnalează aceste inadvertențe. Noi vom face un pas mai departe, încercând un răspuns la întrebarea: De ce apar astfel de inadvertențe?

Prima tentație a unui analist politic, atunci cind trebuie să se ocupe de o țară sau altă, este deschiderea unei encyclopedii sau a unei cărți de istorie. După cum vom vedea, autorul s-ar putea să fie totuși un innocent (dacă așa au stat lucrurile). Menționăm *Istoria Transilvaniei*, apărută 1986 în trei volume, o colecție de date care falsifică istoria în sensul ideologiei revanșarde maghiare. Lucrarea a fost reeditată și a fost tradusă, într-o formă scurtă, în engleză, franceză, germană.

Acum cîțiva ani a fost publicat un *Atlas de istorie a lumii*, Harper Collins, 1992 – o teorie roessleriană lipsită de același simț istoriografic. Mai recent, una dintre cele mai prestigioase encyclopedii, *Le Petit Larousse* (1993), face ferjență istoria României într-o tratare vădit tendențiosă, în sensul prezentării României într-o umbră a Ungariei (vezi analiza tuturor acestor lucrări în *Sociologia și geopolitica frontierei*, vol. II (Ilie Bădescu, Dan Dumagaciu, Ed. Floarea Albastră, 1995, p. 118-138). Tot în 1993 a apărut, în Franța, *Dictionnaire de Géopolitique*, Flammarion, coordonat de Yves Lacoste. Transilvania apare ca "un ansamblu de teritorii ungurești devenite românești prin semnarea Tratatului de la Trianon". Ea le-a fost oferită românilor în 1920" (!) (p. 1504). România e bîntuită de naționalism violent, agresivă, antisemită, ceea ce duce la "singularitatea geopolitică a României". Dintotdeauna, România a fost "ostilă minorităților". Ce minorități și care e procentul lor în România? Dicționarul spune de tigani că "o estimare de două milioane ar fi plauzibilă"; ungurii se găsesc sigur, de astă dată, în număr de 2,2 milioane (p. 744), ei fiind "blocați" în dezvoltarea lor culturală și demografică de "presunile assimilate constante românești". Aceasta este punctul la care am vrut să ajung. Tezele *Dictionarului* sunt în perfectă concordanță cu afirmațiile lui Brzezinski despre "minoritatea maghiară exploatață" și "mai multe milioane de unguri" în România. Cifrele ultimului recensămînt din România arată 1,6 milioane de unguri și 400.000 de tigani. Poate că asemenea tip de informații false despre România (2 milioane de tigani + 2,2 milioane de unguri) l-au făcut pe Brzezinski să uite de un prag al stabilității statelor omogene sau neomogene din punct de vedere etnic (89,4% este mai mic decât 90% și avem deci o Ungarie omogenă și o Românie neomogenă sub aspect etnic!). Brzezinski este totuși modest în eroarea lui datorată bibliografiei. Dicționarul lui Lacoste ridică Ungaria la 95%, ea fiind un stat cuminte și continuu a-gresat de vecina ei, România. Ne oprim aici. Acestea sănătatea antrenată de simplificării. Simplificarea face teoria, dar tot simplificarea poate face și eroarea. Aceasta face parte din eroarea de construcție. În ceea ce privește tratarea României în studiul amintit apare o eroare cu mult mai gravă și care dă

despre inocența multor specialiști care utilizează aceste date deformate, al căror efect pe termen lung este devastator pentru România.

Ştefan STĂNCIU GELU

▼ Apa tulbure a începuturilor

Nașterea partidului comuniștilor români poartă încă "pceteta conspirativă". În căutarea "rădăcinilor istorice" ale Partidului Comunist Român, istoricii oficiali ai regimului Ceaușescu au afirmat, invariabil, faptul că "partidul clasei muncitoare" a apărut ca rezultat al maturizării maselor proletare din România.

Partidul extreamei stîngi din România, progenitura debilă a partidului bolșevic din Rusia, s-a născut și a cîștigat adepti pe fondul lipsurilor și al mizeriei provocate de primul război mondial. Înfrîngerile din toamna anului 1916 produse sănătății importante la nivelul mentalului colectiv. Populația devine mai permeabilă la propaganda pacifistă a socialiștilor, îndreptată împotriva războiului și a guvernului României. Cu toate acestea, în 1917, România nu a cunoscut situația explozivă din Rusia, în pofida activității intense a agentilor bolșevici.

În acele vremuri tulburi, pe fundalul evenimentelor revoluționare din țara vecină, în rîndurile social-democraților români s-au conturat facțiunile extremiste, care vor vota, în mai 1921, afilierea la Comintern.

Volumul editat de Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului

* Florian Tănăsescu, Dumitru Costea, Ion Iacoș, Gheorghe Neacșu, Marin C. Stănescu, Nicolae Tănăsescu, *Ideologie și structuri comuniste în România. 1917-1918*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1995.

Cărți și autori

este o istorie documentară a perioadei de început a mișcării comuniste din România (martie 1917 – decembrie 1918).

Afînd în vedere caracterul documentar al lucrării – volumul conține 115 documente – demersul este, inevitabil, de tip evenimential, cartea fiind destinată, mai ales, specialiștilor în istorie contemporană. Îndrăznesc să afirm, totodată, că este primul pas în identificarea unor repere cronologice obligatorii ale istoriei timpurii a comunismului românesc. Ca argument pentru cele afirmate voi prezenta, în cele ce urmează, contextul istoric în care se plasează cîteva dintre documentele conținute în volumul amintit.

Aderența la ideologia comunistă a unor elemente, în general marginale, ale Partidului Social-Democrat Român a dus la apariția grupusculelor procomuniste din România, așa-numiții "maximaliști", care militau pentru instaurarea dictaturii proletariatului. Sub influența evenimentelor din Rusia, aceste elemente radicale se pronunțau pentru acțiuni similare în România (vezi raportul Siguranței Generale, privind contactele dintre socialisti români și soldați ruși de orientare bolșevică, datat 13 aprilie 1917, pp. 217-220).

Documentele referitoare la adunarea de la Iași, din 19 aprilie/1 mai 1917, organizată de militarii ruși cantonați în zonă, contribuie la clarificarea evenimentelor premergătoare eliberării militanților socialisti Cristian Racovski și Mihail Gheorghiu-Bujor, aflați în stare de arest la domiciliu (pp. 221-224 și 225-228). Cu privire la Cristian Racovski, politologul Ghiță Ionescu consideră că aceasta "a fost probabil cel mai strălucit și mai cosmopolit dintre toate personalitățile comuniste din Balcani". Despre același Racovski, Constantin Argetoianu nota: "Oamenii Racovski sau îi cumpări – dacă poti – sau îi împuști". (p. 321) După elibera-

rarea lui Racovski și refugierea acestuia la Odessa, s-a creat în jurul său un grup "exterior", radical, de socialisti români. Manifestele "Comitetului de Acțiune Social-Democrat Român", organizat la Odessa, îndemnau la adoptarea modelului revoluționar rusesc și la instaurarea republicii (pp. 234-239 și 241-244).

În urma Revoluției bolșevice din octombrie 1917, concomitent cu intensificarea propagandei grupurilor sociale radicale din Vechiul Regat și din Ardeal, ia amploare activitatea grupurilor de extremă stîngă din exil (vezi scrisoarea lui Racovski adresată guvernului rus, în care susținea crearea "republicii federative balcanice", pp. 290-292, și memorii lui Mihail Gh. Bujor, în care acesta cerea sprijin pentru "schimbarea absolută a regimului politic și situației sociale din România", pp. 293-297).

Atentatul plănuitor de Lenin împotriva regelui Ferdinand reprezintă încă o pagină de "storie secretă". Amintirile lui M. Gh. Bujor constituie o mărturie importantă cu privire la planul comandoului Roșal-Volodarski pentru "arestarea și aducerea la Petrograd a regelui României" (pp. 299-301).

În aceeași perioadă, pe frontul românesc, detașamente bolșevizate ale armatei rusești trecuseră la acțiuni violente împotriva populației, obligînd guvernul român să decidă, la 9 decembrie 1917, dezarmarea și expedierea trupelor rusești peste graniță. Măsurile de autoapărare ale guvernului român au fost percepute la Petrograd drept "persecuții contra revoluției ruse" (pp. 307-308 și 357-358).

Referitor la înrăutățirea relațiilor româno-ruse sănătă reproduce documente importante: telegrama prin care Troțki cerea arestarea Legației și Misiunii Militare Române la Petrograd (pp. 310-311) și ordinul lui Lenin, de arestare a ministrului român Constantin Diaman-

di și a personalului Legației și Misiunii Militare Române din Rusia, ca represalii împotriva statului român (p. 311).

Odată cu crearea "grupului român de pe lîngă Partidul Comunist (bolșevic) Rus", la Moscova (vezi pp. 403-404), s-au delimitat cele trei grupări, foarte active, care își disputau conducerea extemei stîngi românești: comitetul de la Odessa, grupul de la Moscova și aria "maximalistă" (radicală) a social-democraților din țară.

La 28 noiembrie/11 decembrie 1918, Partidul Social-Democrat din România își schimbă numele în Partidul Socialist din România, consfințind astfel derapajul spre stînga al social-democrației române. Proiectul de program al Partidului Socialist din România, adoptat la 9/22 decembrie 1918 și intitulat *Declarație de principii*, afirma, printre altele: "Partidul Socialist din România, (...) solidar cu Partidul comunist rus și cu toate partidele socialiste revoluționare din lumea întreagă, declar că: lupta pentru cucerirea prin orice mijloc a puterii politice din mîinile burgheriei române și întronarea dictaturii proletare în vederea realizării idealului comunism formeză unicul său scop.

La 13/26 decembrie 1918, la București, o manifestație a muncitorilor tipografi se încheieă cu reprimarea sănătoasă a demonstranților, în condiții încă neelucidate pe deplin.

Povestea încîlcită a începuturilor comuniste în România este, poate, mai puțin spectaculoasă. Deconstruirea mitului partidului nașut din "năzuință spre mai bine a maselor" reprezintă însă o întoarcere la onestitatea necesară "memoria istorică". Prin editarea unor documente importante ale acelei perioade, volumul de față este o încercare reușită în acest sens.

Dragoș PETRESCU

Cărți și autori

▼ Venirea comuniștilor

La 50 de ani de la impunerea de către Uniunea Sovietică a guvernului Groza, din inițiativa B.B.C. și cu sprijinul Fundației Soros, la Institutul de Istorie "N. Iorga", a avut un simpozion internațional ale căruia comunicări au fost de curînd tipărite în volum.

Cele 28 de comunicări abordează o arie largă de probleme, mergînd de la împrejurările internaționale care au determinat crearea sferei de hegemonie a Moscovei, pînă la diversele aspecte (politic, militar, starea de spirit a populației, etc.) ale momentului 6 martie 1945, considerat începutul procesului de comunitare a României.

Valoarea înaltă a comunicărilor prezentate este asigurată prin materialul documentar inedit, provenit din arhivele române și străine, ca și prin punctele de vedere noi, unele dintre ele deschizînd direcții de cercetare ce se anunță fecunde.

Un exemplu al noutății de informație documentară îl constituie comunicarea istoricei ruse T.A. Pokivilova, care a utilizat numeroase documente inedite din arhivele sovietice privind rolul lui A.I. Vișinski în instaurarea guvernului Petru Groza. Între documentele prezentate la simpozion figurează un raport din 4 martie 1945, aflat în "dosarul special al lui Stalin" și redactat de trei agenți N.K.V.D. pentru L.P. Beria. Potrivit acestui raport, în zilele de 4-5 martie era așteptată sosirea, în vecinătatea Bucureștiului, a 4-5 divizii sovietice. Așa cum arată autoarea, rezultă dintr-un alt document că Stalin "i-a ordonat lui Beria «să aducă două divizii NKVD în perioada de tensiune din București»".

O contribuție valoasă la comunicarea procesului de constituire a blocului sovietic din Europa de Est o constituie comunicarea lui Leonid Ghițianski. El a urmărit cele trei direcții ale politicii externe sovietice în această

zonă: instaurarea regimurilor comuniste; alinierea politică externe a țărilor satelit la politica sovietică; controlul riguros al raporturilor dintre țările din zona sovietică de influență (raporturi bilaterale, pretenții teritoriale).

Un capitol aproape necunoscut îl constituie încercarea făcută de membri ai mișcării legionare, conducători ai Grupului Etnic German și a unor militari români de a organiza, în condițiile unei ofensive germane în Ungaria, reducerea României alături de cel de-al III-lea Reich. Comunicările lui F. Constantiniu și Günter Klein fixează etapele principale ale acestei "prime încercări de scoatere a Armatei Roșii din România" pentru a relua formula lui Florin Constantiniu.

Un interes deosebit prezintă comunicarea lui Mihail E. Ionescu, întemeiată pe rapoartele misiunii O.S.S. din România, condusă de Frank Wisner. Autorul conchide că "6 martie 1945 semnifică un punct de început al conștientizării de către Washington a naturii comportamentului URSS în arena internațională, care va conduce la elaborarea politicii de *containment*".

Comunicările prezentate la simpozion au făcut să progreseze cunoștințele despre începuturile comunitării României și a Europei de Est (îndeosebi a Poloniei și Ungariei). Ele nu au răspuns însă la întrebarea legitimă formulată de istoricul american William O. McCraig, Jr.: ce l-a determinat pe Stalin, care, interesat să ofere o imagine conciliantă Occidentului (așa cum procedase în timpul Conferinței de la Yalta), și-a compromis-o prin acțiunea brutală din România.

În final, un cuvînt de elogiu față de grijă arătată de domnul Marcel Popa, directorul Editurii Encyclopédie, pentru tipărire, în excelente condiții grafice, a acestui volum.

Laurentiu PANAITE

Semnale

**STELIAN BĂLĂNESCU,
ION SOLACOLU**

Inconsistență miturilor. Cazul Mișcării Legionare Iași, Editura Polirom, Colecția "Plural", 1995, lei 4.900.

Apărută mai întâi în Germania, într-unul din numerele revistei *Dialog*, cartea reprezintă un amplu rezistoriu al totalitarismelor, de orice orientare ar fi ele. Hitler și Stalin, Codreanu și Horia Sima, Ceaușescu și Gheorghiu-Dej sînt de fapt autori unor crime săvîrșite în numele ideologiei. Cine s-a aflat însă alături de ei? Cum s-a destrămat "mitul" Mișcării Legionare? De ce o întreagă generație de intelectuali interbelici a "trădat" calea democrației? În fine, naționalismul, xenofobia, totalitarismul își mai pot oare afla adepti în România de astăzi? Iată întrebări la care autori acestei deosebite de actuale cărți își invită cititorii să mediteze.

ISAIAH BERLIN

Patru eseuri despre libertate București, Ed. Humanitas, seria "Societatea civilă", 1996, pag. 299.

Eseurile despre libertate ale lui Sir Isaiah Berlin reprezintă o lucrare de referință în domeniul filosofiei politice. Inegalabil analist al gîndirii politice și istoriei ideilor, Berlin își concentrează analiza asupra a "diferite aspecte ale libertății individuale". După cum el însuși le prezintă, aceste eseuri "se opresc: primul la vicisitudinile

acestei nojuni în timpul luptelor ideologice ale secolului nostru; al doilea, la semnificații pe care le capătă noțiunea în scrierile istoricilor, ale specialistilor în științele sociale și ale altor autori preocupați de ipoteze și metodele istoriei ori ale sociologiei; al treilea, la importanța a două concepții majore asupra libertății în istoria ideilor, și ultimul, la rolul jucat de idealul libertății individuale în gîndirea unuia dintre cei mai devotați susținători ai săi, John Stuart Mill".

ANTON RATIU

Românii de la est de Bug București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, pag. 168, lei 2.900.

După cum spune însuși autorul, publicarea acestei cărți a devenit posibilă datorită unei "minuni" – salvarea manuscrisului. Utilă istoricilor, sociologilor, geografilor și etnografilor, lucrarea prezintă rezultatele uneia dintre cele mai interesante cercetări, desfășurată între 1942 și 1944, în comunitățile românești răzlețe și izolate în uriașă masă de slavi din spațiul Ucrainei de Sud, de la est de Bug, pînă în Caucaz și în bazinul Donbasului. Sînt astfel aduse în atenția cititorului informații tulburătoare privind viața, obiceiurile și spiritualitatea românilor colonizați la sute de kilometri de către împărată sa Ecaterina a II-a. Lucrarea reprezintă totodată un omagiu adus lui Anton Golopenția, cel care a inițiat și condus această cercetare.

**LIDIA BRÂNCEANU,
ADINA BERCIU-DRĂGHICESCU**

Basarabenii și bucovineni între drept internațional și dictat. Documente 1944-1945 București, Casa de Editură și Presă SANSA, 1995, pag. 255, lei 5.000.

Conținînd 33 de documente, cele mai multe inedite, volumul își propune să prezinte pe baza lor soarta românilor din teritoriile Basarabiei și Bucovinei de Nord în urma Convenției de Armistițiu din septembrie 1944.

Lucrarea se adresează nu numai specialistilor din domeniul istoriei contemporane, dar și tuturor celor interesati de o perioadă puțin discutată de către istoriografia comunăstă.

**STELIAN TĂNASE,
ALEXANDRU PALEOLOGU**

Sfidarea memoriei București, Editura DU Style, 1996, pag. 269.

Rezultat al eforturilor a șase cercetători, lucrarea reunește un număr de studii privind viața și personalitatea lui Anton Golopenția, reprezentant de primă mărime a Școlii Sociologice de la București. Desi neterminată din cauza dispariției prematură a lui Anton Golopenția în temnițele comuniste, opera sa are o identitate proprie și un loc distinct în sociologia românească. Studiul de față se dorește o contribuție la repunerea în circuitul științific a operei sociologului, la adevărata sa valoare și la dimensiunile sale reale. O restituire necesară!

EMIL HUREZEANU
Între cîine și lup. Radiografii ale tranzitiei

București, Editura Biblioteca Apostrof, 1996, pag. 342, lei 5.000.

Cartea adună între copertile sale analizele politice prezentate la posturile de radio Europa Liberă și Deutsche Welle.

Emil Hurezeanu privește lucrurile de la o distanță care îi permite diagnosticare, în cea mai mare parte, exacte.

Aceste sondaje ale peisajului politic românesc se află la întretîierea a două mentalități, a două tipologii ale culturii politice, ceea ce francezii numesc *entre chien et loup*.

ȘTEFAN COSTEA (ed.)

Anton Golopenția. Restituiri București, Editura Ararat, 1995, pag. 155, lei 7.500.

Contents

2. Editorial	Stelian Tănase	Again About Elites (II)
5. Leaders and Images	Rodica Chelaru	Thesis and Antithesis
8.	Mihai Coman	Fabrication and Metamorphosis
13.	Paul Dobrescu	The Public Debate and the Reality's Summons
18.	Laurentiu Vlad	"God's Anointed" and the Saviour
21. 1956	The Editors	A Crucial Year
22.	Louis Ulrich	The Khrushchev Report
26.	George H. Hodos in dialogue with Stelian Tănase	The Stalinist Trials and the New Utopia
31.	Document	An Unusual Letter
34.	Mihai Retegan	An American Evaluation
38. Debates	Adrian Marino	The Problems of the Romanian Politology
41. The Anatomy of Communism Document		The Case Vasile Luca
43. Up-to-Date	Florica Vasiliu	The Trade Unions and the Politics
46.	Daniel Săulean	The Romanian Electoral System
50.	Andrei Tăranu	Facing Democracy
53.	Ovidiu Vaida	Clientelist Confrontations
56. International Politics	Corneliu Bjolla	NPPDC – Closer to Reality
60. Books and authors	Ştefan Stănciugelu	The Virus Cecenia
61.	Dragoș Petrescu	Zbigniew Brzezinski, <i>Europa Centrală și de Est în ciclonul tranzitiei</i>
63.	Laurențiu Panaite	F. Tăñărescu et al., <i>Ideologie și structuri comuniste în România. 1917-1918</i>
64. Books Review		6 martie 1945. Începuturile comuniștilor României